

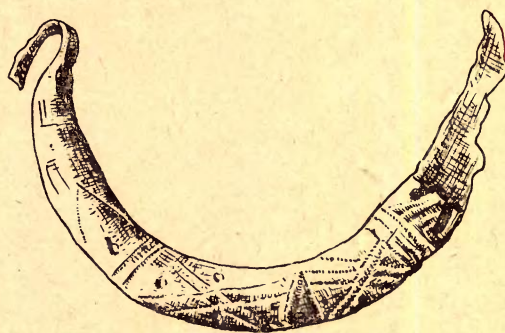
PAŃSTWOWE MUZEUM ARCHEOLOGICZNE
MUSÉE ARCHÉOLOGIQUE POLONAIS

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

BULLETIN ARCHÉOLOGIQUE POLONAIS

TOM (VOL.) XXVII

ZESZYT (LIVR.) 4

WARSZAWA

1962

VARSOVIE

ZAKŁAD NARODOWY IM. OSSOLIŃSKICH – WYDAWNICTWO

SPIS TREŚCI
Содержание Contents

ROZPRAWY

- Krystyna Musianowicz: Ze studiów nad rozplanowaniem Sochaczewa przedlokacyjnego . . . 345
(К вопросу о распланировании Сохачева до получения локационной привилегии - A Study of the Planning of Sochaczew before the Privilege of the „Locatio” of this Town)

MATERIAŁY

- Halina Różańska: Cmentarzysko kultury łужицkiej w Sieniawie-Piganach pow. Jarosław . . . 360
(Могильник лужицкой культуры в м. Сенява-Пиганы повят Ярослав — A Lusatian Cemetery at Sieniawa-Pigany, District Jarosław)

ODKRYCIA

393

KRONIKA

400

KRYSTYNA MUSIANOWICZ

ZE STUDIÓW NAD ROZPLANOWANIEM SOCHACZEWA PRZEDLOKACYJNEGO

К ВОПРОСУ О РАСПЛАНИРОВАНИИ СОХАЧЕВА ДО ПОЛУЧЕНИЯ ЛОКАЦИОННОЙ ПРИВИЛЕГИИ

A STUDY OF THE PLANNING OF SOCHACZEW BEFORE THE PRIVILEGE OF THE "LOCATIO" OF THIS TOWN

Sochaczew, jeden z ważniejszych ośrodków osadniczych Mazowsza we wczesnym średniowieczu, położony jest nad środkowym biegiem Bzury w kotlinie wytworzonej przez rozgałęzienie dolin fluwioglacjalnych Prawisły, z których jedna kieruje się przez Łęczycę na Berlin, a druga na Toruń¹. Najniższy poziom dna doliny Warszawsko-Berlińskiej znajduje się w okolicy Łowicza. Tarasy pradoliny podnoszą się stopniowo ku południowi, słabiej ku północy. Bzura płynie przez środek pradoliny. Od źródeł aż do Łęczycy ma ona szybki bieg, od Łęczycy do Łowicza płynie leniwo, by znowu w dolnym swym biegu osiągnąć szybki bieg. W Sochaczewie ma Bzura kierunek południkowy i przyjmuje tu dwa prawobrzeżne dopływy: na południe od Sochaczewa Pisię i na północy Utratę. Ongiś w najbliższej okolicy Sochaczewa do Bzury wpadało jeszcze kilka strumieni, o których istnieniu świadczą wąwozy wyżłobione w wysokim brzegu rzeki. Obecnie zachował się z nich tylko jeden płynący od Czerwonki i wpadający do Bzury nie opodal „Góry Zamkowej”. Rzeka na terenie Sochaczewa podcina prawy brzeg krawędzi dolinnej. Na tej to wysokiej i stromej skarpie, w miejscu, gdzie do Bzury wpada wspomniany już strumień płynący od Czerwonki, powstał gród sochaczewski.

Gleby nad Bzurą w okolicy Sochaczewa są różnorodne. Na północ od Bzury na tarasie wydmowej pradoliny występuje gleba piaszczysta, na terenach niższych nad Bzurą, od ujścia Skierniewki aż do Sochaczewa, widzimy czarnoziem podmokły z domieszką czarnej próchnicy. Na południe od Bzury przeważają piaski aluwialne i mokradła². Najbardziej urodzajne, czarne ziemie pochodzenia bagiennego występują na południe od Utraty. Aluwialne doliny rzek Mazowsza porastały ogniś zwarte lasy, które jednak uległy znacznemu wyniszczeniu. Jeszcze w końcu XVIII w. puszcza sięgała prawie do Utraty. Od Utraty do Pisi zalegały ziemie sochaczewską duże lasy, od Pisi aż do Puszczy Miedniewickiej już w końcu XVIII w. teren był prawie bezleśny. Prawy brzeg Bzury był zresztą bardziej zalesiony od lewego. O jakieś 10 km na północny wschód od Sochaczewa rozciąga się obszar Puszczy Kampinoskiej. Poza puszciami Kampinoską i Miedniewicką znane były w tej części Mazowsza puszcze takie, jak: Młodzieżyńska, Wiskitkowska i Jaktorowska.

We współczesnym mieście, wielokrotnie niszczone i odbudowywanym, trudno dziś odnaleźć elementy dawnego rozplanowania. Niemniej jednak topografia miasta, badania archiwalne i prace wykopaliskowe prowadzone na terenie Sochaczewa dostarczają odnośnie do tego zagadnienia pewnych danych. Z dawnego przedlokacyjnego Sochaczewa zlokalizować możemy zaledwie kilka obiektów. Na niektórych z nich były prowadzone przez pewien, krótki zresztą czas na niewielką skalę zakrojone prace wykopaliskowe, których wyniki zostaną poniżej podane.

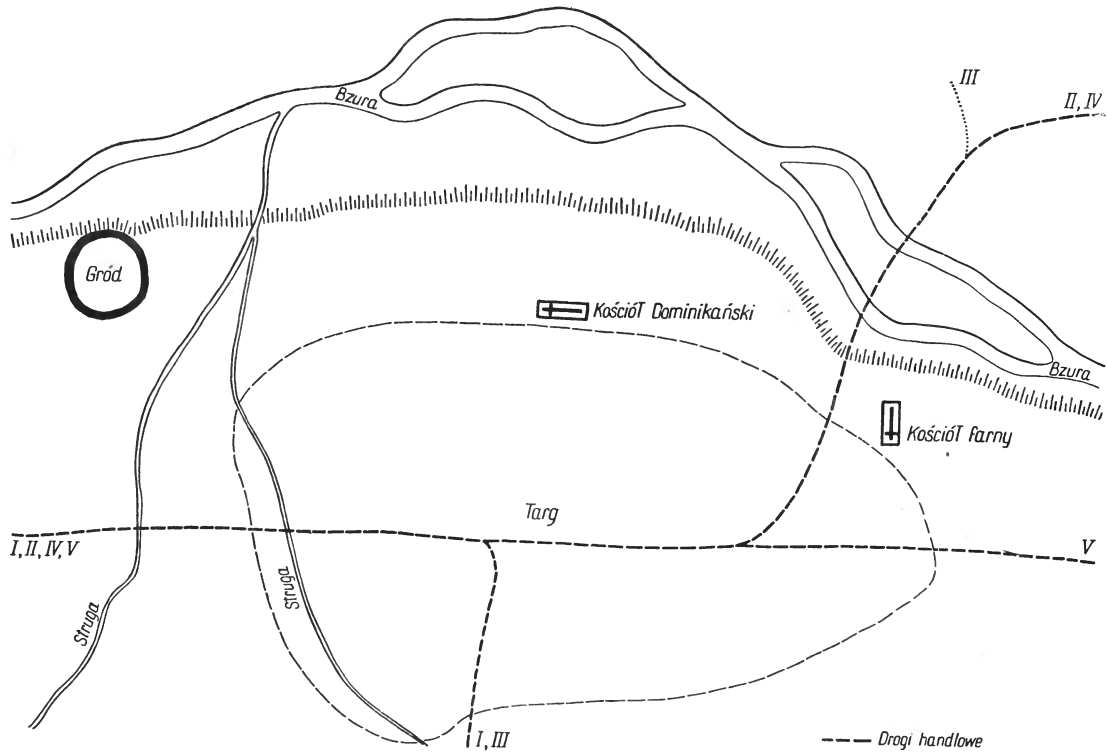
Sochaczew w przekazach historycznych pojawia się późno, gdyż po raz pierwszy występuje dopiero pod rokiem 1221. Pod datą tą wymieniony jest kasztelan sochaczewski Falanta³. Z przekazu wspomnianego widzimy, że już w pierwszej połowie XIII w. osadnictwo tego terenu tworzyło ośrodek administracji państwowej — kasztelanę, z grodem naczelnym kasztelanii — Sochaczewem. W XIV w. zasięg kasztelanii sochaczewskiej ograniczony był do prawego brzegu Bzury i kończył się na jej biegu. Wcześniej jednak terytorium kasztelanii sięgało i na lewy brzeg

¹ S. Lenczewicz: Geografia fizyczna Polski, Warszawa 1955, str. 233.

² Przeglądowa mapa geologiczna Polski. Arkusz Płock, 1: 300 000, PIG 1948.

³ *Falanta castellanus de Sochaczew*, Codex diplomaticus et commorationum Masoviae generalis, wyd. J. Kochanowski, t. 1, Warszawa 1919, nr 210.

Bzury aż po Młodzieszyn i Szwarocin. Przesunięcie granicy kasztelanii sochaczewskiej i oparcie jej o Bzurę nastąpiło około 1313 roku⁴. Sochaczew był zapewne także ośrodkiem większej jednostki — ziemi, w skład której wchodziły inne grody ze swoimi okręgami. Już Z. Podwińska podkreśla związek osadnictwa doliny Utraty i grodu kasztelańskiego w Rokitnie z osadnictwem okolic Sochaczewa⁵. S. Pazyra⁶ gród kasztelański w Sochaczewie w połowie XIII w. wlicza do obszaru ziemi czerskiej. W połowie XIV w. cała kasztelania łowicka zaliczana była do księstwa sochaczewskiego⁷. Ziemia sochaczewska, jak i całe Mazowsze, znajdowała się w rękach książąt mazowieckich. W latach 1345—1355 Sochaczew widzimy w rękach Ziemowita Trojdenowicza⁸. Kiedy Sochaczew otrzymał przywilej lokacyjny, trudno odpowiedzieć. Prawo miejskie otrzymuje on w XIV w., i to przed rokiem 1368, gdyż przed datą tą w źródłach określany jest słowem *castrum*, zaś po tej dacie figuruje w źródłach

Ryc. 1. Układ przestrzenny Sochaczewa przedlokacyjnego.

jako *civitas*⁹. W roku 1434 Sochaczew otrzymuje potwierdzenie praw miejskich na wzór Sandomierza i Radomia¹⁰. Tak więc jakąś bliżej nam nie znaną datę w wieku XIV musimy uważać za czas lokacji Sochaczewa.

Poza wymienionymi datami istnieje jeszcze jedna sporna — rok 1138. Data ta dotycząca śmierci Bolesława Krzywoustego w Sochaczewie podana jest przez Kodeks Sochaczewski Rocznika Świętokrzyskiego nowszego, którego powstanie odnosi się do lat 1463—1464¹¹. Rocznik, jedyne zresztą źródło, które podaje miejsce śmierci Bolesława Krzywoustego, mówi, że śmierć króla nastąpiła w Sochaczewie w klasztorze benedyktyńskim pod wezwaniem Św. Trójcy¹². Wziąwszy jednak pod uwagę fakt, że tradycja ta powstała późno i zapisana jest dopiero w XV w. oraz to, że poza jedyną powyżej podaną wzmianką o istnieniu klasztoru benedyktynów w Sochaczewie nigdy więcej o nim nie słyhać, wydawałoby się, że wzmianka jest błędna. Negatywnie do tej tradycji ustosunkowuje się K. Male-

⁴ S. Arnold: Terytoria plemienne w ustroju administracyjnym Polski Piastowskiej (w XII—XIII w.). Prace Komisji Atlasu Historycznego Polski, Kraków 1927, str. 66, 67 i mapa. S. Pazyra: Geneza i rozwój miast mazowieckich, Warszawa 1959, str. 66.

⁵ Z. Podwińska: Osadnictwo Równiny Praskiej w wiekach XI—XVI, „Materiały Wczesnośredniowieczne” t. III, Warszawa 1953, str. 66.

⁶ S. Pazyra: op. cit., str. 69.

⁷ S. Pazyra: op. cit., str. 66—67.

⁸ S. Arnold: op. cit., str. 69; S. Pazyra: op. cit., str. 66.

⁹ S. Pazyra: op. cit., str. 107.

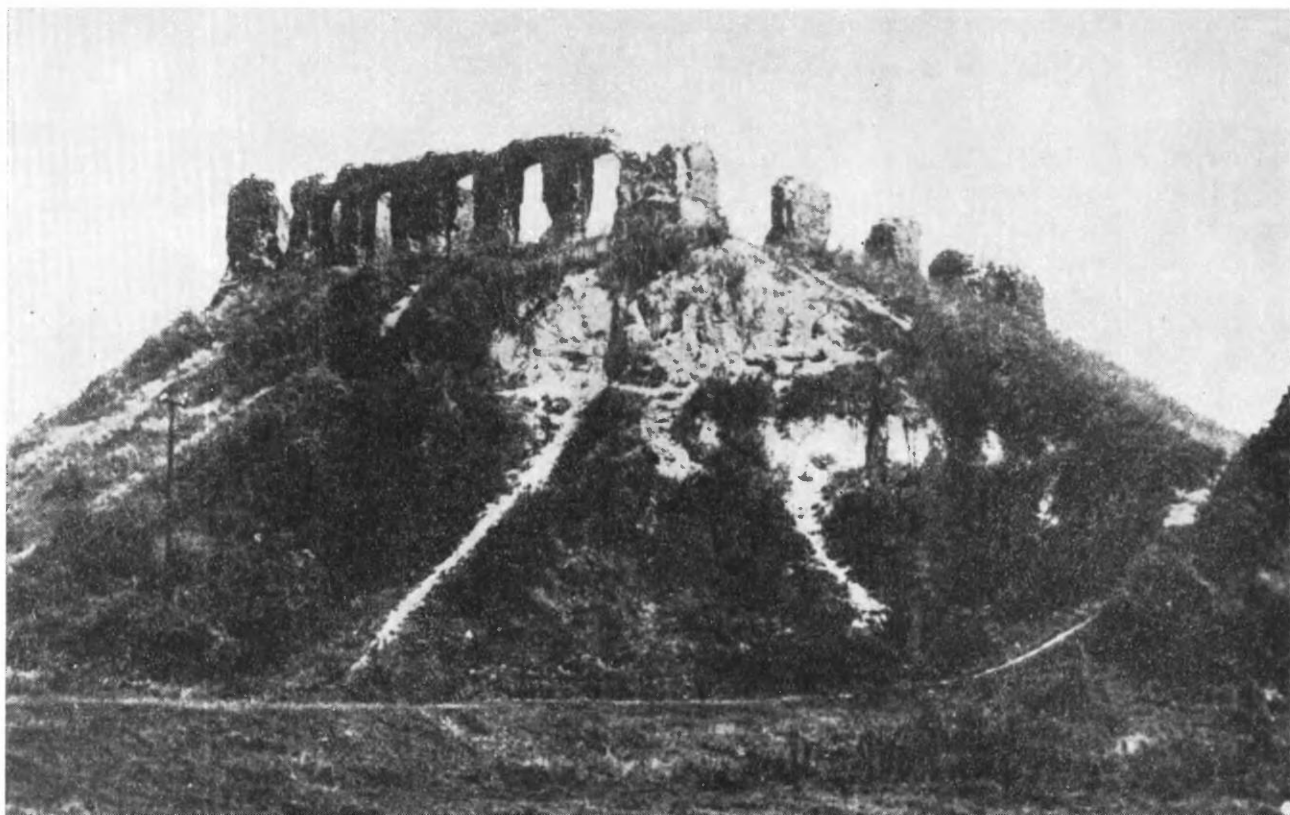
¹⁰ S. Pazyra: op. cit., str. 107.

¹¹ A. Bielowski: Monumenta Poloniae Historica t. III, Lwów 1878, str. 57—58.

¹² A. Bielowski: op. cit., str. 68—69. „Anno autem domini 1138, anno etatis quinquagesimo sexto, in cenobio sancti Benedicti fratrum, sancte Trinitati fundato in Sochaczow, sumpto antidoto anime, in Domino feliciter obdormiuit. Sicque B(oleslaus) Criwousty decessit”.

czyński¹³. Jedynie tylko B. Markiewicz¹⁴ w popularnym artykule drukowanym w „Problemach” broni wiadomości zawartych w przekazie Kodeksu Sochaczewskiego.

W naszych wstępnych rozważaniach należy poświęcić jeszcze nieco uwagi organizacji administracji kościelnej kasztelanii sochaczewskiej. Pod względem administracji kościelnej kasztelania sochaczewska należała do archidiaconatu czerskiego diecezji poznańskiej¹⁵, której stolicą zrazu był Grójec, a od roku 1245 Czersk. Początki wyodręb-

Ryc. 2. Sochaczew m. pow. „Góra Zamkowa”.

nienia kościelnego Mazowsza czerskiego kładą uczeni gdzieś na początek XII w., a w wyodrębnieniu kościelnym tej części Mazowsza widzą także wyraz niepowiązania ściślejszego tej części Mazowsza z pozostałymi jego częściami¹⁶. Istnienie archidiaconatu czerskiego widzimy w wieku XIII, lecz jeszcze w XIV w. dziesięciny z Sochaczewa i Czerwonki pobierał kościół w Zegrzu należący do diecezji płockiej¹⁷.

Wracając do tematu niniejszego artykułu należy rozpatrzyć, jakie elementy dawnego przedlokacyjnego Sochaczewa można dziś jeszcze odczytać w planie miasta i odtworzyć przy pomocy źródeł czy to pisanych, czy archeologicznych (Ryc. 1). Z elementów tych do dziś zachowały się tylko resztki grodu, którego istnienie należy upatrywać na sochaczewskiej „Górze Zamkowej”, pod dziś jeszcze istniejącymi ruinami zamku. Ruiny zamku znajdują się w centrum miasta, nie opodal obecnego rynku na wysokim brzegu skarpy Bzury, przy strudze płynącej od Czerwonki i wpadającej do rzeki u podnóża zamku. Gród wczesnośredniowieczny, którego resztki zachowały się pod nasypem zamkowym, położony jest w miejscu z natury obronnym, bronionym od zachodu przez strome zbocze doliny Bzury, a od północy i częściowo od wschodu przez głęboki wąwóz wspomnianego już strumienia. Tak więc tylko od strony południowej i częściowo wschodniej gród nie posiadał naturalnych warunków obronnych. Z tych stron musiał on też być otoczony silniejszymi umocnieniami (Ryc. 2). Umocnienia grodu stanowiły zapewne wały drewnianoziemne, połączone z systemem fos. Lustracja z 1599 roku¹⁸ podaje, że zamek stał na kopcu okrągłym, a „pod tym kopcem wykop i wał z trzech stron, a z czwartej rzeka Bzura”. Właściwy gród jednak położony był o trzy i pół

¹³ K. Maleczyński: Bolesław Krzywousty. Zarys panowania, Kraków b.r. wyd., str. 258.

¹⁴ B. Markiewicz: O śmierci Bolesława Krzywoustego w Sochaczewie, „Problemy” nr 4, 1960, str. 245 i nn.

¹⁵ T. Silnicki: Organizacja archidiaconatu w Polsce, „Studia nad historią prawa polskiego” t. X, z. 2, Lwów 1927, str. 108.

¹⁶ S. Arnold: op. cit., str. 66.

¹⁷ Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski, wyd. J. Zakrzewski, F. Piekosiński, Poznań 1887–1908, nr 1585. Z. Podwińska: op. cit., str. 89–90.

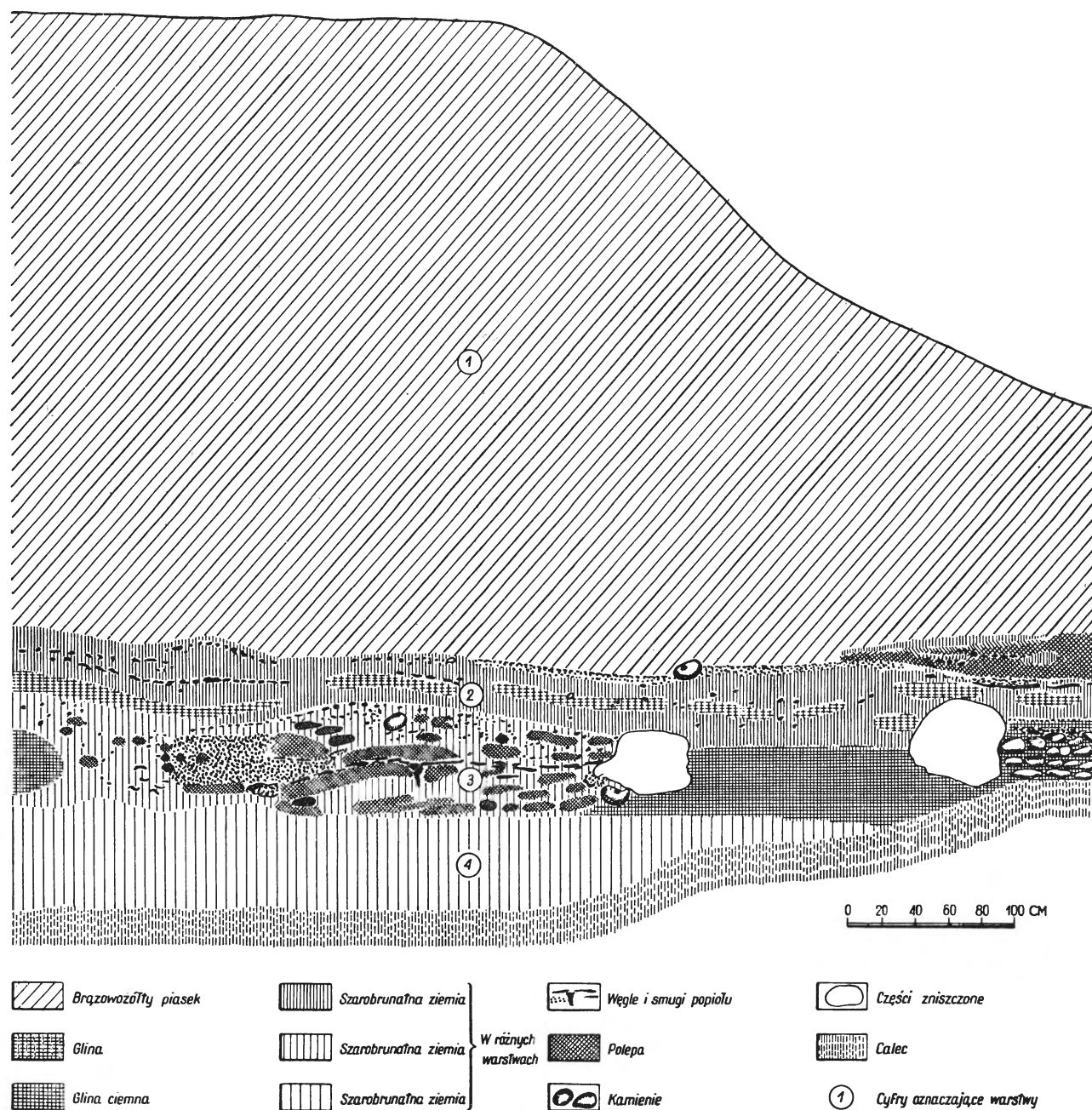
¹⁸ M. Baliński, T. Lipiński: Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym opisana, Warszawa 1843, t. I, str. 570–571.

metra niżej na naturalnym poziomie skarpy rzecznej, a jego resztki zostały przykryte grubym nasypem, na którym w XIV czy też XV w. został wzniesiony zamek. Dziś jeszcze w obrywie od strony rzeki można z całą dokładnością zaobserwować nasyp zamkowy i niżej pod nim rysujące się warstwy kulturowe dawnego grodu. W 1956 roku z ramienia Urzędu Konserwatorskiego w Warszawie R. Dukwicz¹⁹ prowadził krótko trwające prace wykopaliskowe na wzgórzu zamkowym w Sochaczewie. W czasie prac wykopaliskowych dokonał on zrównania i ścięcia obrywu „Góry Zamkowej” od strony rzeki. Najbardziej interesujący odcinek południowo-zachodniej części profilu publikujemy w niniejszym opracowaniu (Ryc. 3). W całym profilu „Góry Zamkowej” można wyróżnić cztery zasadnicze warstwy, z których jedna jest warstwą nasypową, druga została przez prowadzącego roboty wykopaliskowe archeologa R. Dukwicza podzielona jeszcze na cały szereg drobnych warstewek. Idąc od góry wykopu, rozróżniamy więc w obrywie około 3,5 m wynoszącą warstwę nasypową, oznaczoną jako 1, z brązowożółtego piasku, wśród którego można zauważyć smugi szarej próchnicy i drobne grudki polepy. Ta gruba warstwa powstała, jak już było powiedziane, przez stworzenie sztucznego nasypu pod budowę zamku. Poniżej warstwy 1 zalegają trzy warstwy wiążące się z poziomem dawnego grodu. Warstwa 2 została podzielona na cały szereg drobnych warstewek oznaczonych literami od a do f. Są to: warstewka 2a – cienka smuga gliny o brązowym zabarwieniu, nie ciągnąca się jednak nieprzerwaną linią przez całą długość profilu, lecz przerywaną. W tej właśnie warstwie gliny znajdowały się rozsypane ziarna zboża, przemieszane z sypką brązowoszarą ziemią, rysujące się tylko w części omawianego profilu. Całość warstewki 2a liczyła zaledwie od 4 do 8 cm grubości. Pod nią zalegała warstewka oznaczona jako 2b, na którą składała się szarobrązowa, sypka ziemia. Warstewka ta przebiega przez całą długość profilu. Grubość jej wahała się od 15 do 20 cm. Gdziekolwiek znajdowały się w niej drobne węgielki i grudki surowej gliny. Następną z kolei warstewka, 2c, była poziomem spalenizny, zawierała bowiem dużą ilość drobnych węgli drzewnych i szarego popiołu, zmieszanych z pomarańczoworóżowymi grudkami polepy. Nie ciągnęła się ona nieprzerwaną linią, lecz w niektórych partiach profilu zanikała, by pojawić się na nowo. W niej to na dwunastym metrze bieżącym profilu tkwił fragment nie spalonej belki. Warstwa 2d brązowoszarego piasku była cienka. Warstewka 2e była raczej wkładką zielonkawoszarej gliny, miejscami przemieszanej z ziemią. Grubość jej wynosiła od 3 do 10 cm. Wreszcie ostatnia z warstewek, 2f, nie różniła się wiele od warstewek 2d i 2e, ponieważ nie ciągnęła się ona nieprzerwanie przez cały profil, lecz częściowo zanikała. Warstwa ta zawierała nieco większą od warstw poprzednich domieszkę spalenizny i drobnych grudek polepy. Leżącą pod warstwą 2, warstwę oznaczoną jako 3, R. Dukwicz podzielił także na dwie warstewki. W warstewce 3a dominują resztki po spalonym drewnie, znajdują się więc w niej węgle drzewne, popiół, fragmenty spalonej belki, poniżej zaś zalega gruba na około 10 cm warstwa spalonej, spopielenonej ziemi z grudkami polepy. Warstewkę 3a przerywają partie surowej gliny i ziemi bez śladów kulturowych, robiące wrażenie zerwanych i zsuniętych z góry partii skarpy. Na warstewkę 3b składa się spalona glina z domieszką szarej ziemi i kończy się ona przy samym obrywie jakąś zniszczoną konstrukcją z kamieni polnych, która, być może, jest pozostałością umocnień wałów grodowych. Wreszcie ostatnia warstwa, 4, leżąca na spodzie nad calcem, składa się z szarej, dość jednolitej ziemi, spodem nieco jaśniejszej. Grubość warstwy tej wynosi od 40 do 50 cm.

Pod spodem omówionych warstw kulturowych „Góry Zamkowej” znajdował się biały, sypki piasek oraz żółta glina z wkładkami piasku stanowiące naturalną budowę geologiczną brzegu doliny Bzury. Tak więc z warstw omawianego profilu widać, że gród w Sochaczewie ulegał pożarom, na co wskazują grubsze i cieńsze warstewki węgla i spalenizny. Fragmentów ceramiki w omawianych warstwach było bardzo niewiele, tak że R. Dukwicz w czasie swych robót wykopaliskowych potraktował je razem, oznaczając jako pochodzące z warstw 2 do 4 łącznie. Składają się na nie: fragment naczynia z gładką cylindryczną szyjką, o krawędzi wylewu nieco rozchylonej, w krawędzi wgłębiony karb, na brzuscu pasma proste (Tabl. LXXII, 1), mały fragment górnej części naczynia o profilu esowatym oraz pochodzące z brzuśców naczyń ułamki zdobione linią falistą rytą grzebieniem (Tabl. LXXII, 2) i pasmami prostymi (Tabl. LXXII, 3). Ściany omawianych naczyń są cienkie, glina barwy brunatnej posiada domieszkę drobnego, białego i różowego tłuczka oraz drobnutkie, nieliczne blaszki miki. Postawienie granic chronologicznych w oparciu o tak skąpy materiał ceramiczny nie jest łatwe. Niemniej można powiedzieć, że tak cechy stylowe naczyń, jak i technika ich wykonania pozwalają nam je datować nie wcześniej jak na sam koniec XII i na początek XIII w. Do tego więc okresu należałoby odnieść istnienie w Sochaczewie grodu. Interującym faktem jest to, że

¹⁹ Koledze R. Dukwiczowi, który oddał mi do naukowego wykorzystania wyniki swych prac wykopaliskowych przeprowadzonych w 1956 r. tak na terenie „Góry Zamkowej”, jak i przy ul. Farnej, składam najserdeczniejsze podziękowanie. W opracowaniach korzystałam z planów kol. R. Dukwicza, jego sprawozdań składanych po zakończeniu robót i z materiałów zabytkowych uzyskanych w czasie wspomnianych robót. Plany publikowane w niniejszym opracowaniu wykonane były przez kol. R. Dukwicza. Także trzymałam się numeracji warstw wyróżnionych przez niego, jedynie na planie z „Góry Zamkowej” zgeneralizowałam warstewki wyróżnione przez kol. R. Dukwicza, ograniczając się do zaznaczenia tylko czterech warstw zasadniczych ze względu na zbyt trudne rozwiązanie graficzne.

R. Jakimowicz²⁰, który w latach 1927—1928 prowadził badania na terenie Sochaczewa i robił poszukiwania w obrywie „Góry Zamkowej”, nie trafił na materiały zabytkowe wcześniejsze aniżeli z XIV w., ewentualnie na pochodzące z samego końca XIII w., choć poszukiwania prowadził w warstwach leżących bezpośrednio nad nieru- szanym calcem. Warstwy kulturowe „Góry Zamkowej” odniósł więc do warstw średniowiecznych i doszedł do wniosku, że gród w Sochaczewie musiał znajdować się w innym miejscu, a położenie kościoła farnego na „Poświęt- nem” skłoniło go do lokalizowania także w tym miejscu pierwotnego grodu. O tym jednak będzie mowa poniżej.

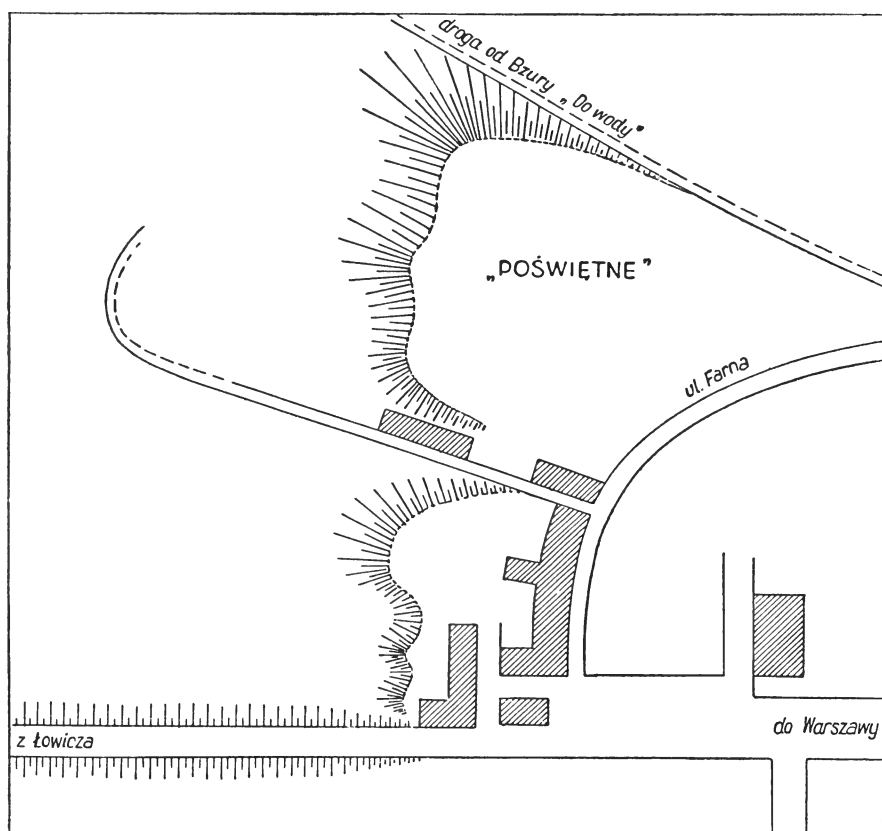

Ryc. 3. Sochaczew m. pow. Część profilu „Góry Zamkowej”. Narożnik południowo-zachodni.

Drugim elementem monumentalnym dawnej zabudowy Sochaczewa przedlokacyjnego był kościół farny pod wezwaniem Św. Wawrzyńca położony na terenie tak zwanego „Poświętnego” przy ulicy Trojanowskiej. Teren „Poświętnego” (Ryc. 4) przedstawia dziś pole uprawne, sięgające od ul. Trojanowskiej (obecnie Staszica) aż do obrywu skarpy rzecznej. Dziś przy ul. Trojanowskiej wznosi się pamiątkowy pomniczek podający datę erekcji kościoła oraz fakt, iż tu w 1138 r. zmarł Bolesław Krzywousty. Pole to przecięte było wąwozem, którym biegła ul. Mos-

²⁰ Pismo R. Jakimowicza do starosty powiatowego w Sochaczewie. Archiwum PMA,teczka „Sochaczew”.

towa, zwana także „Do wody”. Kościół farny, którego poświęcenie przez biskupa płockiego przypada na rok 1257²¹, zresztą wtedy poświęcony został także kościół dominikański, położony był przez cały czas swego istnienia, aż do zburzenia go w czasie walk kościuszkowskich, na tym samym miejscu. Prace wykopaliskowe, jakie R. Jakimowicz w 1928 roku podjął wraz z przedstawicielami miejscowego społeczeństwa na polu zwanym „Poświętne”, doprowadziły do odkrycia resztek fundamentów wspomnianego kościoła. Kościół ten o założeniu kościołów wczesnogotyckich, duży, o długości blisko 50 m, miał fundamenty wykonane z granitowych okrągłaków, nie spojenych żadną zaprawą, ułożonych w wykopanych rowach²². W części północnej znajdowały się kaplice. Opisy kościoła podają, że kaplice kościelne nosiły nazwy: Królewska, Niemierzyńskich oraz dwie mieszczańskie — Sukienników i Postrzygaczy²³. Z nich najstarszą miała być pierwsza. Od strony północnej znajdowało się wejście na okrągłe schody umieszczone w okrągłej wieżyczce, wysuniętej poza obręb murów. Od południowego zachodu do murów kościelnych

Ryc. 4. Sochaczew m. pow. „Poświętne”. Plan.

przylegały jakieś pomieszczenia, na których istnienie wskazują resztki murów. Niestety pomieszczenia te nie były w czasie prac 1928 roku odkopane (Ryc. 5). Tak więc nie wiemy, czy nie mamy tu do czynienia z zabudowaniami klasztornymi. Gdyby prace wykopaliskowe odsłoniły resztki budynków klasztornych, wtedy, być może, na tradycję o śmierci Bolesława Krzywoustego w Sochaczewie należałoby spojrzeć nieco inaczej.

Kościół był wielokrotnie niszczony i odbudowywany, ostatecznie spłonął w 1793 roku wraz z dzwonnicyą. Po tym pożarze mury rozebrano, a na miejscu kościoła założono cmentarz grzebalny użytkowany przez czas dłuższy. Zmarłych chowano nawet w obrębie wnętrza murów kościelnych, na co wskazują istniejące tu także groby murowane. W czasie prac na „Poświętnem” wśród grobów murowanych w prezbiterium kościoła znaleziono przy czaszce szkieletu (reszty szkieletu podobno nie było) kabłączek skroniowy esowaty o wymiarach: 11 × 6 cm (Ryc. 6)²⁴. Kabłączek ten datuje R. Jakimowicz na XI w. Oprócz niego w czasie prac znalazły się paciorki szklane, „może nieco późniejsze”. Sądząc jednak z wymiarów kabłączka należałoby go datować raczej na XII lub nawet na XIII w. Opierając się na lo-

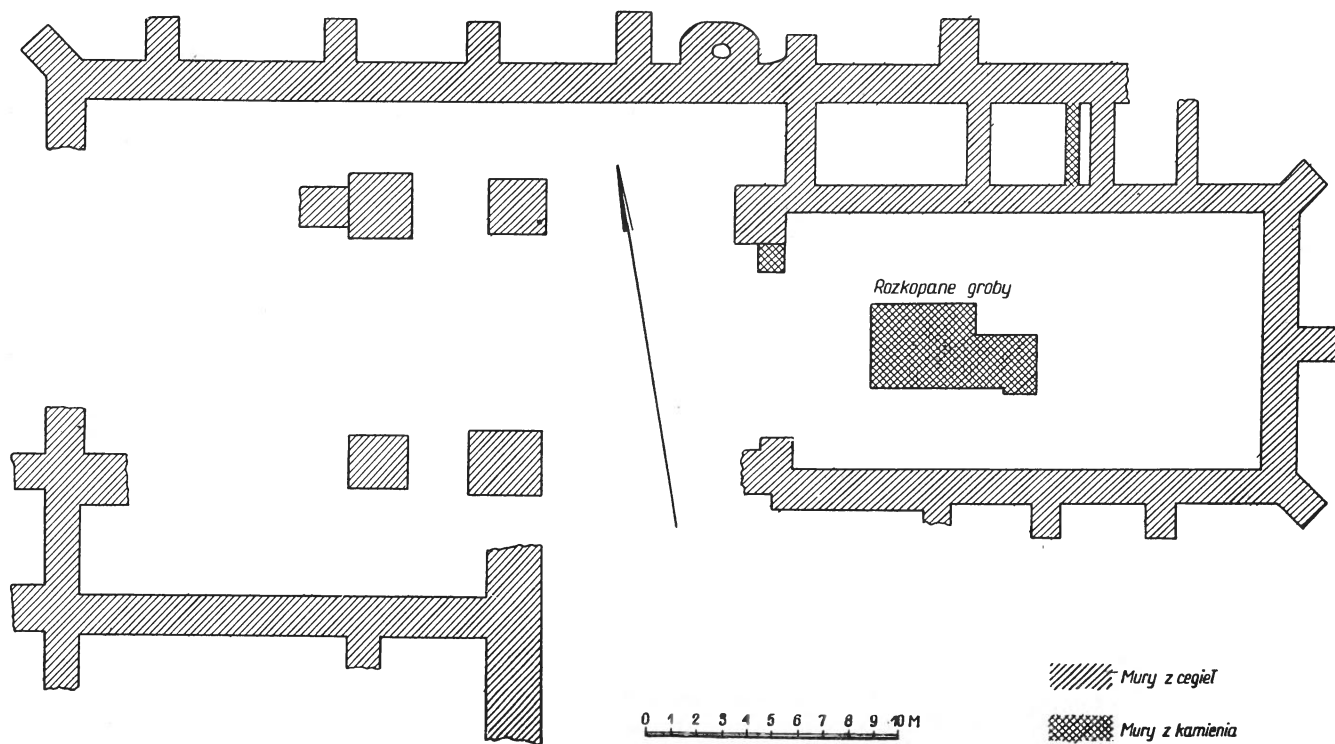
²¹ Codex diplomaticus Masoviae, op. cit., nr 29.

²² Plan kościoła z wykopalisk R. Jakimowicza na „Poświętnem” wykonał jego współpracownik architekt H. Bader. Plan odnaleziony został w papierach jego spadkobierców w rok po przeprowadzeniu przeze mnie prac na „Poświętnem” i użyczony mi łaskawie przez mgr J. Świerzyńską.

²³ Wiadomości dotyczące się kościołów sochaczewskich zawdzięczam mgr J. Świerzyńskiej z Sochaczewa, za co jej na tym miejscu serdecznie dziękuję.

²⁴ W zbiorach PMA.

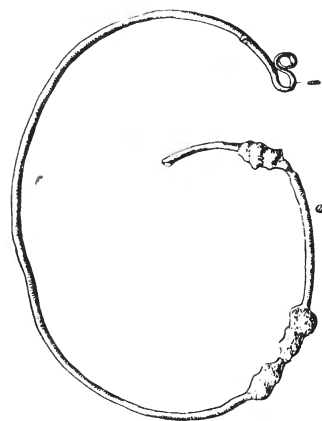
kalizacji kościoła farnego i znalezieniu kabłączka skroniowego, R. Jakimowicz w obrębie „Poświętnego” umieszcza „osiedle, gród i cmentarz”, tworząc z „Poświętnego” najstarszą i najważniejszą część Sochaczewa. Pierwotny gród zdaniem jego mógł się znajdować bliżej rzeki i mógł być zniszczony w czasie rozmywania wysokiego jej brzegu. Sprawa „Poświętnego” i lokalizacji na nim grodu, „osiedla” i cmentarzyska, sygnalizowana przez R. Jakimowicza, nabiera jednak innego znaczenia w świetle prac wykopaliskowych, jakie w okresie dziesięciu dni 1959 roku prowadzono z ramienia Komitetu nad Początkami Państwa Polskiego w Sochaczewie na „Poświętnem”. W okre-

Ryc. 5. Sochaczew m. pow. Plan fundamentów kościoła farnego na „Poświętnem”.

się tym dokonano przekopów sondażowych na polu położonym na południe od drogi „Do wody” w celu właściwej lokalizacji murów kościelnych, by tych przy przyszłej budowie szkoły Tysiąclecia nie uszkodzić. Tak więc po raz wtóry odkryto część murów kościoła farnego, uzyskując własne obserwacje na ich budowę, zebrano fragmenty ceramiki z wykopów przy fundamentach kościelnych i przeprowadzono badania terenowe, które pozwoliły na podjęcie niniejszego opracowania.

Prace wykopaliskowe pozwoliły na stwierdzenie, że na terenie „Poświętnego” nie mamy do czynienia ani z grodem, ani też z osiedlem wczesnośredniowiecznym, ani z cmentarzyskiem, lecz tylko z kościołem, z którym należałoby wiązać jedyny i odosobniony grób z kabłączkiem skroniowym, który, być może, należałoby datować nieco później. Resztki fundamentów kościelnych przykryte były niezbyt grubą warstwą ziemi. Głębokość wykopów do osiągnięcia dna fundamentów wynosiła do 120 cm. Z wykopów sondażowych zebrano fragmenty ceramiki. Za najstarsze ze znalezionych fragmentów należy uważać część naczynka z cylindryczną gładką szyjką, zdobionego na brzuścu korbami, a na granicy szyi i brzuśca pasem ukośnie ułożonych nakłuc (Tabl. LXXII, 4), mały ułamek naczynia z naklejoną na brzuścu listwą (Tabl. LXXII, 5) oraz fragment z wygiętym esowato wylewem (Tabl. LXXII, 6). Kształt naczyń, rodzaj gliny i domieszka pozwalają nam na datowanie tych ułamków na koniec XII i początek XIII w. Z pozostałego materiału ceramicznego pochodzącego z XIII i ewentualnie XIV w. należy wyróżnić naczynia o gładkiej powierzchni i profilach esowato wygiętych na zewnątrz i różnorodnie ukształtowanych, zgrubiałych krawędziach (Tabl. LXXII, 7—9). Barwa gliny tych naczyń jest brunatna albo szara. Znaleziono też nieco ułamków z pokrywek o niezdobionej powierzchni lub zdobionych prostymi pasmami (Tabl. LXXII, 10) oraz naczyń o cienkich ściankach i długich nieco rozchylonych szyjkach.

Ryc. 6. Sochaczew m. pow. „Poświętno”. Kabłączek skroniowy 1/2 w.n.

kach, zdobionych pasem ukośnie ułożonych nacięć (Tabl. LXXII, 11), niekiedy połączonych z pasmami prostymi (Tabl. LXXII, 12). Jako formę unikatową należy wymienić małe, bo zaledwie 4 cm wysokie, naczynko, niemalże kuliste, lepione w ręku, o uchu okrągłym w przekroju i przytwierdzonym do ścianki naczynka przy pomocy czopów (Tabl. LXXIII, 1). Z przedmiotów na uwagę zasługuje zniszczona kłamra od pasa z brązu (Tabl. LXXIII, 2). Pozostały materiał ceramiczny należy datować na XV w. Są to ułamki górnych części dzbanów zdobionych ornamentem plastycznym lub wykonanym metalowym radełkiem, górne części naczyń o zgrubiałych wylewach z gliny ciemnoszarej, czasami niemalże czarnej, ułamki uchwyty od tygli oraz pokrywek niezdobionych. W glinie naczyń tych jako materiał schudzający występuje piasek. Ponadto znaleziono także ułamki naczyń szklanych ze szkła ciemnej barwy.

Ramy chronologiczne omawianego materiału ceramicznego zostały określone na podstawie analogii, gdyż o uchwyceniu stratygrafii w układzie warstw nie mogło być mowy. Fundamenty kościoła bowiem po odkryciu ich przez R. Jakimowicza zostały zasypane, a układ warstw zniszczony. Czy w czasie odkrywania fundamentów w 1927 roku były badane warstwy, w których tkwiły resztki murów kościoła, trudno odpowiedzieć. Nie zachowały się żadne sprawozdania rękopiśmienne z badań poza krótkimi wzmiankami znajdującymi się w archiwum Państwowego Muzeum Archeologicznego. Zdaje się wobec tego, że celem prac było odkrycie murów kościoła i że prace prowadzone były przez czynniki miejscowe tylko pod dozorem naukowym nie stale przebywającego na miejscu archeologa R. Jakimowicza, nie prowadzono pełnej obserwacji stratygrafii warstw i ich treści. Słowa R. Jakimowicza w sprawozdaniu z dnia 23 VII 1927 roku, zachowanym w archiwum PMA, a dotyczące grobu z kabłączkiem skroniowym: „znaleziono przy czaszce (reszty szkieletu podobno nie było)” — zdają się potwierdzać niestały udział archeologa w pracach i niezbyt precyzyjną ścisłość obserwacji. Wziąwszy więc pod uwagę istnienie na „Poświętnem” fragmentów ceramiki datowanych na koniec XII i XIII w. oraz datę poświęcenia kościoła, obie daty te uzupełniają się i są ze sobą zgodne.

Trzecim elementem monumentalnym Sochaczewa przedlokacyjnego był kościół dominikański pod wezwaniem Św. Mikołaja. Zapewne był to ten kościół, który został poświęcony w 1257 roku przez biskupa płockiego równocześnie z kościołem farnym. Wznosił się on na wysokim brzegu skarpy rzecznej w tym miejscu, gdzie do 1939 roku znajdował się kościół parafialny Sochaczewa, wybudowany na fundamentach dominikańskiego kościoła. Kościół Dominikanów fundowany był wraz z klasztorem w 1244 roku przez Ziemowita I, księcia mazowieckiego²⁵.

Z innych elementów, które należy poruszyć jeszcze przy omawianiu Sochaczewa przedlokacyjnego, na uwagę zasługuje podgrodzie lub targ, którego zarzysy da się uchwycić i dziś w planie współczesnego miasta. Targ ten, czy też podgrodzie, występuje wyraźnie na planie z 1818 roku jako wydłużona owalnica zamknięta ulicami Farną i Kozią, częścią Dominikańską oraz Poboczną. Stwierdzenie istnienia targu lub podgrodzia wskazuje na to, że Sochaczew był nie tylko grodem z warowną siedzibą pana feudalnego, ale był także miastem skupiającym ludność rzemieślniczą i handlową oraz osiedlem z regularnie odbywającą się wymianą towarów miejskich z wiejskim zapleczem. Istnienie w Sochaczewie podgrodzia przyjmuje S. Pazyra²⁶, targu A. Gieysztor²⁷. Położenie omawianej owalnicy oddzielonej od grodu wąwozem, przez który płynął potok od Czerwonki, usytuowanie dwu kościołów w bardzo bliskim jej sąsiedztwie, jednak poza jej obrębem, oraz wielkość osady zdają się przemawiać za tym, że w sochaczewskiej owalnicy należałoby raczej upatrywać istnienie targu, a nie podgrodzia. Niemniej jednak niezbitych argumentów przemawiających za istnieniem jednego lub drugiego obiektu nie posiadamy. Sochaczew rozwój swój zawdzięczał położeniu na pograniczu dwu gospodarzo różnych terytoriów. Targi w okresie wczesnośredniowiecznym powstają często w miejscowościach położonych na skraju terenów o przewadze gospodarki rolnej i licznych jeszcze podówczas leśnych puszczy. Powstanie swe zawdzięczają one potrzebom wymiany towarów leśnych na rolnicze i przemysłowe. Widzimy je wreszcie na skrzyżowaniu dróg handlowych²⁸, przy przeprawach przez liczne na Mazowszu rzeki²⁹. Rozważmy więc podstawy powstawania targów w odniesieniu do owalnicy sochaczewskiej. Wszystkie te elementy, jak styk terytoriów o różnych podstawach gospodarczych, przebieganie obok grodu dróg handlowych i istnienie przeprawy przez Bzurę — możemy obserwować w położeniu owalnicy sochaczewskiej. Pierwszy czynnik został już omówiony przy rozpatrywaniu puszczy, które leżały w tej części Mazowsza. Dwa dalsze będą kolejno omówione na następnych stronicach niniejszego artykułu. Owalnica sochaczewska, z której z czasem rozwinęło się miasto, była terenem o stałym zalud-

²⁵ M. Baliński, T. Lipiński: op. cit., str. 571. Kościół ten na ryc. 1 niniejszego opracowania został zaznaczony w tym miejscu, gdzie na planie Sochaczewa z 1818 r. umieszczony jest klasztor dominikański.

²⁶ S. Pazyra: op. cit., str. 113, tabl. 1. „poprzedni charakter miejscowości — podgrodzie”.

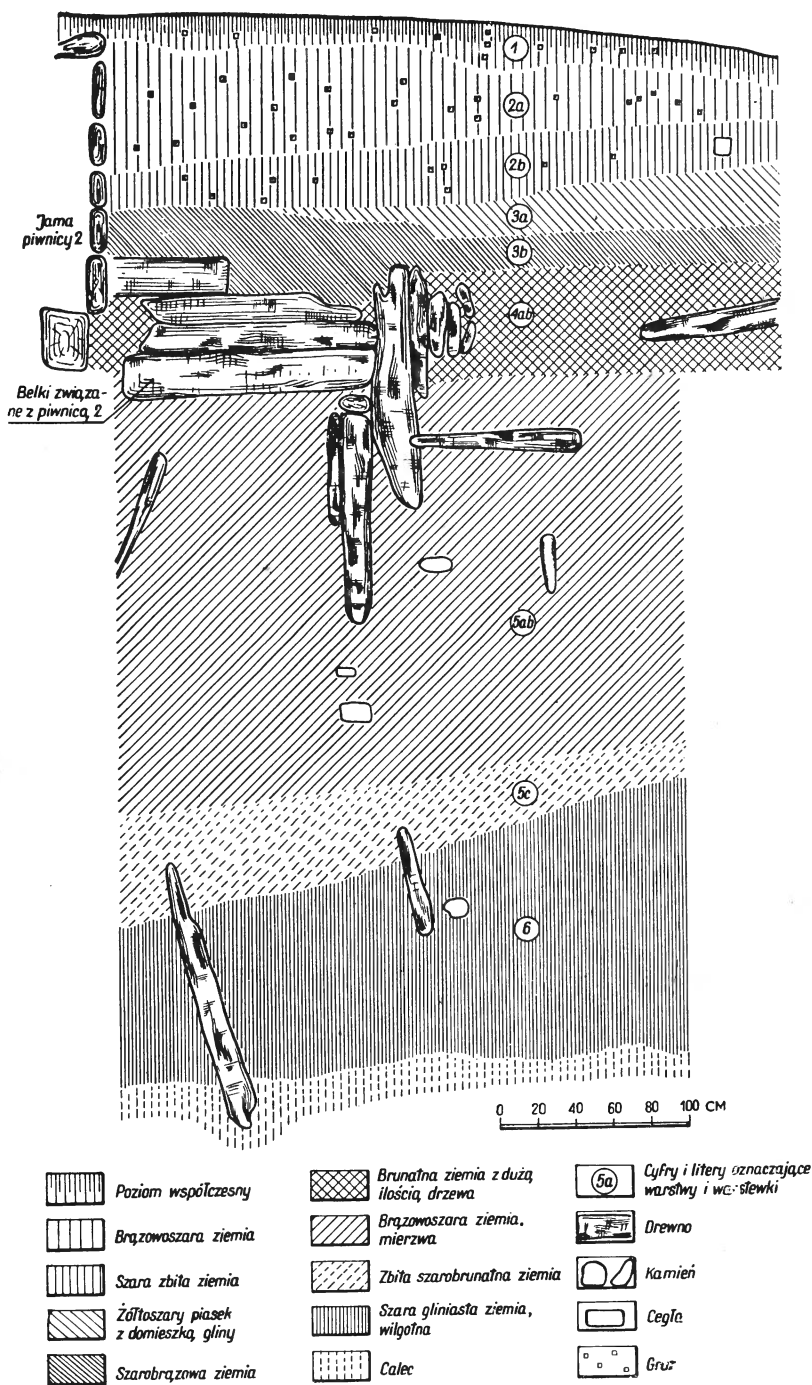
²⁷ A. Gieysztor, S. Herbst, E. Szwanowski: *Kształty Warszawy*, „Biuletyn Historii Sztuki i Kultury” t. IX (1947), str. 160.

²⁸ S. Pazyra: op. cit., str. 69; K. Maleczyński: *Najstarsze targi w Polsce i stosunek ich do miast przed kolonizacją na prawie niemieckim*, „*Studia nad historią prawa polskiego*” t. X, z. 1, Lwów 1926, str. 68; S. Zajchowska: *Rozwój sieci osadniczej okolic Poznania (XI—XX wiek)*, „*Przegląd Zachodni*” R. IX (1953), z. 6—8, str. 126.

²⁹ S. Pazyra: op. cit., str. 76.

nieniu. K. Maleczyński³⁰ podnosi, że targi we wczesnym średniowieczu posiadały oprócz ludności okresowo tu napływającej stałą ludność i nie różniły się pod tym względem zupełnie od innych osad. Pozostaje do rozpatrzenia czas powstania i istnienia sochaczewskiego targu. Tu także odnośnie do osady targowej posiadamy dane z badań archeologicznych. Mianowicie R. Dukwicz w 1956 roku dokonał obserwacji archeologicznych i przebadał aż do calca mały wycinek w obrębie wykopów pod fundamenty, wykonanych tu przez MPRB w Sochaczewie pod budowę bloku mieszkalnego. Obserwacje i prace wykopaliskowe przeprowadzone były na dużym placu zamkniętym ulicami: Staszica, placem Kościuszki (Rynek), Farną i Toruńską. Wykop pod fundamenty o wymiarach 53 × 13 m miał głębokość 2 m. Działka przebadana przez R. Dukwicza miała rozmiary 3 × 1,5 m i głębokość przeszło 4 m (Ryc. 7). Działka wymieniona była pogłębieniem południowej, długiej ściany wykopu pod fundamenty i położona była od strony Rynku.

W działce tej wyróżniono cały szereg warstw, które przedstawiały się na stępująco: warstwa 1 rysuje się na wszystkich czterech ścianach wykopu. Stanowił ją szary, sypek piasek z domieszką drobnego gruzu. Jest to warstwa współczesna. Warstwa 2 miała charakter nasypiskowy i składała się z całego szeregu warstewek. Nie posiadała ona równego poziomu, lecz obniżała się w kierunku ściany c—d. W warstewkach a—b warstwy 2 wystąpiło wiele ułamków naczyń z gliny czerwonoceglastej, cienkościennych, bardzo dobrze wypalonych. Na dnach widoczny jest ślad odcięcia od kółka. Ponadto znaleziono w warstwie tej fragmenty naczyń z zieloną polewą, polewanych kafli i szkła. Wylewy naczyń zgrubiałe i wychylone na zewnątrz. Dużo ułamków mis i dzbanów. Warstwę tę prawdopodobnie należy odnieść do XVIII—XIX w. Z przedmiotów warstwy tej na uwagę zasługuje duży topór. Warstwa 3 nie była widoczna na wszystkich ścianach wykopu. Składała się ona, tak jak i poprzednia, z warstewek, na które złożyła się szarobrazowa ziemia z niewielkimi wkładkami gliny. W warstwie tej można było zauważyć ślady spalenizny, węgle drzewne i grudki popiołu przepalone na kolor niemalże czerwony. Wszystko to wskazuje na ślady po pożarze. Ponadto wystąpiły tu kamienie, które mogły być resztką dawnego bruku, leżące na podsypce żółtego piasku. Ostatnią z omawianych warstewek warstwy 3 stanowiła szarobrunatna ziemia z domieszką gruzu. W niej przy ścianie a—b znajdowały się ostro zakończone bale drzewa. Ułamki ceramiki znalezione w warstwie 3 pochodzą z garnków, misek i dzbanów. Najbar-

Ryc. 7. Sochaczew m. pow. ul. Farna. Profil a-b wykopu pod fundamenty.

³⁰ K. Maleczyński: op. cit., str. 132/3 i 137.

dziej „archaiczne” formy przedstawiają garnki o profilu esowatym i zgrubiałej krawędzi wylewu. Wśród nich obok form bez ornamentów istnieją i takie, które na granicy szyi i brzuśca posiadają ornament ukośnie ustawionych, długich nakłuc, charakterystycznych dla wczesnego średniowiecza. Misy są duże o karbowanej zewnętrznej powierzchni, wewnątrz pokryte brunatną polewą. Najbardziej ozdobną powierzchnię posiadają dzbany i te pokryte są zewnątrz zieloną, a wewnątrz brązową polewą. Warstwę tę, opierając się na fragmentach ceramiki w niej znalezionych, gdzie przeważają naczynia z gliny białej pokrytej polewą i z gliny ciemnoszarej o lekko błyszczącej powierzchni, należy, być może, datować na XVI i XVII w. Na warstwę 4 składała się twarda, zbita próchnica z dużą domieszką drzazg drzewa. W warstwie tej były widoczne drewniane konstrukcje i poziom bruku jakiejś uliczki biegnącej w kierunku z południowego zachodu na północny wschód, jak o tym świadczyły kamienie bruku występujące w tym właśnie kierunku w profilach wykopu. Fragmenty naczyń warstwy 4 pochodziły z garnków o esowatych profilach i małych misek. Znalazły się tu też ułamki pokrywek glinianych. Profil garnków esowaty, wylew silnie wygięty na zewnątrz i zdobiny swym charakterem tkwią w okresie wczesnośredniowiecznym, gdyż stanowią je bądź same pasma proste, bądź też w połączeniu z pasem ukośnie ułożonych nacięć. Małe miski mają powierzchnię karbowaną, pokrywki gładkie z guzkiem. Głina omawianych naczyń szara lub brunatnoszara. Warstwę tę wraz z niżej od niej leżącą warstwą 4b należałoby może datować na XV w. Tu także znalazły się resztki dwu piwnic wkopanych w nią, a pochodzących z warstw wyższych. Poniżej pod warstwą 4a leżały warstwy, które można było obserwować w małym wykopie R. Dukwicza. Były to: warstwa 4b leżąca na głębokości od 180 do 240 cm, która była w dalszym ciągu ciemnobrązową próchnicą z dość znaczną domieszką drzazg drzewa. Fragmenty naczyń warstwy 4b nie różnią się zupełnie od powyżej omówionych. Powierzchnia naczyń jest szara, błyszcząca, zachowane dna naczyń bardzo lekko wklęsłe. Znalaziono w warstwie tej ponadto plecionkę z kory, ścinki skóry, gwoździe i kości zwierzęce. Warstwa 5 dzieliła się na trzy warstewki oznaczone literami od a do c. Warstewki a—b zalegały na głębokości od 240 do 410 cm. Składała się na nie ciemnobrązowa ziemia z domieszką mierzwy i próchnicy. W warstewkach tych wystąpiły resztki podłogi drewnianej, na którą składały się cztery deski leżące na drewnianym legarze. Fragmentów ceramiki w obu tych warstewkach było dużo. W warstwie 5a znajdowało się wiele bardzo małych ułamków ceramiki o powierzchni ciemnoszarej, błyszczącej oraz pewien procent naczyń z gliny brunatnej „wczesnośredniowiecznej”. Na niektórych dnach naczyń tej ostatniej grupy widać było ślad podsypki. Krawędzie wylewów wychylone na zewnątrz, silnie zgrubiałe i w dość różnorodny sposób ukształtowane, Ucha naczyń taśmowe. W warstewce 5b przeważają naczynia z gliny szarobrunatnej „wczesnośredniowiecznej”, choć istnieje tu także pewien odsetek naczyń z gliny ciemnej, niemalże czarnej, matowej, z rzadka błyszczącej. Ułamki naczyń drobne. Wśród ułamków tych można było wyróżnić fragmenty: naczynia z cylindryczną szyjką (Tabl. LXXIII, 3), naczyń o wylewach wychylonych na zewnątrz (Tabl. LXXIII, 4—5) i pokrywek z guzami (Tabl. LXXIII, 6). Na jednej z pokrywek widać zdobienie wewnętrznej krawędzi (Tabl. LXXIII, 7). W zdobnictwie naczyń występują linie faliste pojedyncze (Tabl. LXXIII, 8) lub ryte kilkuzębowym grzebieniem (Tabl. LXXIII, 9). Ostatnią z warstw o wartości fragmentów ceramiki jest warstwa 5c leżąca na głębokości 410—430 cm. Różni się ona od dwu poprzednich tym, że stanowi ją jednolita szara ziemia. Dno w warstewce tej nie leży na jednym poziomie, lecz gwałtownie opada w kierunku wschodu. W warstewce tej zachowała się część jakiegoś obiektu z drzewa, jak gdyby płotu, usytuowanego w chwili odkrywania go ukośnie do podłoża. Składały się na ten obiekt deski w ilości siedmiu i dwa poziome bierwiona. W warstewce tej wystąpiły tylko nieliczne ułamki ceramiki o charakterze wyłącznie „wczesnośredniowiecznym”. Barwa ceramiki brunatnoszara, na dnach ślad podsypki, naczynia o profilach esowatych (Tabl. LXXIII, 10). Jako zdobiny występują pasma proste i proste w połączeniu z ukośnie ustawionymi krótkimi kresczkami (Tabl. LXXIII, 11) i linią falistą (Tabl. LXXIII, 12). W glinie jako element schudzający dodany jest wyłącznie tylko drobny tłuczeń. Do jakiego okresu czasu należałoby odnieść najbardziej nas interesującą warstwę 5? Wydaje się, że po rozpatrzeniu fragmentów ceramiki należałoby odnieść warstewki a—b do samego początku XV i na cały XIV w., natomiast warstewkę 5c, w której procent naczyń o charakterze wczesnośredniowiecznym jest większy, do XIV w. i ewentualnie samego końca XIII w.

Pod warstewką 5c na głębokości od 430 do 500 cm zalegała warstwa 6, na którą składała się czarna, bagnista ziemia z domieszką gliny o zabarwieniu zielonym. Dno warstwy 6 opada także w kierunku wschodnim. W warstwie znajdował się kołek wbity w zieloną glinę calca leżącego pod warstwą 6. W warstwie tej nie występowały zupełnie fragmenty ceramiki i nie można jej zaliczyć do warstw osadniczych. Poza ceramiką w omawianych warstwach znalazły się nieliczne przedmioty jak: na głębokości około 1 m w warstwie 2 nóż z drewnianym trzonkiem i pochewką skórzaną, żelazna sprzączka „saksta” (Tabl. LXXIII, 13) o zawiniętych końcach i skróconej na całej swej powierzchni sztabce, pochodząca z warstwy 4, oraz z warstewki 5b nóż bez trzonka z szerokim trzpieniem do rękojści i dwu otworkami do jej umocowywania.

Po rozpatrzeniu warstw wykopu przy ul. Farnej uzyskaliśmy przekrój przez osadnictwo owalnicy — domniemanego targu, gdyż wyżej omówiony wykop leżał w jego obrębie. Pomijając warstwy od współczesnej aż do XV w.,

widzimy, że najniższe, dolne warstwy owalnicy należy łączyć ze stałym osadnictwem, za czym przemawiają nie tylko liczne fragmenty ceramiki, ale także występowanie tu jakichś obiektów drewnianych o charakterze gospodarczym. Zbyt małe wymiary wykopu nie pozwoliły, niestety, na dokonanie szerszych obserwacji. Drugą sprawą jest chronologia omówionych warstw wykopu, której nie można przesunąć poza XIV i sam koniec XIII w. Tak więc zdawać by się mogło, że owalnica-targ jest obiektem nieco młodszym od grodu.

Należy w naszych rozważaniach omówić jeszcze dwa elementy, które wpłynęły także na rozwój targu, to jest przebieg dróg handlowych i istnienie przeprawy na rzece. Zresztą oba te czynniki łączą się ze sobą nierozdzielnie. Czynnikiem, który wpłynął na rozwój miasta, było położenie w miejscu skrzyżowania się kilku szlaków drożnych (Ryc. 1), szlaków nie tylko o znaczeniu lokalnym, łączących poszczególne dzielnice Polski, ale o szerszym znaczeniu. Szlakiem o dużym znaczeniu była droga łącząca Ruś z Wielkopolską czy Śląskiem (I). Biegła ona zapewne przez Mazowsze wschodnie, przekraczała Wisłę na linii Warszawy, przez przeprawy warszawskie, skąd kierowała się na Błonie, dalej biegła wzdłuż Bzury przez Sochaczew, Łowicz, Łęczycę i kierowała się do Wielkopolski lub Śląska. Przebieg tego szlaku w obrębie Równiny Praskiej i biegu Bzury omawia Z. Podwińska³¹. Inną drogą, która biegła przez Sochaczew, był szlak łączący Kalisz z częścią Pojezierza Mazurskiego (II). Szlak ten miał biec od Kalisza przez Spicymierz, Łęczycę, Łowicz, Sochaczew, skąd kierował się na Ciechanów i dalej na Pojezierze Mazurskie. Z istnieniem tego szlaku łącznie są wszystkie skarby wczesnośredniowieczne, których tak wiele występuje w XI w. w ziemi kaliskiej i na Mazowszu³². Droga ta w oparciu o skarby zarysowuje się wyraźnie w XI w., a zespół osadniczy sochaczewski rysuje się nam znacznie później, gdyż datować go należy na XIII w. Dla tego okresu istnienie omawianego szlaku potwierdzają nam przekazy historyczne³³. Na możliwość istnienia tego szlaku zwrócił zresztą uwagę K. Jażdżewski³⁴.

Poza tymi dwiema drogami o szerokim znaczeniu istniały jeszcze inne o znaczeniu międzodzielnicy. Tu należy wymienić drogę łączącą Grójec z Płockiem (III), a więc dwa ważne centra wczesnośredniowiecznego Mazowsza. Droga ta biegła zapewne z Grójca przez Mszczonów, Wiskitki do Sochaczewa, a dalej przez Sanniki i Gąbin, gdzie mogła się rozdzielać na drogę do Płocka i Gostynina, także ważnego na Mazowszu wczesnośredniowiecznym ośrodka osadniczego. Przez owalnicę sochaczewską przebiegały także drogi o znaczeniu czysto lokalnym, łączące Sochaczew z Wyszogrodem (IV) i Sochaczew z Czerwińskiem i Zakroczymiem (V). W kierunku zachodnim drogi te z Sochaczewa mogły biec do Łowicza. Utał się na ogół pogląd, że zrazu większe znaczenie miały drogi biegnące wzdłuż Bzury i kierujące się od Bzury do Płocka i że od XIII w. nabierają większego znaczenia drogi wiodące od Łęczycy przez Łowicz, Sochaczew do przepraw warszawskich³⁵. Zgodnie też podkreśla się, że ta ostatnia droga biegła przez Rokitno albo przez Kożuszki, Paprotnię, Czerwonkę, Szymanów i Kaski. Drogę tę znaczą skarby znalezione w dwu z wymienionych miejscowości, to jest Paprotni i Czerwonce. Wymienione powyżej szlaki korzystały z przeprawy przez Bzurę. Droga do przeprawy prowadziła z owalnicy w kierunku południowo-wschodnim przez wąwóz, którym biegła późniejsza ulica Mostowa, lub „Do wody” — przez wyspę rzeczną zwaną Gawronka i oba ramiona Bzury na Rozłazłów leżący na drugim, lewym brzegu rzeki. Na miejscu przeprawy wzniesiono z czasem most drewniany, który tu istniał do XIX w. W tymże czasie przez wyschnięcie koryta zachodniego Gawronka połączona została z lewym brzegiem rzeki³⁶. Tak więc odnośnie do owalnicy sochaczewskiej stwierdzono przebieganie przez nią dróg handlowych, istnienie przeprawy na Bzurze oraz położenie na skraju dwu różniących się gospodarczo terenów. To wszystko wraz z faktem stałego zamieszkania terenu położonego u podnóża grodu zdaje się przechylać szalę na stronę istnienia w Sochaczewie targu i dopatrywania się jego w zarysowującej się w planie miasta owalnicy, której ślad widać w obrębie wspomnianych powyżej ulic miejskich.

Jako zakończenie naszych rozważań, należałoby poświęcić nieco słów wczesnośredniowiecznemu osadnictwu okolic Sochaczewa. Z góry trzeba zaznaczyć, że z całego powiatu sochaczewskiego posiadamy bardzo niewiele stanowisk archeologicznych. Przede wszystkim należy omówić stanowiska znane nam z samego miasta. Poza już wymienionymi należy zwrócić uwagę na trzy skarby: pierwszy z nich, datowany na czas około 1020 roku, a znaleziony przed rokiem 1846, zawierał 263 monety³⁷. Określany on jest jako skarb pierwszy z Sochaczewa. Identyfikuje się go także ze skarbem z Paprotni. Drugi skarb z Sochaczewa został znaleziony nad Bzurą w okolicy miasta przy robotach

³¹ Z. Podwińska: op. cit., str. 85.

³² M. Gozdowski, A. Kmietowicz, W. Kubiak, T. Lewicki: Wczesnośredniowieczny skarb srebrny z Maurzyc pod Łowiczem, Wrocław—Kraków—Warszawa 1959, str. 108—109, 122—126.

³³ M. Gozdowski, A. Kmietowicz, W. Kubiak, T. Lewicki: op. cit., str. 111—112.

³⁴ A. Gieysztor: Polskie badania wczesnodziejowe w r. 1950, „Przegląd Zachodni” R. VII (1951), z. 1/2, str. 222.

³⁵ Z. Podwińska: op. cit., str. 85; S. Weymann: Ze studiów nad zagadnieniem dróg w Wielkopolsce od X do XVIII wieku, „Przegląd Zachodni” R. IX (1953), z. 6—8, str. 217—228; A. Gieysztor, S. Herbst, E. Szwanowski: op. cit., str. 158.

³⁶ B. Markiewicz: op. cit., str. 245.

³⁷ H. Dannenberg: Die deutschen Münzen der sächsischen und fränkischen Kaiserzeit, Berlin t. I (1876), str. 48, t. II (1894), str. 521; E. Fiala: Česke denáry, Praha 1895, str. 50; M. Gumowski: Wykopiska monet polskich z w. XI—XI, Kraków 1905, str. 35; M. Gumowski: Polskie skarby monet z X—XI wieku, Warszawa 1953 (powielone), str. 153; M. Gozdowski, A. Kmietowicz, W. Kubiak, T. Lewicki: op. cit., str. 124.

polowych. Monety z X—XI w. znajdowały się w naczyniu. Z nich tylko osiem zostało opracowanych³⁸. Wreszcie trzeci skarb z Sochaczewa został wykopany w 1931 roku w Czerwonce w pobliżu stacji kolejowej. Ten także datowany jest na XI w.³⁹ W obrębie Sochaczewa w jego dzielnicy zwanej Trojanowem w 1959 r. na wysypisku śmieci położonym naprzeciw współczesnego cmentarza, po drugiej stronie drogi wiodącej do cmentarza, a na południowy zachód od znanego cmentarzyska z okresu halsztacko-lateńskiego znaleziono trzy fragmenty naczyń datowanych na XII w. Dwa z nich zdobione są pasmami prostymi, przy czym na jednym z nich pasma ułożone są w grupy (Tabl. LXXIII, 14), trzeci ułamek jest niezdobiony. Stanowisko to, być może, jest resztą osady zniszczonej przy wybieraniu piasku, który tutaj od dłuższego czasu kopią mieszkańcy Sochaczewa na swe potrzeby gospodarcze.

Stanowiska archeologiczne z okresu wczesnośredniowiecznego w powiecie Sochaczew grupują się przeważnie nad rzekami. W trójkącie utworzonym przez Wisłę i Bzurę, nie opodal połączenia się jej z Wisłą, prawie naprzeciw Wyszogrodu mamy osadę w Kamionie⁴⁰. Na lewym brzegu Bzury widzimy zgrupowane blisko Sochaczewa trzy stanowiska. Są to: pochodząca z XI—XII w. osada w Kuznocinie⁴¹, z której pochodzi poza fragmentami ceramiki kilka nożyków żelaznych oraz ułamek jednego kablączka skroniowego o esowatym zakończeniu. Datę osady tej należy przyjąć na XII w. W Rybnie został odkryty grób ciałopalny wkopany w nasyp grobu kujawskiego⁴². Grób ten datowany jest w oparciu o znalezione tu dno naczynia ze znakiem garncarskim na XI—XII w. W Kamieńszczyźnie⁴³ znaleziono kamień z wczesnośredniowiecznych żarn rotacyjnych. W bliskim sąsiedztwie Sochaczewa w Rokotowie⁴⁴ w 1958 roku została odkryta osada z okresu wczesnośredniowiecznego. Z terenu między środkowym biegiem Pisi i Utraty z Paprotni-Teresina⁴⁵ pochodził miał skarb datowany na 1020 rok. Na północ od środkowego biegu Utraty, na terenie Puszczy Kampinoskiej, leży jedyne zachowane do dziś w powiecie Sochaczew grodzisko zwane „Zamczyskiem”⁴⁶. Dzięki znalezieniu tu fragmentów ceramiki czas jego istnienia można odnieść do połowy XII w. Wreszcie nad Pisią niedaleko Sochaczewa widzimy dwa stanowiska, oba w Zakrzewie. Są to: skarb datowany na X—XI w.⁴⁷ oraz osada z XI—XII w.⁴⁸ Na nich kończy się przegląd stanowisk archeologicznych z okresu wczesnośredniowiecznego znanych nam z Sochaczewa i powiatu sochaczewskiego.

Po rozpatrzeniu stanowisk z powiatu Sochaczew widzimy, że przypadają one na okres X/XI w. aż po drugą połowę XIII w. Jaki był stosunek osadnictwa z końca XII i z XIII w. do zespołu osadniczego w Sochaczewie, trudno powiedzieć, omówione bowiem stanowiska znane są z badań powierzchniowych i tylko mały wycinek osady w Kuznocinie uległ zbadaniu, a i ten nie doczekał się jeszcze naukowego opracowania. Z wymienionych stanowisk skarby w Czerwonce, Paprotni-Teresinie i Zakrzewie łączyć można z przebiegiem drogi handlowej. Z drogą handlową należy wiązać także osadę w Kamionie położoną między Bzurą a Wisłą, naprzeciw Wyszogrodu. Nazwa miejscowości wskazywałaby na istnienie przeprawy przez Wisłę, lokalizowanej opodal Wyszogrodu, w którym istniał położony na wysokim brzegu Wisły gród, którego ślady zachowały się do dzisiaj.

Tak więc nasze rozważania nad rozplanowaniem przestrzennym przedlokacyjnego Sochaczewa dobiegają do końca.

³⁸ Kronika. Wykopalisko z XI w., „Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne” t. IX (1919), nr 4, str. 48; M. G u m o w s k i: op. cit., str. 154; H. M o d r z e w s k a: Materiały do bibliografii archeologii Mazowsza, „Materiały Wczesnośredniowieczne” t. III, Warszawa 1953, str. 129, poz. 579; M. G o z d o w s k i, A. K m i e t o w i c z, W. K u b i a k, T. L e w i c k i: op. cit., str. 124

³⁹ R. J a k i m o w i c z: Skarb monet wczesnośredniowiecznych z Sochaczewa, „Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne” t. XV (1933), str. 133; M. G u m o w s k i: op. cit., str. 124.

⁴⁰ R. J a k i m o w i c z: Sprawozdanie z działalności Państwowego Konserwatora Zabytków Przedhistorycznych okręgu warszawskiego za lata 1924—1926, „Wiadomości Archeologiczne” t. X (1929), str. 276; H. M o d r z e w s k a: op. cit., str. 119, poz. 229.

⁴¹ J. M [a r c i n i a k]: Osada wczesnohistoryczna w Kuznocinie, w pow. sochaczewskim, „Z Otchłani Wieków” R. XII (1937), z. 4—5, str. 63; H. M o d r z e w s k a: op. cit., str. 121, poz. 303.

⁴² Nowe wykopaliska. Grób ciałopalny stowiański, „Z Otchłani Wieków” R. X (1935), z. 3, str. 50—51; K. J a Ź d Ź e w s k i: Interesujące zabytki z czasów piastowskich na Kujawach, „Z Otchłani Wieków” R. XII (1937), z. 9—10, str. 129; J. K o s t r z e w s k i: Kultura prapolska, Poznań 1947, str. 355 i przyp. 454a; H. M o d r z e w s k a: op. cit., str. 128, poz. 527.

⁴³ Notatka K. Jażdżewskiego w Archiwum PMA,teczka „Kamieńszczyzna”.

⁴⁴ T. Ź [u r o w s k i]: Nowe odkrycia archeologiczne. Rokotów, pow. Sochaczew, „Z Otchłani Wieków” R. XXIV (1958), str. 49.

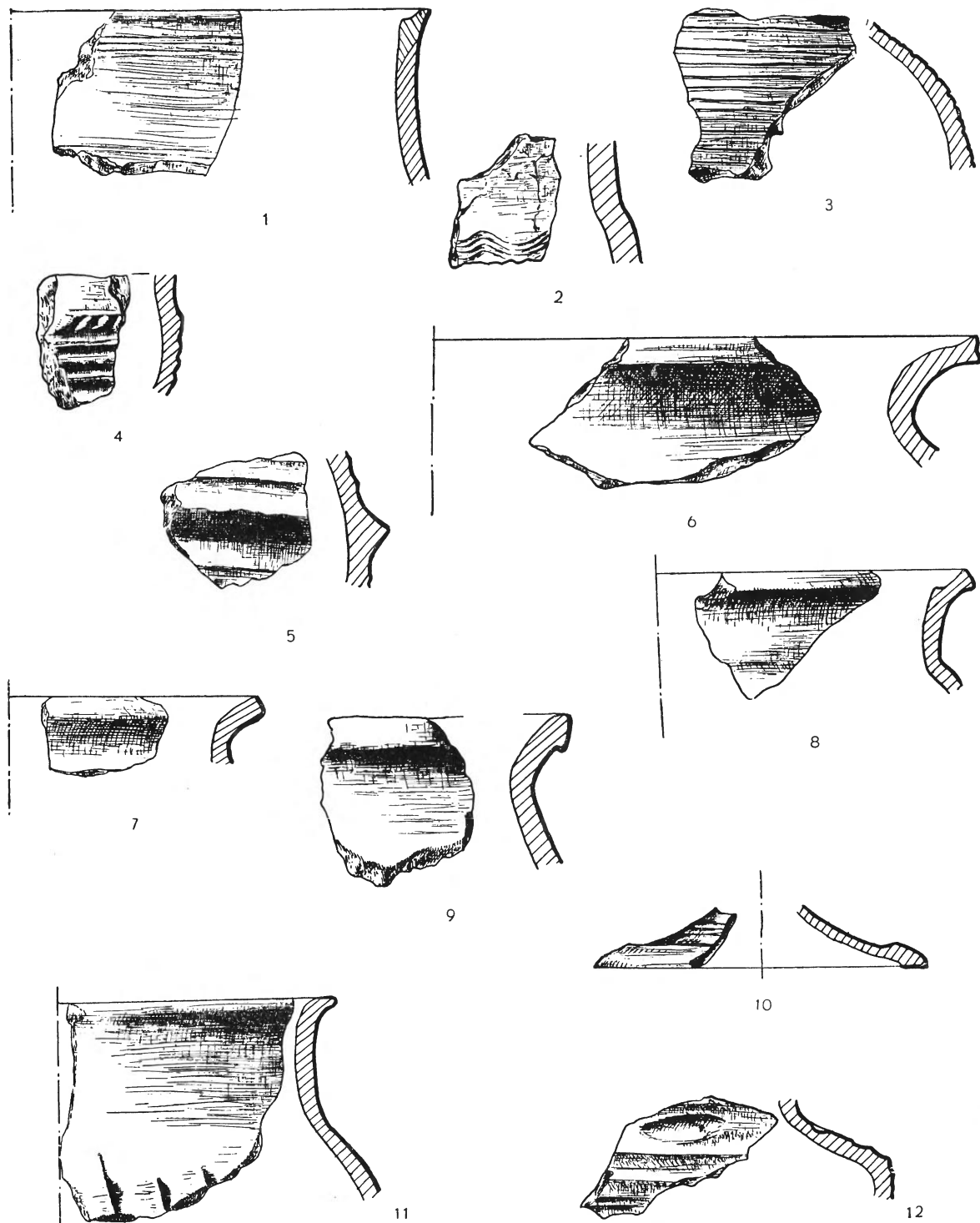
⁴⁵ K. S t r o n c z y Ń s k i: Pieniądze Piastów, Warszawa 1847, str. 69—70; F. M. S o b i e s z c z a Ń s k i: Opowiadania o Warszawie, jej przeszłości i pamiątkach miasta, „Biblioteka Warszawska” t. IV (1872), str. 4; R. J a k i m o w i c z: Prahistoria Warszawy, odb. z monografii Warszawa, str. 7; M. G u m o w s k i: Wykopaliska monet polskich z w. X i X I, Kraków 1905, str. 33—34; M. G u m o w s k i: Polskie skarby monet z X—XI wieku, Warszawa 1953 (powielone), str. 111; Z. P o d w i Ń s k a: op. cit., str. 85; K. M u s i a n o w i c z: Gród i osada podgrodowa w Bródnie Starym koło Warszawy, „Materiały Wczesnośredniowieczne” t. IV (1958), str. 93. Objasnienia do mapy, poz. 60; M. G o z d o w s k i, A. K m i e t o w i c z, W. K u b i a k, T. L e w i c k i: op. cit., str. 124.

⁴⁶ Z. P o d k o w i Ń s k a: Grodzisko w nadleśnictwie Granica, leśnictwo Grabina w Puszczy Kampinowskiej, „Wiadomości Archeologiczne” t. IX (1924—1925), str. 125—126; R. K o b e n d z a: Projekt rezerwatu w Puszczy Kampinowskiej, odb. z „Lasu Polskiego”, Warszawa 1924, str. 9—10; Nowe wykopaliska, „Z Otchłani Wieków” R. VII (1932), z. 2—3, str. 48; H. M o d r z e w s k a: op. cit., str. 119, poz. 230; L. R a u h u t: Grodzisko wczesnośredniowieczne „Zamczysko” w Puszczy Kampinowskiej, „Wiadomości Archeologiczne” t. XXIV (1957), z. 4, str. 389—390; K. M u s i a n o w i c z: op. cit., str. 92/93, poz. 59; S. P a z y r a: op. cit., str. 56.

⁴⁷ W. A n t o n i e w i c z Zbiór wykopalisk w Muzeum Starożytności im. Władysława Tarczyńskiego w Łowiczu, „Wiadomości Archeologiczne” t. VII (1922), str. 141; W. A n t o n i e w i c z: Archeologia Polski, Warszawa 1928, str. 271; Nowe wykopaliska „Z Otchłani Wieków” R. VII (1932), z. 1, str. 26 (omyłkowo podane jako znalezisko z Łowicza); „Z Otchłani Wieków” R. VII (1932), z. 2—3, str. 47; H. M o d r z e w s k a: op. cit., str. 133, poz. 713; Archiwum PMA,teczka „Zakrzew”.

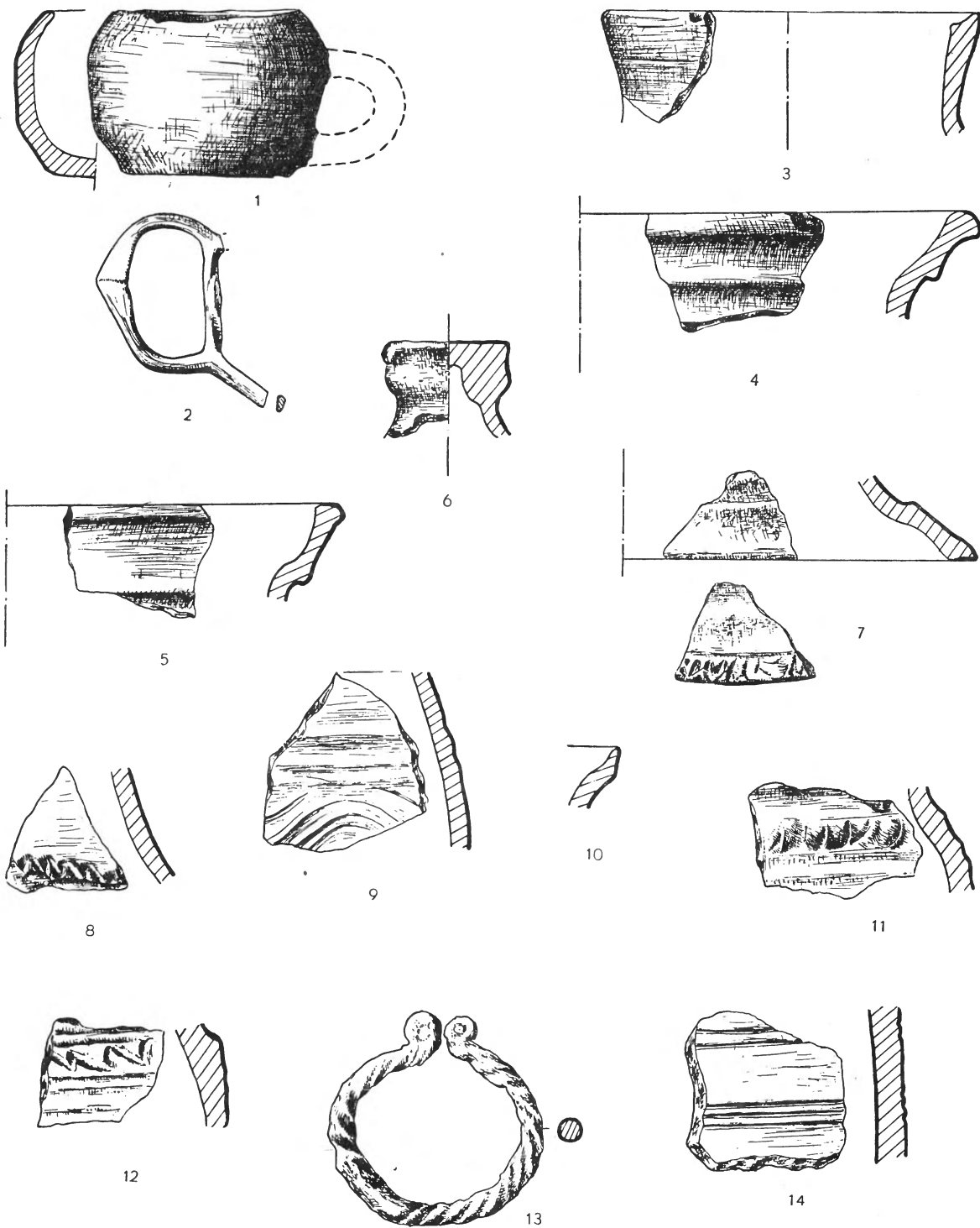
⁴⁸ Archiwum PMA,teczka „Zakrzew”.

TABLICA LXXII

Sochaczew m. pow. „Góra Zamkowa” (1–3). „Poświętne” (4–12), nr 10– $\frac{1}{3}$ w.n., pozostałe $\frac{2}{3}$ w.n.

TABLICA LXXIII

Sochaczew m. pow. „Poświętne” (1–2). Sondaż przy ul. Farnej, warstwa 5b (3–9). Warstwa 5c (10–12). Warstwa 4(13), Sochaczew-Trojanów (14). Wszystkie przedmioty $\frac{2}{3}$ w.n.

Celem ich było dorzucenie pewnych wiadomości uzyskanych drogą badań archeologicznych do tych, jakich dostarczają nam odnośnie do tego tematu przekazy historyczne. Zestawienie obok siebie wiadomości uzyskanych przy pomocy obu kategorii źródeł pozwala nam na stwierdzenie, że nawet tak krótkie i na małą skalę zakrojone badania dostarczają wiele bądź nieznanymi materiałami, bądź znane materiały uzupełniają. Prace archeologiczne prowadzone w Sochaczewie pozwoliły także na nakreślenie zupełnie innego obrazu przedlokacyjnego Sochaczewa aniżeli ten, jaki w oparciu o swoje prace wykopaliskowe i badania terenowe nakreślił R. Jakimowicz.

К Р А Т К О Е С О Д Е Р Ж А Н И Е

Целью настоящей статьи является представление распланирования пространственных элементов Сохачева до получения локационной привилегии. Сохачев был кастелянским городом, а старейшая заметка о нём относится к 1221 году. В этом именно году по историческим источникам кастеляном состоял Фаланта. Сохачев был вероятно центром большого административного округа, так называемой земли, в состав которой входили также другие города со своими округами. Локационную привилегию получил Сохачев в XIV веке, а именно перед 1368 годом, так как до этой даты источники называют его словом „castrum”, после же этой даты числится, как „civitas”. Что касается церковной администрации, то Сохачевская кастеляния принадлежала к черскому архидиаконату познанской епархии.

В распланировании нынешнего города можно отличить пространственные элементы прежнего долокационного Сохачева. К ним принадлежат: город, два костёла и овальный рынок. Сохачевский город был расположен на высоком берегу реки Бзуры. В XV или XVI веке на нём была насыпана насыпь толщиной в три с половиной метра и на этой насыпи построили замок. Рисующиеся под насыпью культурные слои указывают на то, что город подвергнулся сожжению, на основании же найденных фрагментов керамики следует отнести его к концу XII или началу XIII столетия. Кроме города в Сохачеве существовали два костёла; оба они были освящены в одном и том же, то есть 1257 году плочким епископом. Одним из них был костёл монашеского ордена доминиканцев имени святого Николая, второй, приходский костёл имени святого Лаврентия, располагался на поле, называемом „Посвентне”. Этот костёл был разрушен в 1793 году. В 1927 году открыли его фундаменты. Старейшие фрагменты керамики, собранные во время раскопок, подтверждают дату его постройки в половине XIII века.

Последним элементом долокационного Сохачева является овальный рынок, очертания которого можно ещё теперь различить в распланировании современных улиц. Раскопки, произведенные на этом овальном рынке, позволили датировать старейшие его слои концом XIII или началом XIV века, и подтвердили гипотезу о существовании поселенчества раннесредневековых торговых поселений.

S U M M A R Y

The author of this article presents the lay-out of Sochaczew before the „locatio” of this town. Sochaczew, met with in historical records for the first time in 1221, was a castellan's seat. In that year a Castellan Falanta was mentioned. Moreover, Sochaczew was probably a centre of a larger administrative unit of an area which also embraced other strongholds of earth and timber with regions belonging to them. Sochaczew got the privilege of locatio in the 14th century, even before 1368, as before that date the place had been called in historical records „castrum”, and after that date — „civitas”. As to the ecclesiastical administration, the castellany of Sochaczew belonged to the Czersk archidiaconate of the Poznań diocese.

In the plan of today's Sochaczew, we can trace the parts of this town, dating from the period before the „locatio”. These are: the earthwork — the former castellan's seat — two churches and an oval market-place. The Sochaczew earthwork is situated on a high bank of the Bzura river. In the 14th or the 15th cent. a mound, 3,5 m high, was made on the earthwork and then a castle was built there. Culture-bearing layers, visible under the mound, show that this stronghold of earth and timber was consumed by fire. On the basis of the pottery finds, it should be dated to the end of the 12th and the middle of the 13th cent. Moreover, two churches existed at Sochaczew, both consecrated by the Bishop of Płock in 1257. One of them St. Nicolas' church of the Dominican friars, the other — the parish church of St. Laurence, situated on a field called „Poświętne” („after-consecration”). The latter was destroyed in 1793. In 1927 its foundations were revealed. The oldest pottery fragments found during the excavation-works confirm the date of its erection: the middle of the 13th century.

The last part of Sochaczew, dating from the time before the „locatio” of this town, is the oval market-place, its outlines are still traceable at the lay-out of the present streets. Due to the excavation-works, carried out on this market-place, we could date its oldest layers to the end of the 13th century or to the beginning of the 14th century. The excavations also confirmed the hypothesis that the early mediaeval market-settlements were of permanent character.

HALINA RÓŻAŃSKA

CMENTARZYSKO KULTURY ŁUŻYCKIEJ W SIENIAWIE - PIGANACH
POW. JAROSŁAW

МОГИЛЬНИК ЛУЖИЦКОЙ КУЛЬТУРЫ В М. СЕНЯВА-ПИГАНЫ, ПОВЯТ ЯРОСЛАВ

A LUSATIAN CEMETERY AT SIENIAWA-PIGANY, DISTRICT JAROSŁAW

Badania cmentarzyska w miejscowości Sieniawa-Pigany pow. Jarosław prowadzone były w październiku 1930 r. przez ówczesnego asystenta Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie dr. J. Dylika. Formalne zawiadomienie miejscowych władz terenowych o odkryciu obiektu pochodzi z dn. 22 marca 1930 r.¹ Na zabytki natrafiono tu już dawniej, kopiąc okopy i stanowiska ogniowe artylerii podczas pierwszej wojny światowej². W czasach późniejszych w ciągu kilkuletniej uprawy tego terenu zostały wydobyte na powierzchnię po raz drugi liczne naczynia gliniane oraz nie dopalone kości ludzkie. Okoliczna ludność nazywała to miejsce „cmentarzem słowiańskim”. Delegowany do Sieniawy 29 III 1930 r. kustosz PMA S. Krukowski³ stwierdził, że na terenie tym znajduje się cmentarzysko typu popielnicowego, częściowo zniszczone. Ilość grobów szacował od 50 do paruset. Mniej więcej określił także lokalizację stanowiska, której J. Dylik poświęcił mało uwagi.

Cmentarzysko usytuowane jest na wzniesieniu wydmowym zwanym górką Sieniawską, położonym na gruntach Wylewa, będących w r. 1930 własnością gminy miejskiej Sieniawa. Wydma leży przy południowo-wschodnim końcu przysiółka Pigany i na północny zachód od Sieniawy. Wznosi się o parę metrów (według J. Dylika 3 m) ponad otaczającą wzgórek równinę, która przylega do niego z trzech stron, od strony południowo-wschodniej, wschodniej i północno-wschodniej. Granicę południowo-wschodnią wzniesienia stanowi urwisko powstałe przy kopaniu okopów. Od strony południowej i południowo-zachodniej opływa wydmy niewielka struga.

Eksplozację stanowiska zaczęto u południowo-wschodniego podnóża wydmy. Sporządzona przez J. Dylika dokumentacja cmentarzyska obejmuje odręcznie wykonany plan sytuacyjny wydmy w skali 1 : 1000 bez uwzględnienia jakichkolwiek punktów stałych w terenie, które można by zsynchronizować z odpowiednią mapą. Ponadto w notatniku polowym znajduje się kilka niezlokalizowanych planików grobów. Materiały z cmentarzyska zostały złożone w Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie, gdzie znajdują się do chwili obecnej. Pochodzą one ze 125 grobów, przy czym inwentarz z grobów oznaczonych numerami: 2, 9, 19, 20, 30, 36, 39, 41, 56, 79, 88, 102, nie został zachowany. Z grobu 25 zachował się tylko ułamek przedmiotu żelaznego.

OPIS MATERIAŁU

G r ó b 1

Popielnicowy (Ryc. 1).

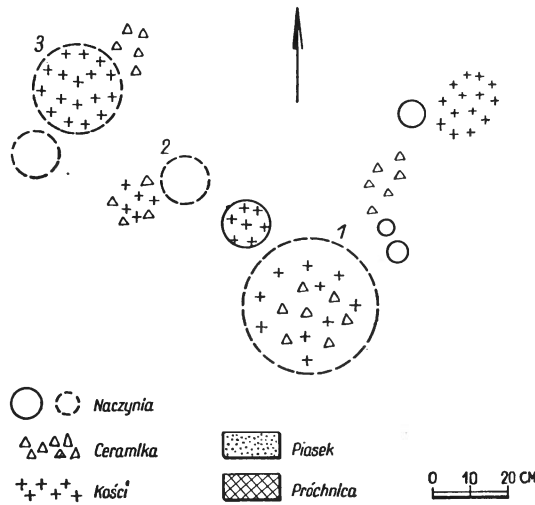
1. Duży fragment naczynia (Tabl. LXXIV, 1), być może popielnicy, w znacznej części rekonstruowany gipsem. Powierzchnie starannie gładzone, zewnętrzna barwy czarnej, wewnętrzna jasnobrunatnej. Domieszka dość liczna drobnoziarnistego tłucznia. Zachowana wysokość 30 cm; średnica wylewu 26 cm. Na metryczce zaznaczony jest nr 1a. 2. Naczynie (Tabl. LXXIV, 2) zachowane niekompletnie. Powierzchnie dość starannie gładzone. Barwa obustronnie brunatna. Domieszka drobnoziarnistego piasku. Dno płaskie wyodrębnione. Naczynie wykonane jest bardzo niestarannie, słabo wypalone. Wysokość 14 cm; średnica: wylewu 12 cm, dna 8,5 cm. Na metryczce oznaczony jest nr 1A. 3. Misa (Tabl. LXXIV, 4) bardzo płaska. Ścianki łukowate; w znacznej części rekonstruowane gipsem.

¹ Akta w archiwum PMA.

² Akta w archiwum PMA.

³ Akta w archiwum PMA.

Powierzchnie gładzone, zewnętrzna lekko złuszczone. Barwa żółtobrunatna. Wysokość 4 cm; średnica wylewu 14 cm. Na metryczce oznaczony jest nr 1d. 4. Naczynko (Tabl. LXXIV, 5) małych rozmiarów, wykonane dość nieudolnie i zdeformowane. W górnej partii naczynie zdobione jest czterema niesymetrycznie umieszczonymi guzkami. Powierzchnia wewnętrzna gładzona, zewnętrzna omazywana roztworem gliny. Barwa żółtobrunatna. Domieszka gruboziarnistego tłucznia kamiennego. Dno płaskie wyodrębnione. Wysokość 7,3 cm; średnica: wylewu 6,8 cm, dna 4,5 cm. Metryczka z nr 1e. 5. Część miniaturowego naczynka (Tabl. LXXIV, 9) rekonstruowana gipssem. Na załamie brzuśca trzy symetrycznie rozmieszczone występy, pod krawędzią 2 otworki. Powierzchnie gładzone bardzo starannie, barwy obustronnie jasnobrunatnej. Zachowana wysokość 4,5 cm; średnica wylewu 4 cm. Na metryczce nr 1d. 6. Osiem fragmentów na-

Ryc. 1. Sieniawa-Pigany pow. Jarosław. Cmentarzysko. Plan grobów 1–3. Legenda na rycinie dotyczy wszystkich planów zamieszczonych w tej pracy. Cyfry na planie oznaczają numery grobów.

czynia grubościennego o gładzonych powierzchniach. Barwa obustronnie ceglasta. Domieszka drobnoziarnistego piasku. 7. Dwa ułamki cienkościennego naczynia. Powierzchnie gładzone obustronnie. Barwa szara. Domieszka drobnoziarnista. 8. Trzy ułamki, w tym fragment wylewu naczynia cienkościennego. Powierzchnie gładzone obustronnie, barwy jasnobrunatnej, miejscami szarej. Domieszka drobnoziarnistego piasku. 9. Niewielka ilość przepalonych kości ludzkich.

Grób 2

Usytuowany w niewielkiej odległości na północny zachód od grobu 1 (Ryc. 1). Materiał nie zachowany.

Grób 3

Położony w niewielkiej odległości w kierunku północno-zachodnim od grobu 2 (Ryc. 1).

1. Dwadzieścia sześć fragmentów dużego grubościennego naczynia o obmazywanej powierzchni zewnętrznej z widocznymi śladami pionowego gładzenia. Powierzchnia wewnętrzna gładka. Barwa naczynia brunatnoczerwona, domieszka gruboziarnistego tłucznia. Na metryczce jest nr 3b. 2. Jedenaście ułamków dużego grubościennego naczynia o wysokiej, w przybliżeniu cylindrycznej szyjce. Powierzchnie gładzone barwy obustronnie brunatnej. Domieszka drobnoziarnistego piasku. Na metryczce jest nr 31. 3. Fragment niewielkiego naczynka (Tabl. LXXIV, 3) z czterema guzkami pod krawędzią. Powierzchnia zewnętrzna chropowata. Barwa obustronnie brunatna. Domieszka średnioziarnistego tłucznia. Dno płaskie, nieregularne. Wysokość 12 cm; średnica: wylewu 9 cm, dna 7 cm. Na metryczce umieszczony jest nr 3k.

Grób 4

1. Dwadzieścia sześć drobnych ułamków naczynia (popielnicy?) grubościennego. Powierzchnie gładzone, zewnętrzna barwy szarej, wewnętrzna brunatnej. Domieszka średnioziarnista. Naczynie wykonane bardzo niestarannie. 2. Niewielka ilość przepalonych kości ludzkich.

Grób 5

1. Dolna część dużego naczynia (popielnicy?) cienkościennego (Tabl. LXXIV, 7), wykonanego bardzo starannie. Powierzchnie gładzone, barwy brunatnej. Domieszka średnioziarnistego piasku. Dno płaskie wyodrębnione. Zachowana wysokość 13 cm; średnica dna 12 cm. 2. Naczynie (Tabl. LXXIV, 6) niekompletnie zachowane. Powierzchnie gładzone niestarannie, raczej szorstkie. Barwa w przybliżeniu różowa. Domieszka gruboziarnistego tłucznia. Naczynie wykonane ciężko, nieudolnie. Dno płaskie, wyodrębnione. Zachowana wysokość 11,5 cm; średnica dna 6,5 cm. Na metryczce umieszczony jest nr 5a.

Grób 6

1. Naczynko (Tabl. LXXIV, 8) częściowo rekonstruowane gipssem. Powierzchnie gładzone, barwy brunatnej. Domieszka średnioziarnista z nielicznymi ziarnami grubego tłucznia. Dno płaskie, niewyodrębnione. Wysokość 12,5 cm; średnica: wylewu 8,5 cm, dna 8 cm. 2. Kilkanaście ułamków przepalonych kości ludzkich.

Grób 7

1. Ułamek środkowej partii naczynia o dość ostrym załomie brzuśca. Powierzchnie obustronnie gładzone, barwy brunatnej z odcieniem żółtym i różowym. Domieszka drobnoziarnista.

Grób 8

1. Naczynie (Tabl. LXXIV, 12) rekonstruowane gipsem, asymetryczne. Powierzchnie gładzone, barwy brunatnej i szarej. Domieszka bardzo nieliczna, drobnoziarnista. Dno płaskie, wyodrębnione. Wysokość 24 cm; średnica: wylewu 22,5 cm, dna 12 cm. 2. Ułamek wylewu naczynia cienkościennego o starannie gładzonych powierzchniach. Barwa obustronnie jasnobrunatna. Domieszka nieliczna, bardzo drobna. 3. Fragment środkowej partii naczynia o dość ostrym załomie brzuśca. Powierzchnie gładzone, zewnętrzna barwy jasnobrunatnej, wewnętrzna ciemnoszara. Domieszka nieliczna, drobnoziarnista. 4. Ułamek cylindrycznej szyjki naczynia grubościennego. Powierzchnie gładzone. Barwa obustronnie jasnobrunatna. Domieszka bardzo nieliczna, drobnoziarnista. 5. Ułamek środkowej części naczynia grubościennego o obmazywanej powierzchni zewnętrznej. Barwa brunatna, od wewnątrz z odcieniem różowym. Domieszka liczna gruboziarnistego tłucznia.

Grób 9

1. Niewielka ilość przepalonych kości ludzkich.

Grób 10

1. Czerpak (Tabl. LXXIV, 10) o ściankach łukowatych, ucho odtrącone. Powierzchnie gładzone, barwy żółtobrunatnej. Domieszka drobnoziarnista. Dno płaskie. Wysokość 3,5 cm; średnica: wylewu 7,5 cm, dna 3,5 cm. Na metryczce oznaczony jest nr 10b. 2. Ułamek sitowatego dna naczynia, zaopatrzony w dwie dziurki. Dno gładzone od strony zewnętrznej. Barwa brunatna. Domieszka nieliczna średnioziarnistego tłucznia. Na metryczce oznaczony jest nr 10a. 3. Duża ilość przepalonych kości ludzkich.

Grób 11

1. Naczynie (Tabl. LXXIV, 11) częściowo zachowane. Powierzchnie gładzone, barwy brunatnej i szarej. Domieszka bardzo grubego tłucznia, widoczna na ściankach naczynia. Dno płaskie, wyodrębnione. Zachowana wysokość 12,5 cm; średnica dna 10,5 cm.

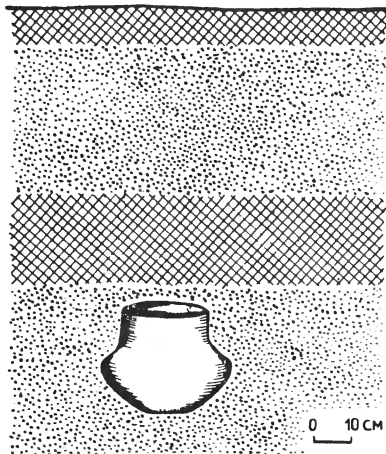
Grób 12

1. Trzydzieści sześć bardzo drobnych fragmentów cienkościennego naczynia. Powierzchnie starannie gładzone, zewnętrzna barwy czarnej, wewnętrzna brunatnej. Domieszka liczna drobno- i gruboziarnista.

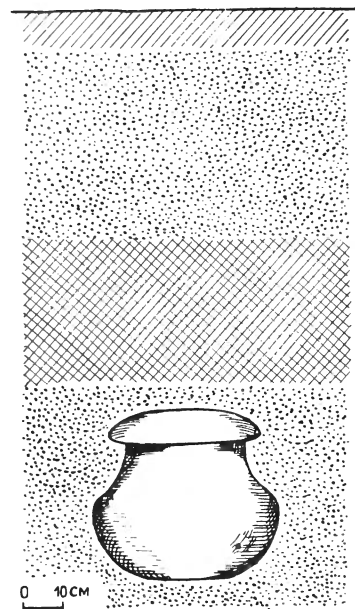
Grób 13

Popielnicowy (Ryc. 2).

1. Naczynie (Tabl. LXXV, 1) niekompletne. Pod załomem brzuśca cztery podwójne guzki-uchwyty. Powierzchnie gładzone obustronnie, barwy brunatnej i czarnej. Dno płaskie, wyodrębnione. Wysokość 21 cm; średnica: wylewu 24 cm, dna 14,5 cm. 2. Niewielki uła-

Ryc. 2. Sieniawa-Pigany pow. Jarosław. Cmentarzysko. Profil grobu 13.

Ryc. 3. Sieniawa-Pigany pow. Jarosław. Cmentarzysko. Profil grobu 14.

mek naczynia cienkościennego. Powierzchnie gładzone, barwy brunatnej. Domieszka nieliczna gruboziarnistego tłucznia. 3. Ułamek płaskiego talerza wygładzonego palcami, wykonanego bardzo niestarannie. Grubość niejednakowa. Barwa różowobrunatna. Domieszka drobna i gruboziarnista. 4. Przepalone kości ludzkie.

Grób 14

Popielnicowy (Ryc. 3).

1. Misa (Tabl. LXXV, 3) częściowo rekonstruowana, asymetryczna. Powierzchnie gładzone, barwy brunatnej, miejscami szarej. Dno płaskie, wyodrębnione. Wysokość 7 cm; średnica: wylewu 27 cm, dna 14 cm. 2. Czternaście fragmentów dużego grubościennego naczynia

(popielnicy?) o dość ostrym załamie brzuśca, zdobionym nieregularnymi esowatymi i pionowymi żłobkami. Powierzchnie gładzone niestarannie. Zewnętrzna barwy czarnej, wewnętrzna różowobrunatnej. Domieszka liczna drobnoziarnistego tłucznia. Średnica dna 16 cm. Naczynie wykonane bardzo niestarannie. 3. Duża ilość przepalonych kości ludzkich.

Grób 15

1. Naczynie (Tabl. LXXV, 5) w przybliżeniu dwustożkowe. Powierzchnie gładzone starannie. Domieszka średnioziarnista. Dno płaskie. Wysokość 24 cm; średnica: wylewu 16 cm, dna 11 cm. 2. Płaski talerz gliniany (Tabl. LXXIV, 13), rekonstruowany, wykonany bardzo starannie. Powierzchnie gładkie. Barwa jasnobrunatna. Domieszka bardzo drobna. Średnica 17 cm; grubość 1,2 cm. 3. Ułamek naczynia (Tabl. LXXV, 4) z dziurkami pod krawędzią. Powierzchnia wewnętrzna gładzona, zewnętrzna ze śladami pionowego palcowania. Barwa obustronnie ceglastobrunatna. Domieszka gruboziarnistego tłucznia. Dno płaskie. Wysokość 30 cm; średnica: wylewu 18 cm, dna 12 cm. 4. Niewielka ilość przepalonych kości ludzkich.

Grób 16

1. Naczynie (Tabl. LXXV, 2) zachowane niekompletnie, rekonstruowane gipsem. Na $\frac{2}{3}$ wysokości dookolne żeberko. Powierzchnie gładzone, barwy brunatnej. Domieszka drobnoziarnistego tłucznia. Dno lekko wklęsłe, wyodrębnione. Zachowana wysokość 20,5 cm; średnica: wylewu 15 cm, dna 12,5 cm. 2. Część przydenna naczynia. Powierzchnia zewnętrzna szorstka, wewnętrzna gładzona. Barwa obustronnie jasnobrunatna. Domieszka średnio- i gruboziarnistego tłucznia. Dno płaskie, wyodrębnione. Zachowana wysokość 4,5 cm; średnica dna 6,2 cm. 3. Duża ilość przepalonych kości ludzkich.

Grób 17

1. Naczynie (Tabl. LXXV, 6) niekompletne, rekonstruowane gipsem. Powierzchnie gładzone, zewnętrzna barwy brunatnej, wewnętrzna czarnej. Domieszka liczna gruboziarnistego tłucznia. Zachowana wysokość 24 cm; średnica wylewu 21 cm. 2. Ośiem fragmentów grubościennego naczynia (popielnicy) o powierzchniach gładzonych niestarannie, z widoczną na zewnątrz domieszką. Barwa brunatna i szara. Domieszka gruboziarnistego tłucznia.

Grób 18

1. Naczyńko (Tabl. LXXV, 7) rekonstruowane gipsem, pod krawędzią bardzo lekko wklęsłe. Powierzchnie gładzone, zewnętrzna z liczną domieszką. Barwa brunatna z żółtym i czarnym odcieniem. Domieszka gruboziarnistego tłucznia kamiennego. Dno płaskie, lekko wyodrębnione. Wysokość 12 cm; średnica: wylewu 10,5 cm, dna 9 cm. 2. Niewielka ilość przepalonych kości ludzkich.

Grób 19

Materiał nie zachowany.

Grób 20

Materiał nie zachowany.

Grób 21

1. Naczynie (Tabl. LXXVI, 2) zachowane niekompletnie, w znacznej części rekonstruowane gipsem. Powierzchnie gładzone, zewnętrzna barwy czarnej, wewnętrzna brunatnej. Domieszka nieliczna, drobnoziarnista. Wysokość 32 cm; średnica: wylewu 20 cm, dna 12 cm. 2. Duża ilość przepalonych kości ludzkich.

Grób 22

1. Część przydenna naczynia. Powierzchnie gładkie, brunatne. Domieszka piasku i miki. Dno płaskie, miejscami wyodrębnione. Zachowana wysokość 3 cm; średnica dna 7,5 cm.

Grób 23

1. Naczynie (Tabl. LXXVI, 3) częściowo rekonstruowane gipsem. Powierzchnie gładzone, barwa brunatna. Domieszka drobnoziarnista. Dno płaskie. Wysokość 19 cm; średnica: wylewu 16,5 cm, dna 10,5 cm.

Grób 24

1. Naczynie (Tabl. LXXVI, 8) rekonstruowane gipsem, silnie zdeformowane. Powierzchnie gładzone mało starannie. Barwa brunatna miejscami szara. Domieszka gruboziarnistego tłucznia. Dno płaskie, wyodrębnione. Wysokość 27 cm; średnica: wylewu 20 cm, dna 11 cm.

Grób 25

1. Niewielki ułamek silnie przepalonego przedmiotu żelaznego.

Grób 26

1. Naczynie (Tabl. LXXVI, 6) niekompletne, rekonstruowane. Powyżej największej wyđętości brzuśca dookolne zgrubienie. Powierzchnie gładzone bardzo niestarannie, zewnętrzna barwy czarnej, wewnętrzna brunatnej. Domieszka liczna drobnoziarnista. Dno płaskie. Naczynie wykonane niestarannie, słabo wypalone. Zachowana wysokość 28 cm; średnica dna 12 cm. 2. Naczyńko (Tabl. LXXVI, 5) wykonane bardzo niestarannie. Całe uformowane z jednego kawałka gliny. Powierzchnie gładzone, pofałdowane. Barwa brunatna. Dno płaskie wyodrębnione. Domieszka bardzo drobna. Wysokość 4 cm; średnica: wylewu 7 cm, dna 5,5 cm. 3. Duża ilość przepalonych kości ludzkich. Naczyńko nr 2 znajdowało się w naczyniu nr 1.

Grób 27

1. Naczynie (Tabl. LXXVI, 4) zachowane niekompletnie. Powierzchnie gładzone, barwa obustronnie brunatną, miejscami czarna. Liczna bardzo drobna domieszka. Dno płaskie, lekko zaakcentowane. Naczynie dobrze wypalone. Wysokość 29 cm; średnica: wylewu 20,5 cm, dna 12,5 cm. 2. Silnie przepalone kości ludzkie.

Grób 28

1. Trzydzieści dwa drobne fragmenty niewielkiego naczynia grubościennego. Powierzchnie gładzone, zewnętrzna barwy brunatnej, wewnętrzna czarnej. Domieszka piasku.

Grób 29

1. Naczynie (Tabl. LXXVI, 1) częściowo rekonstruowane, wykonane bardzo niestarannie, zdeformowane. Powierzchnie gładzone, barwy żółtobrunatnej. Domieszka drobnoziarnista. Dno płaskie. Wysokość 14 cm; średnica: wylewu 10,5 cm, dna 7,5 cm. 2. Ułamek naczynia o ostro załamany brzuścu, szyjka w przybliżeniu cylindryczna. Powierzchnie gładzone, zewnętrzna barwy szarej, wewnętrzna brunatnej. Domieszka bardzo drobna. 3. Ułamek płaskiego talerza. Gлина barwy czerwobrunatnej z liczną domieszką gruboziarnistego tłucznia. Średnica niektórych ziarn $\frac{1}{2}$ cm.

Grób 30

Materiał nie zachowany.

Grób 31

1. Naczynie (Tabl. LXXVI, 7) zachowane niekompletnie, zdobione u nasady szyi pięcioma spłaszczonymi guzkami. Powierzchnie gładzone niestarannie, nierówne. Barwa brunatna z żółtym i szarym odcieniem. Domieszka grubego tłucznia. Dno płaskie, wyodrębnione. Wysokość 16 cm; średnica: wylewu 12 cm, dna 10 cm. 2. Ułamek wylewu naczynia cienkościennego (mieczeni). Powierzchnie gładzone. Barwa brunatna. Domieszka piasku. Naczynie dobrze wypalone. 3. Ułamek wylewu naczynia cienkościennego o krawędzi lekko wychylonej na zewnątrz. Powierzchnie gładzone, szare. Domieszka drobnoziarnistego tłucznia.

Grób 32

1. Naczynie (Tabl. LXXVI, 9) zachowane niekompletnie. Powierzchnie gładzone, barwy szarej, miejscami brunatnej. Domieszka drobnoziarnistego tłucznia. Dno płaskie, wyodrębnione. Zachowana wysokość 11 cm; średnica dna 9,5 cm. 2. Ułamek grubościennego naczynia gładzonego. Barwa brunatna. Domieszka piasku. 3. Fragment cienkościennego naczynia barwy brunatnej i szarej. Domieszka liczna drobnego piasku.

Grób 33

1. Część naczynia (Tabl. LXXVII, 4) rekonstruowana gipsem. Powierzchnie gładzone niestarannie, barwa szarobrunatna. Domieszka gruboziarnistego tłucznia. Dno płaskie, wyodrębnione. Wysokość 14,5 cm; średnica: wylewu 11 cm, dna 9,5 cm.

Grób 34

1. Fragment naczynia (Tabl. LXXVII, 1). Powierzchnie gładzone, zewnętrzna barwy czarnej, wewnętrzna brunatnej. Domieszka gruboziarnistego tłucznia ceramicznego. Dno płaskie. Zachowana wysokość 15 cm; średnica dna 9 cm. 2. Talerz płaski (Tabl. LXXVII, 3) rekonstruowany gipsem, obie powierzchnie gładzone, wypukłe. Barwa jasnobrunatna. Domieszkę do gliny stanowi gruboziarnisty tłuczeń ceramiczny. Średnica 16,5 cm; grubość 2 cm.

Grób 35

1. Część przydenna (Tabl. LXXVII, 5) cienkościennego naczynia niewielkich rozmiarów. Powierzchnie gładzone, barwa zewnętrzna brunatna, wewnętrzna czarna. Domieszka drobnoziarnista. Zachowana wysokość 5,5 cm; średnica dna 8 cm.

Grób 36

Materiał nie zachowany.

Grób 37

1. Naczynie (Tabl. LXXVII, 6) częściowo rekonstruowane gipsem. Powierzchnia wewnętrzna gładzona, zewnętrzna szorstka ze śladami pionowego palcowania. Barwa ceglasterobrunatna. Domieszka liczna, gruboziarnista. Dno płaskie, wyodrębnione. Wysokość 19 cm; średnica: wylewu 14 cm, dna 11 cm.

Grób 38

1. Naczynie (Tabl. LXXVII, 8) wykonane bardzo niestarannie, pod krawędzią zdobione pięcioma guzkami. Powierzchnia wewnętrzna gładzona, zewnętrzna chropowata. Barwa żółtobrunatna. Domieszka gruboziarnista. Dno płaskie, niewyodrębnione. Wysokość 12 cm; średnica: wylewu 10,4 cm, dna 7,2 cm.

Grób 39

Popielnicowy (Ryc. 4).

1. Część naczynia (popielnicy) z dziurkami pod krawędzią i czterema guzkami w górnej partii (Tabl. LXXVII, 2). Powierzchnia zewnętrzna chropowata. Barwa brunatnoceglasta. Dno płaskie, lekko wyodrębnione. Wysokość 30 cm; średnica: wylewu 15 cm, dna 12 cm. 2. Przepalone kości ludzkie.

Grób 40

Popielnicowy, przylega od strony wschodniej do grobu 39 (Ryc. 4).

1. Naczynie (Tabl. LXXVII, 7) częściowo rekonstruowane gipsem, pod krawędzią rząd dziurek. Powierzchnia wewnętrzna gładzona, zewnętrzna lekko chropowata. Barwa żółtobrunatna. Domieszka gruboziarnistego tłucznia kamiennego. Dno płaskie. Wysokość 23 cm; średnica: wylewu 15 cm, dna 11 cm.

Grób 41

Popielnicowy, usytuowany kilka centymetrów na wschód od grobu 40. Zawierał nie zachowaną popielnicę (Ryc. 4).

Grób 42

W grobie stała popielnica, wewnątrz której prócz kości znajdował się czerpak (Ryc. 5).

1. Naczynie (Tabl. LXXVII, 9) częściowo rekonstruowane, asymetryczne. Powierzchnie gładzone, zewnętrzna lekko błyszcząca. Barwa brunatna i żółta, miejscami czarna. Domieszka drobnoziarnistego piasku, niekiedy trafiają się większe ułamki tłucznia. Dno płaskie. Wysokość 30 cm; średnica: wylewu 21,5 cm, dna 12 cm. Na metryczce oznaczony jest nr 42a. 2. Czerpak (Tabl. LXXVII, 10) wykonany niestarannie, asymetryczny, ucho taśmowe odtrącone. Powierzchnie gładzone barwy żółtobrunatnej. Dno płaskie, niewyodrębnione. Domieszka nieliczna drobnoziarnista. Wysokość 4,5 cm; średnica: wylewu 6,7 cm, dna 4,5 cm. Na metryczce oznaczony jest nr. 42b. 3. Przepalone kości ludzkie.

Grób 43

Usytuowany w odległości 20 cm w kierunku północnym od grobu 42. Zawierał popielnicę z kośćmi (Ryc. 5).

1. Naczynie (Tabl. LXXVII, 11) zachowane niekompletnie, rekonstruowane. Powierzchnie gładzone, wewnętrzna brunatna, zewnętrzna czarna. Domieszka gruboziarnistego tłucznia. Dno płaskie. Wysokość 36,5 cm; średnica: wylewu 18,5 cm, dna 13 cm. 2. Duża ilość przepalonych kości ludzkich.

Grób 44

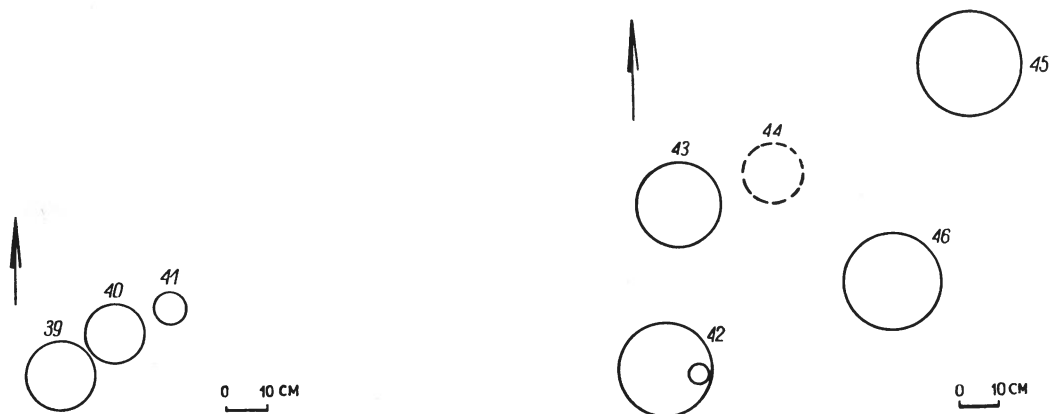
Usytuowany w odległości 5 cm na wschód od grobu 43. Zawierał popielnicę z kośćmi (Ryc. 5).

1. Fragment naczynia (Tabl. LXXVIII, 3) o starannie gładzonych powierzchniach, zewnętrzna barwy brunatnej, wewnętrzna czarnej. Domieszka bardzo drobna. Dno płaskie. Zachowana wysokość 12,5 cm; średnica dna 9 cm. 2. Kości w materiałach nie zachowane.

Grób 45

Usytuowany 35 cm na wschód od grobu 44. Na planie widoczny zarys popielnicy (Ryc. 5).

1. Naczynie (Tabl. LXXVIII, 1) zachowane niekompletnie, rekonstruowane gipsem. Powierzchnie gładzone, zewnętrzna barwy czarnej, wewnętrzna brunatnej. Domieszka nieliczna gruboziarnistego tłucznia. Zachowana wysokość 14,5 cm; średnica dna 10 cm.

Ryc. 4. Sieniawa - Pigany pow. Jarosław. Cmentarzysko. Plan grobów 39-41.

Ryc. 5. Sieniawa - Pigany pow. Jarosław. Cmentarzysko. Plan grobów 42-46.

2. Duży fragment naczynia (Tabl. LXXVIII, 4) zdobionego na załomie brzuśca czterema parami guzków, guzki rozmieszczone są symetrycznie. Powierzchnie gładzone bardzo starannie, zewnętrzna lekko lśniąca. Barwa czarna i brunatna. Domieszka bardzo drobna. Dno płaskie. Zachowana wysokość 16 cm; średnica dna 10 cm. 3. Duża ilość przepalonych kości ludzkich.

Grób 46

Usytuowany w odległości 35 cm na wschód od grobu 42 (Ryc. 5). Na planie widoczny zarys popielnicy.

1. Naczynie (Tabl. LXXVIII, 2) niekompletne, rekonstruowane gipsem. Powierzchnie gładzone, zewnętrzna czarna, lekko błyszcząca, wewnętrzna brunatna ze śladami pionowego wygładzania. Dno płaskie, wyodrębnione. Domieszka liczna drobnoziarnista. Zachowana wysokość 19 cm; średnica dna 12,5 cm. 2. Kości w materiałach nie zachowane.

Grób 47

Popielnicowy, na planie widoczny zarys jednego naczynia (Ryc. 6).

1. Naczynie (Tabl. LXXVIII, 5) zachowane niekompletnie, zdobione na załomie brzuśca parami niewielkich guzków (zachowana 1 para). Powierzchnie gładzone, barwy brunatnożółtej. Dno płaskie, niewyodrębnione. Domieszka drobnoziarnistego piasku. Wysokość 13 cm; średnica: wylewu 13 cm, dna 10 cm. 2. Niewielka ilość przepalonych kości ludzkich.

Grób 48

Usytuowany w odległości 7 cm na wschód od grobu 47. Na planie widoczny zarys popielnicy (Ryc. 6).

1. Naczynie (Tabl. LXXVIII, 6) niekompletne, częściowo rekonstruowane gipsem. W środkowej partii dookolny, szeroki na 1 cm, płytki rowek. Powierzchnie gładzone bardzo starannie. Barwa obustronnie brunatna. Domieszka drobnoziarnistego tłucznia. Dno płaskie, lekko wyodrębnione. Zachowana wysokość 34,5 cm; średnica dna 12,5 cm. 2. Duża ilość przepalonych kości ludzkich.

Grób 49

1. Naczynie (Tabl. LXXVIII, 7) zachowane niekompletnie. Powierzchnie starannie gładzone. Barwa brunatna, miejscami czarna. Domieszkę do gliny stanowi średnioziarnisty tłuczeń. Dno płaskie, wyodrębnione. Wysokość 21 cm; średnica: wylewu 21 cm, dna 15 cm.

2. Czerpak (Tabl. LXXIX, 2), ucho taśmowe odtracone. Powierzchnie gładzone, barwy żółtobrunatnej. Nieliczna domieszka drobnoziarnista. Czerpak uformowany jest z jednego kawałka gliny. Ścianki grube, zdeformowane. Wysokość 3,5 cm; średnica: wylewu 8,5 cm, dna 4,5 cm. 3. Ułamek talerza o szorstkich powierzchniach, wykonanego bardzo niestarannie. Barwa cegląstobrunatna. Domieszka gruboziarnistego tłucznia. Grubość talerza 3 cm. 4. Mała ilość przepalonych kości ludzkich.

Grób 50

1. Naczynie zachowane niekompletnie. Powierzchnie gładzone, zewnętrzna nierówna, falista. Barwa jasnobrunatna. Domieszka drobnoziarnista. Dno płaskie, na nóżce. Zachowana wysokość 21 cm; średnica dna 13 cm.

Grób 51

1. Naczynie (Tabl. LXXIX, 1) niekompletne, rekonstruowane gipsem. Powierzchnie gładzone barwy jasnobrunatnej i szarej. Nieliczna domieszka średnioziarnista. Dno płaskie, wyodrębnione. Wysokość 26,2 cm; średnica: wylewu 18,5 cm, dna 10,2 cm. 2. Dzie-

się niewielkich ułamków małego naczynia wykonanego bardzo niestarannie. Powierzchnie gładzone, ceglaste. Liczna domieszka gruboziarnistego tłucznia. Dno płaskie zachowane fragmentarycznie. 3. Przepalone kości ludzkie.

Grób 52

Na planie widoczny zarys popielnicy (Ryc. 7).

1. Naczynie (Tabl. LXXIX, 3) częściowo rekonstruowane gipsem. Powierzchnie gładzone, barwy czarnej, miejscami szarej, wewnątrz brunatnej. Domieszka drobnoziarnista. Naczynie wykonane starannie. Dno płaskie na stopce. Wysokość 29,5 cm; średnica: wylewu 18 cm, dna 13,5 cm. 2. Ułamek zwęglonej kości z widocznymi śladami przepalanej tkaniny.

Ryc. 6. Sieniawa - Pigany pow. Jarosław. Cmentarzysko. Plan grobów 47 i 48.

Ryc. 7. Sieniawa - Pigany pow. Jarosław. Cmentarzysko. Plan grobów 52-55.

Grób 53

Popielnicowy, usytuowany w odległości 15 cm w kierunku na północny zachód od grobu 52 (Ryc. 7). Na planie widoczny zarys jednego naczynia.

1. Naczynie (Tabl. LXXIX, 6) górą zachowane, wykonane bardzo masywnie. Na załomie brzuśca zdobione trzema guzkami. Powierzchnie gładzone, barwy czerwonożółtej. Gлина z dużą ilością drobnego piasku, trafia się też ostro kanciasty gruby tłuczeń. Dno płaskie, miejscami wyodrębnione. Wysokość 20,5 cm; średnica: wylewu 15,3 cm, dna 12,5 cm. 2. Ułamek silnie przepalonego przedmiotu żelaznego. 3. Przepalone kości ludzkie.

Grób 54

Popielnicowy. Na planie widoczny zarys jednego naczynia, które od strony północno-zachodniej przylega do naczynia w grobie 53 (Ryc. 7).

1. Naczynie (Tabl. LXXIX, 4) częściowo rekonstruowane gipsem, w połowie wysokości zdobione ornamentem plastyczno-dółkowym. Powierzchnia zewnętrzna chropowata ze śladami gładzenia palcami, wewnętrzna gładzona. Barwa ceglástico-brunatna. Domieszka liczna gruboziarnista. Dno płaskie wyodrębnione. Wysokość 32 cm; średnica: wylewu 20,5 cm, dna 13 cm.

Grób 55

Na planie widoczny zarys popielnicy przylegającej od strony północno-zachodniej do grobu 54 (Ryc. 7).

1. Naczynie (Tabl. LXXIX, 8) rekonstruowane, niekompletne. Na załomie brzuśca zdobione nieudolnie rytymi żłobkami pionowymi i ukośnymi, ponadto występują tu symetrycznie rozmieszczone cztery pary guzków. Domieszka piasku i grubego tłucznia. Dno płaskie, wyodrębnione. Wysokość 30 cm; średnica: wylewu 15 cm, dna 11 cm. 2. Przepalone kości ludzkie.

Grób 56

1. Kilka dużych kawałków węgla drzewnego.

Grób 57

1. Dwadzieścia cztery ułamki dużego, grubościennego naczynia (popielnicy?) o gładzonych powierzchniach. Barwa powierzchni zewnętrznej ciemnoszara, wewnętrznej ceglasta. Domieszka drobnego piasku.

Grób 58

1. Fragment naczynia w przybliżeniu dwustożkowego, zdeformowanego. Powierzchnie gładzone barwy brunatnoszarej. Domieszka nieliczna gruboziarnistego tłucznia, ilość domieszki zagęszcza się przy dnie. Dno płaskie, lekko wyodrębnione. Wysokość 20 cm; średnica: wylewu 16 cm, dna 10,4 cm.

Grób 59

1. Naczynie (Tabl. LXXIX, 5) silnie zdeformowane, w znacznej części rekonstruowane gipsem. Pod krawędzią cztery symetrycznie rozmieszczone, płaskie guzki. Powierzchnie obustronnie gładzone barwy brunatnej. Domieszka średnio- i gruboziarnista, widoczna na powierzchni zewnętrznej, niektóre ziarna o grubości 0,5 cm. Dno płaskie. Wysokość 13 cm; średnica: wylewu 10 cm, dna 7,5 cm.

Grób 60

1. Trzy fragmenty przydennej partii naczynia o grubości ścianki 0,7 cm. Powierzchnie gładzone, wewnętrzna miejscami złuszczone. Barwa ceglástico-brunatna. Domieszka średnioziarnistego tłucznia. Średnica dna 10 cm. 2. Cztery kawałki stopionego żelaza.

Grób 61

1. Naczynie (Tabl. LXXX, 7) w znacznej części rekonstruowane gipsem. Powierzchnie gładzone niestarannie. Barwa zewnętrzna czarna, wewnętrzna brunatna. Domieszka średnioziarnista z pojedynczymi ziarnami miki. Dno płaskie, zachowane fragmentarycznie. Wysokość 35 cm; średnica: wylewu 17 cm, dna 13 cm. 2. Fragment dna naczynia grubościennego. Powierzchnie gładzone niestarannie, barwa brunatna i czarna. Liczna domieszka drobnoziarnistego tłucznia. 3. Kilkanaście niewielkich ułamków przepalonych kości ludzkich.

Grób 62

1. Część naczynia. Powierzchnia zewnętrzna chropowata, wewnętrzna gładzona. Barwa różowobrunatna. Domieszka tłucznia ceramicznego. Dno płaskie, wyodrębnione. Zachowana wysokość 7 cm; średnica dna 8,2 cm.

Grób 63

1. Naczynie (Tabl. LXXIX, 9) rekonstruowane gipsem, bardzo niesymetryczne, pod krawędzią zdobione płaskimi guzkami. Powierzchnie gładzone, z widoczną na zewnątrz gruboziarnistą domieszką. Barwa brunatna. Wysokość 14 cm; średnica: wylewu 12 cm, dna 8,5 cm. 2. Dwadzieścia trzy drobne ułamki cienkościennego naczynia. Powierzchnia zewnętrzna chropowata, wewnętrzna gładzona. Barwa brunatna. Domieszka średnioziarnistego tłucznia ceramicznego.

Grób 64

1. Fragment naczynia (Tabl. LXXIX, 7) zdobionego pod krawędzią karbowanymi wałeczkami. Powierzchnie chropowate ze śladami pionowego obmazywania palcami. Barwa żółtobrunatna. Domieszka drobnoziarnista. Zachowana wysokość 9 cm; średnica wylewu 11 cm. 2. Dwanaście ułamków naczynia cienkościennego o dużych rozmiarach. Powierzchnie obustronnie gładzone. Barwa jasnobrunatna. Domieszka drobnoziarnistego tłucznia.

Grób 65

1. Dolna część naczynia (Tabl. LXXX, 2). Powierzchnie gładzone barwy brunatnej. Liczna domieszka drobnoziarnistego tłucznia. Dno płaskie na nóżce. Zachowana wysokość 16 cm; średnica dna 11,5 cm.

Grób 66

1. Naczynie (Tabl. LXXX, 1) w znacznej części rekonstruowane gipsem. Powierzchnia wewnętrzna gładzona, zewnętrzna obmazywana. Barwa szarobrunatna. Domieszka średnioziarnista z pojedynczymi grubymi ziarnami tłucznia. Dno płaskie, wyodrębnione. Wysokość 12,7 cm; średnica: wylewu 10,8 cm, dna 7 cm. 2. Ułamek środkowej partii naczynia grubościennego. Powierzchnie gładzone, barwy brunatnej. Domieszka drobnoziarnistego piasku.

Grób 67

1. Naczynie (Tabl. LXXX, 3) niekompletne, częściowo rekonstruowane gipsem. Powierzchnie gładzone, z dużą ilością domieszki gruboziarnistej. Barwa brunatna. Dno płaskie, wyodrębnione. Wysokość 10 cm; średnica dna 7 cm. 2. Ułamek naczynia grubościennego o czarnej gładzonej powierzchni zewnętrznej, wewnętrzna lekko szorstka. Barwa brunatna.

Grób 68

1. Fragment płytkiej misy (Tabl. LXXX, 5). Powierzchnie gładzone. Barwa brunatna. Domieszka drobnoziarnistego piasku i miki. Dno płaskie, lekko wyodrębnione. Wysokość 4,5 cm; średnica: wylewu 17 cm, dna 8 cm. 2. Ułamek naczynia grubościennego o gładzonych powierzchniach barwy ciemnoszarej i brunatnej. Szyjka wysoka, w przybliżeniu cylindryczna. Załom brzuśca mało wypukły, dość ostro załamany. Domieszka nieliczna gruboziarnistego tłucznia kamiennego, przemieszanego z pojedynczymi ziarnami miki. 3. Ośiem ułamków grubościennego naczynia o szorstkich powierzchniach. Powierzchnia zewnętrzna barwy czarnej, wewnętrzna brunatnej. Domieszka średnioziarnistego tłucznia. 4. Mała ilość przepalonych kości ludzkich.

Grób 69

1. Osiemnaście fragmentów naczynia (Tabl. LXXX, 4). Powierzchnie gładzone starannie, czarne. Domieszka drobnego piasku.

Grób 70

1. Naczynie (Tabl. LXXX, 6) zachowane niekompletnie. Powierzchnie gładzone, zewnętrzna ze śladami pionowego wygładzania palcami. Barwa ceglasta. Domieszka drobnego piasku, bardzo liczna. Dno płaskie, wyodrębnione. Zachowana wysokość 20 cm; średnica dna 10,4 cm.

Grób 71

1. Siedem ułamków naczynia kształtu doniczkowato-workowatego. Powierzchnia zewnętrzna szorstka, ukośnie wygładzana, wewnętrzna gładzona. Barwa obustronnie brunatna. Domieszka drobnoziarnista. Średnica wylewu 15 cm. 2. Ułamek naczynia grubościennego o gładzonych powierzchniach. Barwa różowa i brunatna. Domieszka drobnoziarnistego tłucznia. 3. Kółko (Tabl. LXXX, 9) z drutu brązowego, pokryte na całej powierzchni patyną. Średnica kółka 1,2 cm; grubość drutu 1 cm. 4. Mała ilość przepalonych kości ludzkich.

Grób 72

1. Naczynie niekompletne i zdeformowane (Tabl. LXXXI, 2). Powierzchnie gładzone. Na załomie brzuśca trzy guzki. Barwa brunatna. Domieszka drobnoziarnistego tłucznia. Dno płaskie, wyodrębnione. Zachowana wysokość 24 cm; średnica dna 15 cm.

Grób 73

Popielnicowy, na planie widoczny zarys jednego naczynia (Ryc. 8).

1. Osiemnaście ułamków naczynia grubościennego. Powierzchnia zewnętrzna szorstka, wewnętrzna gładzona, czarna. Domieszka drobnoziarnistego tłucznia.

Grób 74

Usytuowany w odległości 70 cm na północ od grobu 73, zawierał popielnicę (Ryc. 8).

1. Naczynie (Tabl. LXXX, 8) silnie zdeformowane, w znacznej części rekonstruowane gipsem. Powierzchnie obustronnie gładzone, barwy brunatnej. Domieszkę do gliny stanowi nieliczny gruboziarnisty tłuczeń ceramiczny. Dno wyodrębnione płaskie. Wysokość 24 cm; średnica: wylewu 16,5 cm, dna 11,5 cm.

Grób 75

Usytuowany w odległości 25 cm na zachód od grobu 74. W grobie popielnica przykryta misą (Ryc. 8).

1. Naczynie (Tabl. LXXX, 11) zdobione na załomie brzuśca czterema symetrycznie umieszczonymi guzkami. Powierzchnie starannie

gładzone, barwa brunatna i żółta. Dno płaskie, lekko wyodrębnione. Domieszka bardzo drobna. Wysokość 26,5 cm; średnica: wylewu 16 cm, dna 9,5 cm. 2. Misa i kości w materiałach nie zachowane.

Grób 76

Popielnicowy, usytuowany w odległości 30 cm na południe od grobu 75. Na planie widoczny zarys jednego naczynia (Ryc. 8).

1. Dwanaście fragmentów naczynia cienkościennego o łagodnym załamie brzuśca. Powierzchnie gładzone mało starannie, barwy jasno-brunatnej. Domieszka drobnoziarnistego tłucznia przemieszana z pojedynczymi ziarnami miki. 2. Kości nie zachowane w materiałach.

Grób 77

Popielnicowy, znajduje się w bliskiej odległości od grobu 76, w kierunku na zachód. Na planie zarys jednego naczynia (Ryc. 8).

1. Naczynie (Tabl. LXXX, 10) rekonstruowane gipsem. W połowie wysokości zdobione czterema symetrycznie rozmieszczonymi guzkami. Pod krawędzią rząd dziurek. Powierzchnia zewnętrzna chropowata, wewnętrzna gładzona. Barwa różowo-brunatna. Domieszka gruboziarnistego tłucznia. Dno płaskie. Wysokość 13 cm; średnica: wylewu 10,6 cm, dna 8 cm. 2. Niewielka ilość przepalonych kości ludzkich.

Grób 78

Popielnicowy, występuje w odległości około 20 cm na zachód od grobu 73. Na planie widoczny zarys jednego naczynia (Ryc. 8).

1. Naczynie (Tabl. LXXXI, 1) zdeformowane, rekonstruowane gipsem. Pod krawędzią naczynie zdobione jest sześcioma guzkami oraz rzędem dziurek. Powierzchnie szorstkie, wewnętrzna ze śladami ukośnego gładzenia palcami. Domieszka gruboziarnistego tłucznia. Dno płaskie. Wysokość 13 cm; średnica: wylewu 11 cm, dna 8 cm. 2. Fragment dużego grubościennego naczynia, zdobionego na załamie brzuśca pionowymi wałkami o długości 3 cm. Powierzchnie gładzone, zewnętrzna barwy szarej, wewnętrzna brunatnej. Domieszkę do gliny stanowi drobnoziarnisty piasek. 3. Niewielka ilość przepalonych kości ludzkich.

Grób 79

Popielnicowy, znajduje się w odległości 25 cm w kierunku zachodnim od grobu 78. Zawierał jedno naczynie (Ryc. 8). Materiał z tego grobu zaginął.

Grób 80

Usytuowany o 5 cm w kierunku południowo-wschodnim od grobu 79. Zawierał jedną popielnicę (Ryc. 8).

1. Naczynie (Tabl. LXXXI, 3) niekompletne. Powierzchnie gładzone, jasnobrunatne. Liczna domieszka średnioziarnistego tłucznia. Dno płaskie, wyodrębnione. Zachowana wysokość 10,5 cm; średnica dna 8 cm. 2. Przepalone kości ludzkie.

Grób 81

1. Naczynie (Tabl. LXXXI, 4) rekonstruowane. Powierzchnie gładzone starannie. Nieliczna domieszka średnioziarnistego tłucznia. Barwa brunatna. Dno płaskie. Wysokość 23 cm; średnica: wylewu 15,5 cm, dna 10 cm.

Grób 82

1. Dwadzieścia sześć ułamków dużego naczynia (Tabl. LXXXI, 6) o powierzchniach gładzonych niestarannie. Barwa czarna i żółto-brunatna. Liczna domieszka drobnoziarnista. Dno płaskie. Zachowana wysokość 23 cm; średnica dna 14 cm. 2. Ułamek części przydennej niewielkiego chropowatego naczynia o grubości ścianki 0,6 cm. Nieliczna domieszka gruboziarnista. 3. Niewielka ilość przepalonych kości ludzkich.

Grób 83

1. Naczynie (Tabl. LXXXI, 11) silnie zdeformowane, rekonstruowane gipsem. Pod krawędzią rząd otworków oraz sześć nierówno rozmieszczonych płaskich guzków. Powierzchnia wewnętrzna gładzona, zewnętrzna chropowata ze śladami gładzenia. Barwa brunatna. Domieszka gruboziarnista z licznymi wkładkami tłucznia ceramicznego. Dno płaskie wyodrębnione. Wysokość 13,2 cm; średnica: wylewu 11,6 cm, dna 8 cm.

Grób 84

1. Część niewielkiego naczynia (Tabl. LXXXI, 7) o brzuścu prawie kulistym. Powierzchnie gładzone, barwy różowoceglastej. Domieszka drobnego piasku. Dno płaskie, wyodrębnione. Zachowana wysokość 8 cm; średnica dna 8 cm.

Grób 85

1. Część naczynia (Tabl. LXXXI, 9). Powierzchnie gładzone barwy ceglastej. Domieszka drobnego piasku z pojedynczymi grubszymi ziarnami. Dno płaskie, wyodrębnione, miejscami brzeg podwinięty do góry. Zachowana wysokość 16 cm; średnica dna 10,5 cm.

Grób 86

1. Fragment naczynia (Tabl. LXXXI, 5). Powierzchnie szorstkie, lekko przygładzane. Barwa żółtoceglasta, miejscami brunatna. Domieszka gruboziarnistego tłucznia ceramicznego. Dno płaskie, wyodrębnione. Naczynie wykonane jest bardzo niestarannie i słabo wypalone. Wysokość 20 cm; średnica: wylewu 12 cm, dna 7 cm.

Grób 87

1. Naczynie (Tabl. LXXXI, 10) niekompletne, rekonstruowane. Powierzchnie niestarannie gładzone, zewnętrzna poniżej załomu brzuśca chropowata, przygładzana poprzecznie. Barwa na zewnątrz czarna, od środka brunatna. Dno płaskie, wyodrębnione. Nieliczna domieszka średnioziarnista. Wysokość 26,2 cm; średnica: wylewu 20 cm, dna 12,5 cm. 2. Duża ilość przepalonych kości ludzkich.

Grób 88

Jamowy (?), materiał nie zachowany.

Grób 89

Popielnicowy, na planie widoczny zarys jednego naczynia (Ryc. 9).

1. Naczyńko (Tabl. LXXXI, 8) niewielkich rozmiarów, wykonane bardzo niestarannie. Powierzchnie gładzone, barwy ceglastobrunatnej. Domieszka drobnziarnistego tłucznia. Dno płaskie. Wysokość 7,3 cm; średnica: wylewu 6,5 cm, dna 6 cm. 2. Niewielka ilość przepalonych kości.

Grób 90

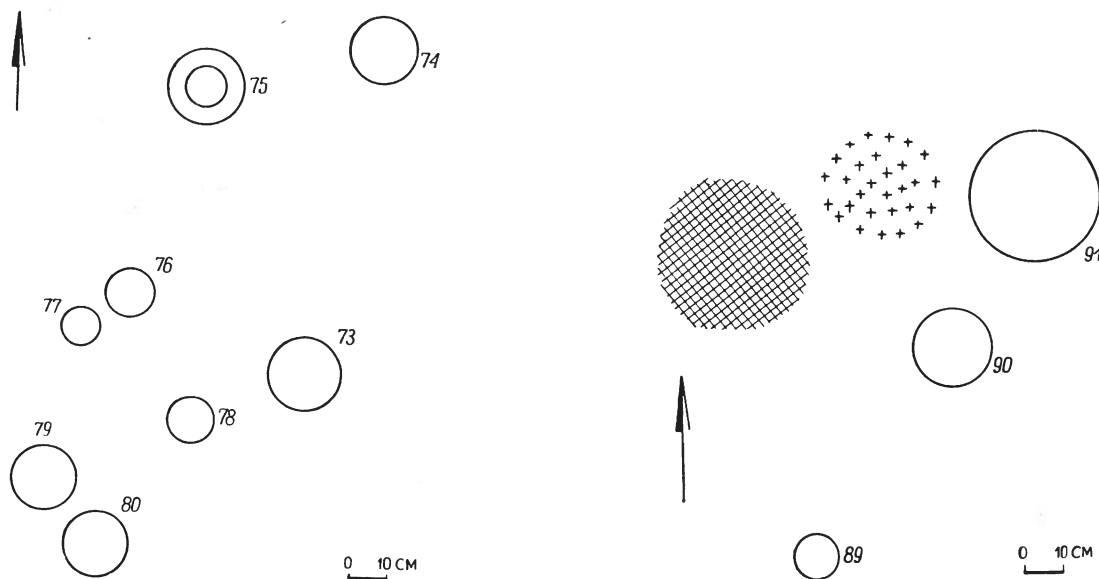
Popielnicowy, występuje w odległości 50 cm na północny wschód od grobu 89. Zawierał jedno naczynie z kośćmi (Ryc. 9).

1. Trzydzieści cztery drobne fragmenty naczynia grubościennego. Powierzchnie gładzone, zewnętrzna szara, wewnętrzna brunatna. Domieszka średnioziarnistego tłucznia. 2. Niewielka ilość przepalonych kości ludzkich.

Grób 91

Znajdował się w odległości 20 cm na północny wschód od grobu 90. W grobie stała popielnica (Ryc. 9).

1. Naczynie (Tabl. LXXXII, 2, 2a) niekompletne, rekonstruowane gipsem. Na załomie brzuśca zdobione grupami ukośnych kresek oraz czterema spłaszczonymi guzkami (zachowane dwa). Guzki rozmieszczone są symetrycznie. Powierzchnie gładzone, zewnętrzna czarna,

Ryc. 8. Sieniawa - Pigany pow. Jarosław. Cmentarzysko. Plan grobów 73-80.

Ryc. 9. Sieniawa - Pigany pow. Jarosław. Cmentarzysko. Plan grobów 88-91.

wewnętrzna brunatna. Domieszka liczna średnioziarnista. Zachowana wysokość 28 cm. 2. Trzy małe ułamki grubościennego naczynia o chropowatej powierzchni zewnętrznej, wewnętrzna gładzona. Barwa brunatna i szara. Domieszka drobnziarnistego tłucznia kamiennego przemieszanego z pojedynczymi ułkami miki. 3. Duża ilość przepalonych kości.

Grób 92

1. Naczynie (Tabl. LXXXII, 5) zachowane niekompletnie. Powyżej załomu brzuśca zdobione guzkami umieszczonymi na różnej wysokości (zachowane dwa guzki). Powierzchnie gładzone, barwy czarnej. Dno płaskie. Domieszka drobnziarnista. Zachowana wysokość 17 cm; średnica dna 8 cm. 2. Przepalone kości ludzkie.

Grób 93

1. Jedenaście ułamków cienkościennego niewielkiego naczynia o gładzonych powierzchniach. Naczynie starannie wykonane. Barwa różowa. Domieszka nieliczna gruboziarnistego tłucznia.

Grób 94

1. Dwadzieścia siedem ułamków naczynia cienkościennego o gładzonych powierzchniach barwy brunatnej i szarej. Domieszka drobnego piasku. 2. Niewielki ułamek środkowej partii naczynia zdobionego nad załomem brzuśca grupami głęboko rytych dołków. Powierzchnie gładzone, zewnętrzna szara, wewnętrzna brunatna. Domieszka bardzo drobna. 3. Igła (Tabl. LXXXII, 4) brązowa dobrze zachowana, na całej powierzchni pokryta patyną. Długość 7 cm. 4. Niewielka ilość przepalonych kości ludzkich.

Grób 95

1. Górna część naczynia. Powierzchnie starannie gładzone, zewnętrzna barwy szarej, wewnętrzna brunatnej. Domieszka drobnego piasku. Dno płaskie zachowane fragmentarycznie. Średnica wylewu 17 cm. 2. Fragment kubka (Tabl. LXXXII, 1) z taśmowym uchem. Powierzchnie gładzone barwy brunatnej. Dno nie zachowane. Zachowana wysokość 5,5 cm; średnica wylewu 7 cm.

Grób 96

1. Pięćdziesiąt dwa ułamki naczynia grubościennego. Powierzchnie gładzone, zewnętrzna barwy szarej, wewnętrzna brunatnej. Domieszka drobnziarnistego tłucznia. 2. Niewielka ilość przepalonych kości ludzkich.

Grób 97

1. Fragment naczynia (Tabl. LXXXII, 7). Powierzchnia wewnętrzna gładzona, zewnętrzna chropowata. Barwa różowobrunatna. Domieszka gruboziarnistego tłucznia. 2. Niewielka ilość przepalonych kości ludzkich.

Grób 98

1. Część naczynia (Tabl. LXXXII, 3). Powierzchnie szorstkie, barwy ceglastej. Domieszka bardzo drobna, słabo widoczna. Dno płaskie, wyodrębnione. Naczynie wykonane jest nieudolnie, słabo wypalone. Zachowana wysokość 9 cm; średnica dna 7 cm.

Grób 99

1. Część przydenna naczynia grubościennego. Powierzchnie gładzone. Zewnętrzna barwy brunatnej, wewnętrzna szarej. Domieszka średnioziarnistego tłucznia, dno płaskie. Zachowana wysokość 6 cm; średnica dna 9 cm.

Grób 100

1. Część (Tabl. LXXXII, 6) naczynia o powierzchniach przygładzonych. Powierzchnia zewnętrzna dość szorstka z widoczną gruboziarnistą domieszką. Barwa brunatna. Dno płaskie, wyodrębnione. Zachowana wysokość 15 cm; średnica dna 11,2 cm. 2. Niewielka ilość przepalonych kości ludzkich.

Grób 101

1. Część naczynia (Tabl. LXXXII, 11). Powierzchnie starannie gładzone. Zewnętrzna barwy szarej, wewnętrzna brunatnej. Domieszkę do gliny stanowi nieliczny gruboziarnisty tłuczeń. Dno płaskie, wyodrębnione. Zachowana wysokość 24,5 cm; średnica dna 14 cm. 2. Ułamek naczynka. Powierzchnie bardzo starannie gładzone. Barwa zewnętrzna szara, dołem brunatna, wewnętrzna ciemnoszara. Domieszka drobnoziarnistego piasku. Zachowana wysokość 4 cm; średnica wylewu 14 cm. 3. Fragment górnej części naczynia grubościennego o powierzchniach niestarannie gładzonych. Barwa obustronnie brunatna. Domieszka gruboziarnistego tłucznia. 4. Zawieszka (Tabl. LXXXII, 8) wykonana z okrągłego drutu brązowego, pokryta silnym nalotem patyny. Grubość drutu 0,5 cm. 5. Duża ilość silnie przepalonych kości ludzkich.

Grób 102

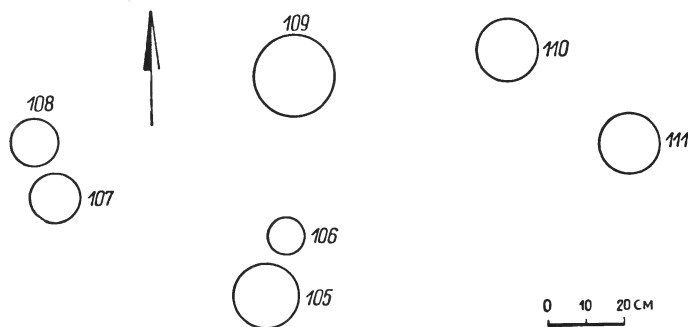
Materiał z tego grobu nie zachował się.

Grób 103

1. Czerpak (Tabl. LXXXII, 9), ucho wstęgowe odtrącone, wykonany bardzo niestarannie. Powierzchnie gładzone, jasnobrunatne. Domieszka drobnoziarnistego piasku. Dno płaskie. Wysokość 4 cm; średnica: wylewu 6,5 cm, dna 3 cm. 2. Niewielka ilość przepalonych kości ludzkich.

Grób 104

1. Naczynie (Tabl. LXXXII, 12) zachowane niekompletnie. Powierzchnie gładzone niestarannie. Barwa ciemnobrunatna. Domieszka drobnoziarnista. Dno płaskie. Wysokość 9,8 cm; średnica: wylewu 10 cm, dna 8 cm. 2. Mała ilość przepalonych kości ludzkich.

Ryc. 10. Sienia wa - Pigany pow. Jarosław. Cmentarzysko.
Plan grobów 105—111.

Grób 105

Popielnicowy, na planie widoczny zarys jednego naczynia (Ryc. 10).

1. Dwadzieścia jeden drobnych ułamków grubościennego naczynia o powierzchniach gładzonych, barwy szarej. Nieliczna domieszka gruboziarnista. 2. Górna część szpili (Tabl. LXXXII, 10) żelaznej silnie przepalonej. Szpila posiada część górną rozklepaną i zwiniętą w uszko. 3. Ułamek noża żelaznego silnie przepalony (Tabl. LXXXII, 13). 4. Drobne przepalone kości ludzkie.

Grób 106

Popielnica ustawiona jest od strony północnej przy popielnicy z grobu 105 (Ryc. 10).

1. Trzydzieści cztery drobne ułamki naczynia cienkościennego, barwy brunatnoróżowej. Domieszka drobna z nielicznymi grubymi ziarnami. 2. Nieliczne drobne ułamki silnie przepalonych kości.

Grób 107

Popielnicowy, usytuowany w odległości 50 cm na zachód od grobu 106. Na planie widoczny zarys jednego naczynia (Ryc. 10).

1. Naczynie (Tabl. LXXXIII, 1) w znacznej części rekonstruowane gipsem. Na $\frac{2}{3}$ wysokości naczynie obiega trójkątne w przekroju żeberko. Powierzchnie gładzone. Barwa brunatna. Domieszka grubego tłucznia. Dno płaskie, niewyodrębnione. Wysokość 24,5 cm; średnica: wylewu 16 cm, dna 12,5 cm. 2. Niewielka ilość przepalonych kości.

Grób 108

Popielnicowy. Na planie widoczny zarys jednego naczynia przylegającego od strony północno-zachodniej do popielnicy z grobu 107 (Ryc. 10).

1. Naczynie (Tabl. LXXXIII, 3) w znacznej części rekonstruowane gipsem. W górnej części żeberko. Powierzchnie gładzone obustronnie, barwa brunatna. Domieszka drobnoziarnistego tłucznia kamiennego. Dno płaskie miejscami wyodrębnione. Wysokość 24,5 cm; średnica: wylewu 17,5 cm, dna 13 cm.

Grób 109

Usytuowany w odległości 55 cm na wschód od grobu 107. Zawierał popielnicę (Ryc. 10).

1. Naczynie (Tabl. LXXXIII, 2) niekompletne, silnie zdeformowane. Na załomie brzuśca dwa spłaszczone guzki. Powierzchnie niestarannie gładzone, zewnętrzna czarna, wewnętrzna brunatna. Domieszka drobna przemieszana z pojedynczymi grubymi ziarnami tłucznia. Dno płaskie bardzo zniszczone. Zachowana wysokość 32,5 cm; średnica dna 8 cm. 2. Szpila (Tabl. LXXXIII, 8) z częścią górną rozklepaną i zagiętą w uszko. Wykonana z żelaza, silnie przepalona i zdeformowana. 3. Niewielka ilość przepalonych kości ludzkich.

Grób 110

Położony w odległości 40 cm na wschód od grobu 109. W grobie popielnica (Ryc. 10).

1. Naczynie (Tabl. LXXXIII, 5) zachowane niekompletnie, w znacznej części rekonstruowane gipsem. Pod krawędzią rząd otworków. Powierzchnie gładzone, barwy brunatnej i szarej. Domieszka liczna drobnoziarnista. Wysokość 27,5 cm; średnica: wylewu 20,5 cm, dna 11,5 cm. 2. Przepalone kości ludzkie.

Grób 111

Popielnicowy, usytuowany około 25 cm na południowy wschód od grobu 100. Na planie zarys jednego naczynia (Ryc. 10).

1. Naczynie (Tabl. LXXXIII, 4) silnie zdeformowane, częściowo rekonstruowane gipsem. Powierzchnia wewnętrzna chropowata ze śladami gładzenia, zewnętrzna obmazywana roztworem gliny. Domieszka gruboziarnistego tłucznia widoczna na ściankach naczynia. Dno płaskie, miejscami lekko wyodrębnione. Wysokość 16,5 cm; średnica: wylewu 10,5 cm, dna 9 cm.

Grób 112

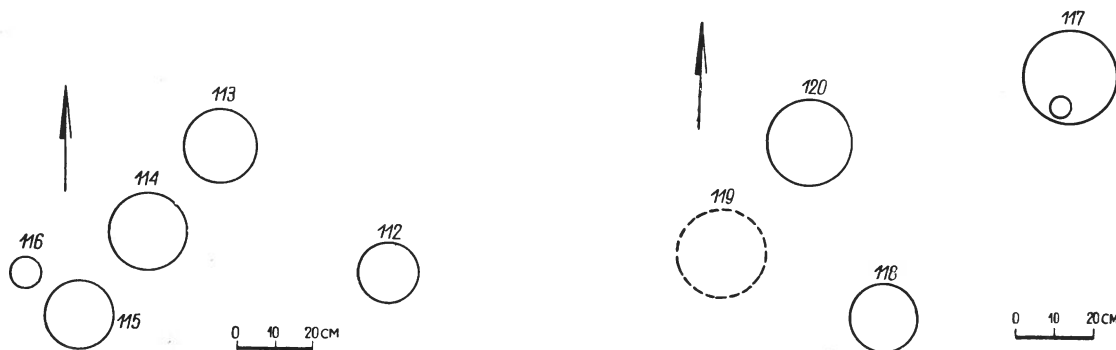
Popielnicowy, zawierał jedno naczynie (Ryc. 11).

1. Osiemnaście ułamków grubościennego naczynia. Załom brzuśca załamany dwustożkowo, lekko zaokrąglony. Powierzchnie gładzone. Barwa szara i brunatna. Domieszka drobnoziarnistego piasku. 2. Duża ilość przemytych kości ludzkich.

Grób 113

Popielnicowy, znajdował się w odległości 40 cm na północny zachód od grobu 112. Na planie widoczny zarys jednego naczynia (Ryc. 11).

1. Dwa fragmenty (Tabl. LXXXIII, 7) naczynia o gładzonych powierzchniach barwy brunatnej, miejscami szarej. Pod krawędzią rząd otworków. Domieszkę stanowi drobnoziarnisty tłuczeń kamienny z pojedynczymi większymi ziarnami. Średnica wylewu 23 cm. 2. Fragment (Tabl. LXXXIII, 6) środkowej części naczynia. Powierzchnie gładzone, barwy szarej, miejscami brunatnej. Domieszka nieliczna drobnoziarnista. 3. Pięć ułamków naczynia (Tabl. LXXXIII, 9). Powierzchnie gładzone, zewnętrzna barwy brunatnoszarej, wewnętrzna brunatnej. Domieszka drobnoziarnista z pojedynczymi grubymi ziarnami. 4. Fragment części przydennej naczynia o grubości ścianki 0,8 cm. Powierzchnie gładzone, zewnętrzna brunatna, wewnętrzna szara. Domieszka bardzo drobna. Zachowana wysokość 4,5 cm; średnica dna 10 cm.

Ryc. 11. Sieniawa-Pigany pow. Jarosław. Cmentarzysko. Plan grobów 112–116.

Ryc. 12. Sieniawa-Pigany pow. Jarosław. Cmentarzysko. Plan grobów 117–120.

Grób 114

Położony w odległości 10 cm na zachód od grobu 113. Na planie widoczny zarys rozbitej popielnicy (Ryc. 11).

1. Naczynie (Tabl. LXXXIV, 14) zachowane niekompletnie, rekonstruowane gipsem. Powierzchnie gładzone, barwa obustronnie jasnobrunatna. Domieszka nieliczna bardzo drobnego piasku. Dno lekko wklęsłe, niewyodrębnione. Wysokość 16 cm; średnica: wylewu 12 cm, dna 10 cm. 2. Trzy ułamki części przydennej naczynia cienkościennego. Powierzchnie gładzone niestarannie. Barwa różowobrunatna. Domieszka gruboziarnistego tłucznia ceramicznego.

Grób 115

Popielnicowy, wystąpił w odległości 10 cm na zachód od popielnicy w grobie 114. W grobie znajdowało się jedno naczynie (Ryc. 11).

1. Fragment dna grubościennego naczynia. Powierzchnie szorstkie. Barwa różowobrunatna. Domieszka piasku. Dno płaskie, wyodrębnione. Brzeg miejscami podwinięty do góry.

Grób 116

Popielnicowy, znajdował się 5 cm na północny zachód od popielnicy z grobu 115. Na planie zarys jednego naczynia (Ryc. 11).

1. Dwadzieścia dziewięć fragmentów naczynia grubościennego. Powierzchnie gładzone barwy brunatnej. Domieszka piasku.
2. Drobna ilość przepalonych kości ludzkich.

Grób 117

Popielnicowy. Na planie widoczny zarys dużego naczynia, w nim od strony południowej niewielkie naczynko (Ryc. 12).

1. Naczynie (Tabl. LXXXIV, 2) w znacznej części rekonstruowane gipsem. Powierzchnie niestarannie gładzone, barwa brunatna, miejscami szara i czarna. Domieszka gruboziarnistego tłucznia kamiennego. Dno płaskie, lekko wyodrębnione. Wysokość 29 cm; średnica: wylewu 21 cm, dna 10 cm. 2. Kubek (Tabl. LXXXIV, 1), ucho taśmowe częściowo zachowane. Powierzchnie gładzone, barwy ceglastej. Domieszkę do gliny stanowi drobnoziarnisty tłuczeń. Dno płaskie, wyodrębnione. Wysokość 6,5 cm; średnica: wylewu 8 cm, dna 5,7 cm. 3. Naczynko miniaturowe (Tabl. LXXXIV, 9) cylindryczne z guzkami pod krawędzią. Powierzchnia wewnętrzna gładzona, zewnętrzna szorstka. Dno płaskie. Domieszka drobnego tłucznia kamiennego. Zdeformowane. Wysokość 6,3 cm; średnica: wylewu 5,3 cm, dna 3,5 cm. 4. Cztery ułamki silnie przepalonego przedmiotu żelaznego. 5. Niewielka ilość przepalonych kości ludzkich.

Grób 118

Popielnicowy, usytuowany w odległości 60 cm na zachód od grobu 117. Na planie widoczny zarys jednego rozbitego naczynka (Rys. 12).

1. Część przydenna naczynia cienkościennego. Powierzchnie gładzone niestarannie, zewnętrzna z widoczną domieszką gruboziarnistego tłucznia. Barwa obustronnie brunatna. Dno płaskie. Zachowana wysokość 7 cm; średnica dna 10,5 cm.

Grób 119

Popielnicowy, znajdował się w odległości 25 cm na północny zachód od grobu 118. Zawierał jedno duże naczynie (Ryc. 12).

1. Trzydzieści dziewięć ułamków naczynia. Barwa jasnobrunatna. Powierzchnie gładzone. Domieszka drobnoziarnistego tłucznia.
2. Ułamek wylewu cienkościennego naczynia o gładzonych powierzchniach. Domieszka bardzo drobna. Średnica wylewu 9 cm. 3. Drobne przepalone kości ludzkie.

Grób 120

Popielnicowy, wystąpił 15 cm na północny wschód od grobu 119. Na planie zarys jednego dużego naczynia (Ryc. 12).

1. Naczynie (Tabl. LXXXIV, 5) niekompletne, rekonstruowane gipsem. Powierzchnie gładzone, barwy szarobrunatnej. Domieszka drobnoziarnistego piasku. Zachowana wysokość 14 cm. 2. Przepalony ułamek (Tabl. LXXXIV, 3) niewielkiego naczynka zdobionego w partii środkowej łukowatymi nacięciami. Powierzchnie gładzone, barwy ceglastej. Domieszka drobnoziarnistego piasku. Zachowana wysokość 4,5 cm. 3. Przepalony fragment wylewu naczynia cienkościennego wciętego pod krawędzią. Krawędź lekko wychylona na zewnątrz. Powierzchnie gładzone starannie, szare. Domieszka drobnoziarnistego piasku. Średnica wylewu 15 cm. 4. Trzy ułamki silnie przepalone żelaznego przedmiotu, być może noża (Tabl. LXXXIV, 8). 5. Przepalone kości ludzkie.

Grób 121

Popielnicowy, na planie widoczny zarys jednego dużego naczynia (Ryc. 13).

1. Trzydzieści osiem ułamków naczynia grubościennego. Powierzchnie gładzone, barwy szarej. Załom brzuśca łagodnie zaokrąglony, szyjka w przybliżeniu cylindryczna. Domieszka średnioziarnista. 2. Czerpak (Tabl. LXXXIV, 10) półkuliasty o dość ostrym załomie brzuśca, pod krawędzią lekko wcięty, ucho taśmowe zachowane fragmentarycznie. Powierzchnie gładzone, żółtobrunatne. Domieszka drobnego piasku. Wysokość 3,5 cm; średnica wylewu 6,7 cm. 3. Ułamek cienkościennego naczynia gładzonego górą, poniżej nasady szyjki chropowatego. Powierzchnia wewnętrzna gładzona. Barwa szara i brunatna. Domieszka drobnego tłucznia ceramicznego.

Grób 122

Popielnicowy, usytuowany w odległości 30 cm na północny zachód od grobu 121. Zawierał jedno naczynie (Ryc. 13).

1. Fragment talerza glinianego (Tabl. LXXXIV, 15). Powierzchnie gładzone, faliste. Domieszka bardzo grubego tłucznia ceramicznego. Średnica 25 cm. 2. Dwadzieścia jeden ułamków naczynia grubościennego. Powierzchnie gładzone, barwy brunatnoszarej. Domieszka średnioziarnista. Średnica: wylewu 14 cm, dna 9 cm.

Grób 123

Popielnicowy, położony w odległości 10 cm na zachód od grobu 122. W grobie znajdowała się popielnica (Ryc. 13).

1. Naczynie (Tabl. LXXXIV, 4) zachowane częściowo, rekonstruowane. Powierzchnie gładzone niestarannie. Barwa brunatna, miejscami szara. Domieszka średnioziarnistego tłucznia. Dno płaskie. Na załomie brzuśca naczynie zdobione jest pięcioma guzkami, z których zachowały się tylko dwa. Zachowana wysokość 21 cm; średnica dna 10 cm. 2. Naczynko (Tabl. LXXXIV, 13) miniaturowe, w znacznej części rekonstruowane. Powierzchnie gładzone, brunatne. Domieszka bardzo drobna, nieliczna. Dno płaskie. Wysokość 25 cm; średnica: wylewu 5,3 cm, dna 5,3 cm. 3. Szpila (Tabl. LXXXIV, 6) z brązu, z częścią górną rozklepaną i zwiniętą w uszko. Na całej powierzchni pokryta silnym nalotem patyny.

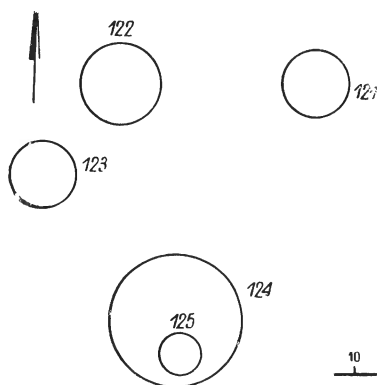
Grób 124

Popielnicowy, wystąpił w odległości 30 cm na południowy wschód od grobu 123. Na planie widoczny zarys rozbitego naczynia (Ryc. 13).

1. Naczynie (Tabl. LXXXIV, 12) zachowane niekompletnie. Powierzchnie gładzone starannie. Domieszka gruboziarnista. Barwa szarobrunatna. Dno płaskie wyraźnie zarysowane. Wysokość 29 cm; średnica: wylewu 22,4 cm, dna 9 cm.

Popielnicowy. Na planie widoczny zarys niewielkiego naczynka przylegającego od strony południowej do grobu 124 (Ryc. 13).

1. Fragment górnej części naczynia. Powierzchnie starannie gładzone. Barwa brunatna, miejscami czarna. Domieszka drobnoziarnista przemieszana z pojedynczymi ziarnami miki. Średnica wylewu 15 cm. 2. Ułamek płaskiego dna naczynia grubościennego. Powierzchnie gładzone mało starannie. Domieszka gruboziarnistego tłucznia ceramicznego. Barwa brunatnoszara. Średnica dna 8 cm. 3. Przepalone kości ludzkie.

Ryc. 13. Sieniawa-Pigany pow. Jarosław. Cmentarzysko.
Plan grobów 121—125.

Przedmioty luźno znalezione

1. Fragment (Tabl. LXXXIV, 7) naczynia z dziurkami pod krawędzią. Powierzchnie gładzone starannie. Barwa brunatna, w części górnej szara. Domieszka bardzo drobna. Zachowana wysokość 21 cm; średnica wylewu 29 cm. 2. Ułamek środkowej części naczynia. cienkościennego o ostrym załomie brzuśca. Powierzchnie starannie gładzone, czarne. Domieszka bardzo drobna. 3. Pięć fragmentów przydennej partii różnych naczyń o powierzchniach przeważnie gładzonych, barwy szarej i brunatnej. Domieszkę do gliny stanowi tłuczeń drobnoziarnisty. Dna są płaskie. Średnica den 7—10 cm. 4. Pięć fragmentów górnych części różnych naczyń. W tym dwa fragmenty naczyń workowato-doniczkowatych o powierzchni zewnętrznej chropowatej. Pod krawędzią rząd otworków. Barwa brunatna. Domieszka drobnoziarnistego tłucznia kamiennego. 5. Zawieszka z brązu (Tabl. LXXXIV, 11) wykonana z drutu, pokryta patyną. Grubość drutu 1 cm. 6. Przepalone kości ludzkie.

ANALIZA MATERIAŁU

Ceramika

Jak widać z opisu materiału, przeważającą jego część stanowi ceramika. Przedmioty metalowe występują w inwentarzu grobowym sporadycznie. Ogółem w zachowanym materiale ceramicznym z niniejszego cmentarzyska stwierdzono 175 naczyń, w tym 92 całych lub rekonstrukcji, i 73 naczynia reprezentowane przez mało charakterystyczne fragmenty oraz 5 talerzy glinianych. Wśród naczyń wyróżniono duże naczynia, które spełniały rolę popielnic, i naczynia inne, obejmujące misy, czerpaki, naczynka miniaturowe i niewielkie garnuszki, służące za przystawki. Zdecydowaną większość stanowią okazy dużych rozmiarów, wśród których zaobserwowano wielką różnorodność form, każde z tych naczyń jest właściwie inne. Wydzielono więc grupy naczyń wyróżnione na podstawie budowy i proporcji poszczególnych elementów.

Grupa 1. Naczynia raczej smukłe, o załomie brzuśca dość wydatnym, przypadającym w połowie ich wysokości. Ścianki dość silnie nachylone, dna płaskie, szerokie, wyraźnie zarysowane. Do grupy tej zaliczono sześć naczyń (Tabl. LXXV, 5—6; LXXVI, 8; LXXXI, 4; LXXXII, 4) o stosunkowo niedużych rozmiarach. Wysokość naczyń 20—24 cm. Średnica największej wydętości brzuśca prawie równa wysokości garnka. Nieco mniej wysmukłe jest naczynie z grobu 24 (Tabl. LXXVI, 6). Charakteryzuje się ono ponadto bardziej ostrym i nie tak wydatnym brzuścem, ścianki naczynia poniżej załomu są łukowato wygięte. U naczynia z grobu 58 krawędź posiada trójkatne wgłębienie. Jedynym w tej grupie zdobionym naczyniem jest egzemplarz z grobu 123 (Tabl. LXXXIV, 4) z pięcioma niewielkimi guzkami na załomie brzuśca. Powierzchnie prawie we wszystkich wypadkach są gładzone. Barwa przeważnie brunatna. Domieszkę stanowi tłuczeń kamienny grubo- i średnioziarnisty.

Grupa 2. Smukłe naczynia o załomie brzuśca wydatnym, zaokrąglonym, przypadającym również w połowie wysokości. Ścianki w dolnej części naczynia nachylone również jak w grupie 1, natomiast powyżej załomu brzuśca wcięte, u samej góry lekko rozchylone. Dna małe, płaskie, wyraźnie zarysowane. Zaklasyfikowano tu pięć naczyń

(Tabl. LXXVI, 2; LXXVII, 9; LXXVIII, 7; LXXX, 7, 11), przy czym jedno z nich (Tabl. LXXX, 7) charakteryzuje się raczej ostrym załomem brzuśca, przypadającym nieco powyżej wysokości naczynia, oraz niewychylonymi na zewnątrz krawędziami, załom brzuśca pogrubiony. Rozmiary naczyń są duże, wysokość ich wynosi 26–36,5 cm i zawsze jest o kilka centymetrów większa od średnicy największej wydętości brzuśca. Wszystkie naczynia są niezdobione. Jedyne okaz z grobu 75 (Tabl. LXXX, 11) posiada na załomie brzuśca cztery symetrycznie umieszczone guzki. Powierzchnie naczyń tej grupy są gładzone, barwy brunatnej i czarnej. Domieszkę do gliny stanowi drobnoziarnisty piasek oraz drobno i gruboziarnisty tłuczeń kamienny.

G r u p a 3. Naczynia smukłe, wysokie, z bardzo łagodnym załomem brzuśca, przypadającym w połowie wysokości. Dna naczyń płaskie, ścianki łagodnie nachylone. Zaszeregowano tu dwa naczynia zachowane niekompletnie, obydwa zdobione w połowie wysokości. Naczynie z grobu 109 (Tabl. LXXXIII, 2), z niewielkimi guzkami, i naczynie z grobu 55 (Tabl. LXXIX, 8), z czterema parami guzków oraz pionowymi i ukośnymi żłobkami. Powierzchnie naczyń są gładzone obustronnie. Barwa na zewnątrz czarna, od środka brunatna. Domieszkę stanowią drobne i grube ziarna tłucznia.

G r u p a 4. Naczynia wąskootworowe, przysadziste, o brzuścu w dolnej partii lekko baniastym, w górnej ostro załamanym, krawędź lekko wychylona na zewnątrz. Pod krawędzią niekiedy rząd dziurek (Tabl. LXXXIII, 5). Do grupy tej zaliczono trzy naczynia, w tym jeden duży fragment bez dna i krawędzi. Wysokość 26,2 oraz 27,5 cm, o kilka centymetrów mniejsza od największej wydętości brzuśca. Są to naczynia o powierzchniach w dwóch wypadkach gładzonych obustronnie, trzecia posiada powierzchnię w dolnej partii chropowatą ze śladami poprzecznego gładzenia. Barwa powierzchni brunatna z odcieniem szarym i czarna. Przeważa domieszka gruboziarnistego tłucznia kamiennego. Dna naczyń płaskie, wąskie i wyodrębnione.

G r u p a 5. Naczynia przysadziste z załomem brzuśca łagodnie zaokrąglonym, niezbyt wydatnym, szeroko-otworowe. Załom brzuśca znajduje się w połowie ich wysokości. Ścianki w części dolnej dość ostro nachylone, górną wcięte i lekko wychylone na zewnątrz. U dwóch egzemplarzy (Tabl. LXXXIII, 7; LXXXIV, 7) stwierdzono rząd dziurek pod krawędzią. Są to naczynia zachowane fragmentarycznie, dokładna ich wysokość jest nieznana. Średnica wylewu jest prawie równa średnicy największej wydętości brzuśca. Powierzchnie naczyń są gładzone, brunatne lub brunatno-szare. Przeważa domieszka drobnoziarnista, niekiedy przemieszana z pojedynczymi grubymi ziarnami tłucznia. Dna naczyń są nie zachowane. Ogółem zaliczono tu 3 naczynia (Tabl. LXXXIII, 7, 9; LXXXIV, 7).

G r u p a 6. Do grupy tej zaliczono jedno naczynie z załomem brzuśca dość wydatnym, zaokrąglonym, przypadającym w połowie wysokości. Ścianki nachylone ostro, krawędź wychylona na zewnątrz. Wysokość naczynia 15 cm, mniejsza o kilka centymetrów od średnicy największej wydętości brzuśca. Powierzchnie gładzone starannie, barwy czarnej. Domieszka bardzo drobnego piasku.

Naczynia należące do grup 1–6 posiadają formę najbliższą formom dwustożkowym.

G r u p a 7. Naczynia smukłe, z załomem brzuśca dość ostrym, przypadającym na $\frac{3}{4}$ ich wysokości, z płaskim wyodrębnionym dnem. Ścianki w górnej części wcięte lub w przybliżeniu cylindryczne. Zaliczono do tej grupy trzy duże naczynia (Tabl. LXXIV, 1; LXXIX, 1; LXXXIV, 2) o wysokości 26,8 do ponad 30 cm (niekompletne) oraz jeden okaz zachowany fragmentarycznie. Wszystkie naczynia całe są w znacznej części rekonstruowane gipsem. Średnica wylewu naczyń tej grupy jest o kilka centymetrów mniejsza od średnicy największej wydętości brzuśca. Powierzchnie naczyń są we wszystkich wypadkach gładzone. Barwa powierzchni brunatna, brunatna z odcieniem szarym lub czarna. Gлина schudzona jest domieszką tłucznia kamiennego albo ceramicznego.

G r u p a 8. Zaklasyfikowano tu trzy naczynia przysadziste z załomem brzuśca dość ostrym, przypadającym na $\frac{3}{4}$ ich wysokości. Ścianki dołem wygięte łukowato, w partiach górnych naczyń z grobów 44 i 45 (Tabl. LXXVIII, 1, 4) zachowane fragmentarycznie, być może ostro nachylone. Dna naczyń są proste, wyodrębnione, ich średnica jest o połowę mniejsza od średnicy największej wydętości brzuśca. Wielkość naczyń różna, od 15 do 24 cm. Powierzchnie naczyń starannie gładzone, niekiedy lekko lśniące. Barwa brunatna i brunatnoczerwona. Domieszka do gliny drobnoziarnista. Naczynie z grobu 45 (Tabl. LXXVIII, 4) zdobione jest na załomie brzuśca czterema parami guzków.

G r u p a 9. Naczynia o profilu lekko esowatym. Do grupy tej zakwalifikowano trzy okazy (Tabl. LXXVI, 4; LXXX, 8) o różnych proporcjach, posiadające w przybliżeniu esowaty profil. Brzuśce wymienionych tu okazów w dwóch wypadkach są silnie wydęte i przysadziste (Tabl. LXXX, 8) średnica ich równa się prawie wysokości naczynia. W trzecim wypadku zarys brzuśca jest delikatny (Tabl. LXXVI, 4), smukły. Krawędzie naczyń lekko wychylone na zewnątrz, stosunkowo najintensywniej u naczynia z grobu 74 (Tabl. LXXX, 8). Dna płaskie, niekiedy wyodrębnione. Powierzchnie gładzone, barwy brunatnej i czarnej. Domieszkę do gliny stanowi drobnoziarnisty piasek i gruby tłuczeń ceramiczny.

G r u p a 10. Naczynia doniczkowato-jajowate. Należy tu sześć naczyń smukłych o obmazywanej, chropowatej powierzchni zewnętrznej, niekiedy ze śladami pionowego palcowania. Spośród nich cztery zachowane są w całości

i dwa fragmentarycznie. Większość okazów zaopatrzone w rząd otworków pod krawędzią (Tabl. LXXV, 4; LXXVII, 2, 6—7), inne oprócz dziurek zdobione są w górnej partii spłaszczonymi guzkami (Tabl. LXXVII, 2, 6) lub ukośnymi karbowanymi wałkami (Tabl. LXXIX, 4). Naczynia zaliczone do tej grupy wykonane są na ogół niestarannie, przełom ich jest gruby, ścianki kruche, świadczące o nie wyrobionej dobrze glinie i słabym wypale. Barwa powierzchni brunatna z odcieniem czerwonym. Domieszka na ogół liczna gruboziarnistego tłucznia. Wysokość naczyń 16,5 — 32 cm.

Grupa 11. Zupełnie odrębną grupę stanowią smukłe naczynia zaopatrzone w dookolne, dość silnie wystające żeberko. Są to naczynia niezdobione o powierzchniach niestarannie gładzonych, często zdeformowane. Dna ich są płaskie, szerokie i wyodrębnione. Zaliczono tu pięć okazów, z których dwa (Tabl. LXXXIII, 1, 3), najbardziej typowe, są prawie cylindryczne, średnica otworu jest niewiele większa od średnicy dna. Żeberko przypada na $\frac{2}{3}$ wysokości naczynia. Nieco inaczej wykonane są naczynia z grobów 16 i 26 (Tabl. LXXV, 2; LXXVI, 6), odznaczają się one bowiem ściankami nachylonymi bardziej łukowato i w jednym wypadku (Tabl. LXXVI, 6) lekko wciętymi w górnej partii. Najmniej wysmukłe w tej grupie jest naczynie z grobu 23 (Tabl. LXXVI, 3), na którym żeberko przypada prawie w połowie wysokości. Barwa naczyń brunatna w różnych odcieniach. Domieszka tłucznia kamiennego grubo- i średnioziarnista.

Grupa 12. Naczynia z załomem brzuśca umieszczonym na $\frac{1}{3}$ wysokości i o bardzo wydłużonej szyjce. Ścianki nachylone ostro. Dna naczyń małe, płaskie, wyraźnie zarysowane. Średnica największej wydętości brzuśca prawie 2,5 raza większa od średnicy dna. Do grupy tej zaliczono pięć okazów, z których trzy posiadają wydatny, łagodny załom brzuśca i silnie wychyloną na zewnątrz krawędź. Naczynia te ponadto charakteryzują się guzkami umieszczonymi na załomie brzuśca (Tabl. LXXIX, 6), powyżej załomu (Tabl. LXXXII, 5) oraz guzkami-uchwyty poniżej załomu (Tabl. LXXV, 1). Trochę inną formę posiada naczynie z grobu 43 (Tabl. LXXVII, 11). Jest to jedno z największych naczyń w tej grupie, z brzuścem dość ostro załamanym i wylewem rozchylonym bardzo mało. Naczynie to nie jest również zdobione. Pewne odchylenia pod względem formy i proporcji dają się zauważyć w naczyniu z grobu 31 (Tabl. LXXVI, 7). Charakteryzuje się ono wydłużoną i prawie cylindryczną szyjką, zaś średnica największej wydętości brzuśca jest tylko 1,5 raza większa od średnicy dna. Naczynie to jest również mniej starannie wykonane, powierzchnie słabo gładzone, nierówne, z widoczną gruboziarnistą domieszką. Na załomie brzuśca naczynie jest zdobione guzkami. Barwa brunatna z żółtym i szarym odcieniem. Powierzchnie wymienionych wyżej naczyń są gładzone starannie, lekko lśniące, barwy czarnej i czerwonożółtej. Domieszka do gliny drobnoziarnista.

Grupa 13. Naczynia smukłe, o wąskich, lekko rozchylonych u góry szyjach, małych, prostych dnach i wydatnym załomie brzuśca przypadającym poniżej połowy wysokości naczynia. Zaliczono tu dwa okazy o wysokości 29,5 cm (Tabl. LXXIX, 3) i 20 cm (Tabl. LXXXI, 5). Powierzchnie obu naczyń są gładzone, barwa na zewnątrz czarna i ceglastobrunatna, wewnątrz brunatna. Gлина schudzona jest gruboziarnistą domieszką tłucznia ceramicznego i drobnym tłuczniem kamiennym. Dna naczyń wyodrębnione.

Grupa 14. Do ostatniej grupy zaliczono naczynia niekompletne. Wszystkie zgrupowane tu okazy nie posiadają górnych części, w związku z tym nie można zrekonstruować ich właściwego kształtu. Pięć naczyń posiada pękaty i wyodrębniony brzusec zdobiony w jednym wypadku żłobkami (Tabl. LXXXII, 2,2a) i wklęsłymi pośrodku guzkami, żłobki tworzą linie ukośne i pionowe. Średnica dna wymienionych wyżej naczyń jest od 2 do 2,5 raza większa od średnicy największej wydętości brzuśca. Dwa naczynia reprezentują kategorię naczyń dość smukłych, o brzuścu mniej wydatnym niż poprzednio omówione i średnicy prawie dwukrotnie większej od średnicy dna. Naczynie z grobu 48 (Tabl. LXXVIII, 8) posiada na załomie brzuśca szeroką, płaską, obiegającą je dookoła bruzdę. Ostatnie naczynie jest reprezentowane przez fragment o bardzo wąskim i płaskim dnie (Tabl. LXXX, 2) i silnie ku górze rozszerzających się ściankach.

Poza tym wydzielono osobno naczynia o znanych i często spotykanych formach.

Naczynka niewielkich rozmiarów. Terminem tym objęto dwadzieścia pięć okazów o wysokości od 7 do 15 cm. Panuje wśród nich znacznie mniejsza różnorodność niż u naczyń dużych. Wyróżniono tu następujące grupy.

Grupa a. Trzy okazy o niezbyt ostrym załomie brzuśca (Tabl. LXXIV, 8; LXXVII, 4; LXXXI, 7) przypadającym mniej więcej w połowie wysokości. Ścianki nachylone dość łagodnie. Jedno z naczyń zachowane jest fragmentarycznie (Tabl. LXXXI, 7). Powierzchnie gładzone. Barwa ceglasta i brunatna. Domieszka piasku i gruboziarnistego tłucznia.

Grupa b. Trzy naczynka (Tabl. LXXIV, 2; LXXVI, 1; LXXVIII, 5;) z bardzo słabo zaznaczonym brzuścem przypadającym mniej więcej na $\frac{2}{3}$ wysokości. Ścianki dołem wygięte łukowato, górą wklęsłe. Dna dość szerokie, płaskie, wyraźnie zarysowane. Wszystkie okazy wykonane są niestarannie. Powierzchnie gładzone barwy brunatno-

szarej, brunatnej i żółtej. Domieszka drobnoziarnistego piasku. Naczynko z grobu 47 (Tabl. LXXVIII, 5) zdobione jest u nasady szyki guzkami.

Grupa c. Naczynka doniczkowato-jajowate. Zaliczono tu aż dziewiętnaście okazów, z których pięć (Tabl. LXXIV, 6, 11; LXXXII, 12) posiada obustronnie gładzone powierzchnie, a czternaście pozostałych charakteryzuje się powierzchniami zewnętrznymi szorstkimi. Wśród naczyń o powierzchniach chropowatych trzy egzemplarze (Tabl. LXXV, 7; LXXVI, 9; LXXX, 1) nie są zdobione, trzy (Tabl. LXXX, 10; LXXXI, 1, 11) zaopatrzone są pod krawędzią w otwórki oraz zdobione symetrycznie rozmieszczonymi guzkami. Pięć naczynek posiada same guzki (Tabl. LXXIV, 3; LXXVII, 8; LXXIX, 5, 9) lub karbowane wałki (Tabl. LXXIX, 7). Dwa okazy zachowane są niekompletnie. Dna wszystkich zaliczonych do tej grupy naczyń są płaskie, niekiedy lekko wklęsłe i na ogół wyraźnie zarysowane, często wyodrębnione, w 75% domieszkę do gliny stanowi gruboziarnisty tłuczeń kamienny lub ceramiczny. Domieszkę drobnoziarnistą piasku zanotowano między innymi w naczynkach wymienionych w grupach a i b. Barwa powierzchni obustronnie brunatna, z odcieniem różowym i szarym.

Naczyńia kubkowate. W zachowanym materiale ceramicznym występuje tylko jeden niewielki kubek (Tabl. LXXXIV, 1) z taśmowym, częściowo odtraconym uchem. Jest to kubek niewielkich rozmiarów o wysokości 6,5 cm, mniejszej od średnicy wylewu. Ścianki lekko rozchylone ku górze. Dno płaskie, wyodrębnione. Powierzchnie obustronnie gładzone.

Misy. Misy reprezentowane są przez cztery okazy, z których trzy (Tabl. LXXIV, 4; LXXV, 3; LXXX, 5) charakteryzują się niskimi ściankami łukowatymi, jeden zaś posiada ostry załom brzuśca i lekkie wcięcie pod krawędzią. Misy o ściankach łukowatych w dwóch wypadkach posiadają dna bardzo wyraźnie zarysowane i wyodrębnione. Powierzchnie gładzone barwy brunatnej i szarej. Domieszka drobnoziarnista.

Czerpaki. Wśród zachowanych sześciu czerpaków trzy odznaczają się łukowatymi ściankami (Tabl. LXXIV, 1, LXXIX, 2; LXXXII, 9) oraz obecnością płaskich, słabo zarysowanych den, dwa posiadają formę w przybliżeniu cylindryczną (Tabl. LXXVII, 4; LXXXII, 1), jeden zaś lekko ostry załom brzuśca (Tabl. LXXIV, 10) i półkuliste dno. Ucha czerpaków są taśmowe, przeważnie zachowane fragmentarycznie. Jeden tylko okaz z grobu 95 (Tabl. LXXXII, 1) posiada ucho zachowane w całości. Większość czerpaków wykonana jest niestarannie i odznacza się grubymi ściankami. Powierzchnie na ogół słabo gładzone. Barwa brunatna, niekiedy z odcieniem jasnym i szarym. Gлина schudzona jest drobnoziarnistą domieszką. Wysokość czerpaków 3,5—5,5 cm.

Naczyńka miniaturowe. Ogółem zaliczono tu sześć egzemplarzy o dość znacznym jak na taką ilość zróżnicowaniu form.

Grupa a. Naczynko (Tabl. LXXIV, 9), smukłe, z lekkim załomem brzuśca przypadającym w połowie wysokości, zdobione czterema guzkami. Ścianki w dolnej części nachylone łukowato, górą prawie cylindryczne. Pod krawędzią dwa blisko siebie usytuowane otwórki. Powierzchnie obustronnie bardzo starannie gładzone barwy jasnobrunatnej.

Grupa b. Dwa naczynka doniczkowato-jajowate (Tabl. LXXIV, 5; LXXXIV, 9) z guzkami w górnej części. Powierzchnie zewnętrzne chropowate. Dna płaskie, dość słabo zarysowane. Domieszkę do gliny stanowi gruboziarnisty tłuczeń.

Grupa c. Okaz o bardzo lekko esowatym profilu. Na krawędzi półkoliste wycięcie. Dno płaskie, szerokie (Tabl. LXXXI, 8).

Grupa d. Dwa naczynka bardzo niskie, cylindryczne (Tabl. LXXVI, 5; LXXXIV, 13), w jednym wypadku ścianki lekko łukowate (Tabl. LXXVI, 5). Średnica wylewu równa średnicy dna lub niewiele większa. Powierzchnie gładzone, o zabarwieniu brunatnym. Domieszka do gliny bardzo drobna. Wysokość naczyń 2,5 i 4 cm.

Talercze. Ogółem zachowały się ułamki 5 płaskich talerzy. Wszystkie wykonane są bardzo niestarannie. Przełom gruby i nierówny, powierzchnie pofałdowane z widoczną na zewnątrz domieszką tłucznią lub ceramiki. Barwa czerwona.

Ułamki naczyń. W zachowanym materiale ceramicznym wystąpiło 891 ułamków naczyń. Większość ułamków reprezentuje naczynia dużych rozmiarów. Kilka ułamków jest zdobionych na załomie brzuśca żłobkami w połączeniu ze spłaszczonymi pośrodku guzkami lub otwórkami. Wśród ułamków części przydennych zanotowano fragment dna naczynia sitowatego.

Technika wykonania naczyń

Naczynia z cementarzystka w Sieniawie-Piganach wykonane są na ogół mało starannie. Ścianki naczyń mimo gładzenia są nierówne i pofałdowane, często asymetryczne. Gлина nie zawsze jest dobrze wyrobiona i dokładnie przemieszana z domieszką. Stopień wypalenia u naczyń cienkościennych dobry, u okazów o ściankach grubych dość słaby. W sposobie obróbki powierzchni zaobserwowano zasadniczo dwie odmiany: powierzchnie całkowicie gładzone, w sporadycznych wypadkach lekko lśniące i powierzchnie chropowate. Powierzchnie szorstkie obmazy-

wane wykazują prawie wyłącznie naczynia doniczkowato-workowate małych i dużych rozmiarów. Wszystkie inne formy są zwykle gładzone.

Ornamentyka

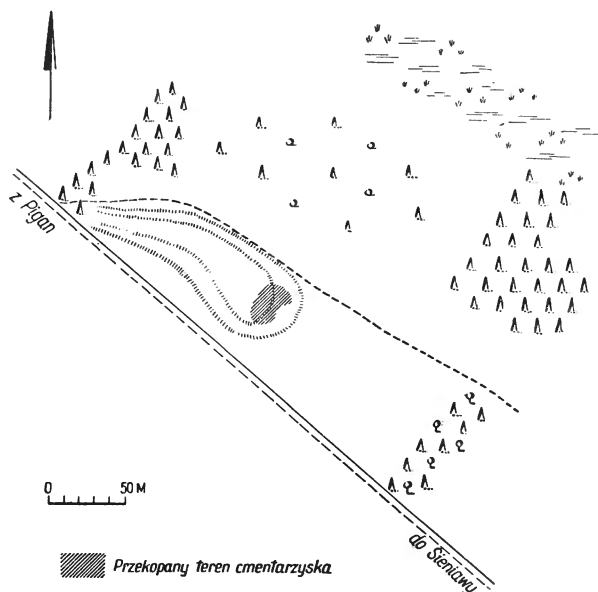
Naczynia ornamentowane należą na tutejszym cmentarzysku do rzadkości. Reprezentują one ornamentykę rytą i plastyczną. Ornament rytę występuje w postaci dookólnych, pionowych i ukośnych żłobków różnie usytuowanych, najczęściej żłobki te wypełniają zachodzące na siebie trójkąty. Ornament tego typu zachował się przeważnie na fragmentach naczyń. Z naczyń całych na uwagę zasługuje okaz (Tabl. LXXXII, 2ab), zdobiony na załomie brzuśca grupami żłobków i guzków oraz naczynie z grobu 55 ornamentowane poziomymi i ukośnymi żłobkami w połączeniu z guzkami podwójnymi. Najczęściej notowany jest ornament plastyczny obejmujący guzki oraz ukośne i dookólne żeberka. Guzki występują na naczyniach w przybliżeniu dwustożkowych. Występują one przeważnie na załomie, powyżej lub poniżej załomu. Guzkami zdobione są także w górnych partiach naczynia doniczkowato-workowate, przy czym guzki są tu często spłaszczone lub wklęsłe pośrodku. Ponadto naczynia tego typu zdobione są też ukośnymi karbowanymi wałkami. Naczynia zdobione dookólnymi żeberkami tworzą w materiale ceramicznym zupełnie oddzielną grupę, wydzieloną na podstawie ornamentyki. Żeberka umieszczone są przeważnie powyżej połowy wysokości.

Przedmioty metalowe

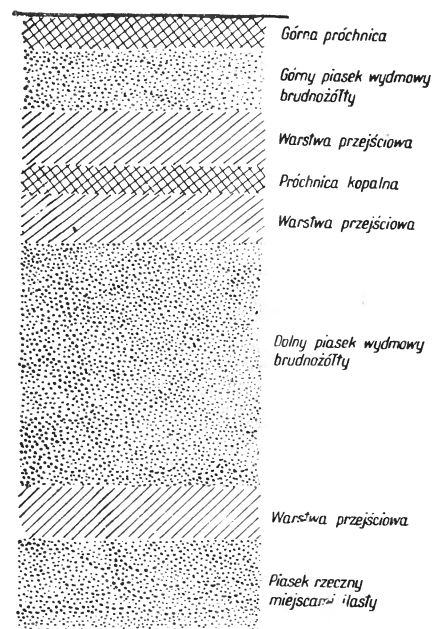
Zachowane przedmioty metalowe pochodzą z jedenastu grobów. Ogólna ich ilość dwanaście sztuk. Wyróżniamy tu wyroby z żelaza i brązu. Wszystkie przedmioty żelazne są silnie przepalone i występują we fragmentach. Są to: dwie szpile z częścią górną rozklepaną i zwiniętą w uszko (Tabl. LXXXII, 10; LXXXIII, 8) i ułamki bliżej nie określonych przedmiotów (Tabl. LXXXII, 13; LXXXIV, 8). Przedmioty z brązu nie wykazują śladów działalności ognia i występują zachowane w całości. Należą do nich: szpila z główką zwiniętą w uszko (Tabl. LXXXIV, 6), igła (Tabl. LXXXII, 4), dwie zawieszki spiralne (Tabl. LXXXII, 8; LXXXIV, 11). Wszystkie ozdoby brązowe pokryte są silnym nalotem patyny.

CHARAKTERYSTYKA CMENARZYSKA

Jak już wspomniano na wstępie, badane przez J. Dylika cmentarzysko w Sieniawie-Piganach nie posiada prawie żadnej dokumentacji. Zachował się jedynie odręczny plan sytuacyjny wydmy, a w jej obrębie lokalizacja badanego odcinka. Ponadto kilka stron notatek polowych, zawierających planiki niektórych grobów. Plan taki przedstawia wyłącznie zarys naczynia, przy którym umieszczony jest numer grobu. Szczegółowa zawartość grobu nie jest uwidoczniona ani na rysunku, ani też nigdzie nie zanotowana.

Ryc. 14. Sieniawa-Pigany pow. Jarosław. Plan wydmy, na której znajdowało się cmentarzysko.

Ryc. 15. Sieniawa-Pigany pow. Jarosław. Schematyczny układ warstw widoczny w przekroju wydmy.

Wydma, na której usytuowane jest cmentarzysko, posiada kształt wydłużony o osi północny zachód — południowy wschód i wysokości 3 m. Wyeksplorowany odcinek cmentarzyska znajduje się w południowo-wschodniej części obiektu (Ryc. 14). Groby — jak stwierdza J. Dylik — znajdowały się pod poziomem próchnicy kopalnej, a więc, jak wynika z załączonego przez niego przekroju wydmy (Ryc. 15), poniżej 95 cm. Miąższość próchnicy kopalnej wynosi tutaj od 80 do 95 cm wysokości względnej. Pod nią zalega dwudziestopięciocentymetrowa warstwa przejściowa piasku z resztkami organicznymi, w której ukazywały się groby. Poniżej, do głębokości 2,5 m, zanotowano dolny piasek wydmy o barwie brudnożółtej, następnie warstwę przejściową (2,5—2,8 m) i piasek rzeczny, miejscami ilasty, od 2,8 m w dół. Natomiast nad próchnicą kopalną zalega osiemdziesięciocentymetrowa warstwa nawianego piasku. Składa się na nią kolejno: warstwa przejściowa piasku z resztkami organicznymi (30 cm), dalej górny piasek wydmy o zabarwieniu brudnożółtym (35 cm) i na wierzchołku wydmy górna próchnica o miąższości 15 cm — warstwa współczesna.

W notatkach J. Dylika poszczególne groby ujęte są w grupy, obejmujące najbliższe sobie położone zespoły. Ilość zespołów jest różna, od 2 do 8. Wyróżniono następujące zgrupowania: groby 1—3 (Ryc. 1); grupa grobów 39—41 (Ryc. 4); grupa grobów 42—46 (Ryc. 5); grupa grobów 47, 48 (Ryc. 6); groby 52—55 (Ryc. 7); zespoły 73—80 (Ryc. 8); grupa grobów 88—91 (Ryc. 9); grupa grobów 105—111 (Ryc. 10); groby 112—116 (Ryc. 11) i 117—120 (Ryc. 13). Odległość między zespołami jest różna. Groby 1—3 na przykład usytuowane są bardzo blisko siebie. Na uwagę zasługuje grupa grobów 39—41 (Ryc. 4), groby 53—55 (Ryc. 7), 105—106 (Ryc. 10), w których, jak widać na rysunku, popielnice przylegają ściśle do siebie. Fakt ten nasuwa przypuszczenie o równoczesnym pochówku. Groby 43—44 (Ryc. 5), 47—48 (Ryc. 6), 76—77 (Ryc. 8), 124—125 (Ryc. 13), a także 107—108 (Ryc. 10), ponadto 113—115 (Ryc. 11) i 122—123 (Ryc. 13), oddalone są od siebie o kilka do kilkunastu centymetrów. Odległość między innymi dochodzi do 1 m. Odległości między poszczególnymi grupami nie są uwidocznione, najlepiej zobrazowałyby je plan cmentarzyska, ale tego brak.

Wszystkie uwzględnione przez J. Dylika zespoły są grobami popielnicowymi, z wyjątkiem grobu 88, oznaczonego jako „plama 88” (Ryc. 9). Ponieważ obok plamy zabarwionej na ciemno znajduje się skupisko kości, jest to prawdopodobnie grób jamowy z zawartością popiołu, czy też przepalanej ziemi i zsypanych luźno kości. Jakiego rodzaju były inne, nie uwzględnione przez badacza groby, trudno powiedzieć. Nie sposób wysnuwać jakichkolwiek wniosków na podstawie zachowanego inwentarza, uwzględnivszy przedwojenne badania, liczne przeprowadzki muzeum itp., sądząc jednak z dokumentacji, cmentarzysko w Sieniawie reprezentuje typ cmentarzysk popielnicowych. Wyposażenie grobów stanowiły naczynia całe i, być może, także ułamki ceramiki (Ryc. 1). Nie wykluczone jest jednak, że naczynia w grobach 1—3 mogły ulec rozbiciu przy eksploracji, a występująca w materiale ceramicznym duża ilość fragmentów nie rzuca żadnego światła na ich pierwotny stan zachowania. Naczynia w grobach spełniały funkcję popielnic oraz przystawek. Popielnice niekiedy (Ryc. 3 i Ryc. 8 — grób 75) przykrywane były misami. Inne naczynia ustawiano przy popielnicy (Ryc. 1) albo znajdowały się razem z kośćmi wewnątrz urny (Ryc. 5 — grób 42; Ryc. 12 — grób 117). Występujące w inwentarzu grobowym talerze mogły być używane również jako przykrywy. Oprócz ceramiki w grobach odkryto również przedmioty z brązu i żelaza reprezentowane przez ozdoby i ułamki bliżej nie określonych przedmiotów. Wszystkie obiekty z żelaza są silnie przepalone. Również wśród ułamków ceramiki znaleziono kilka okazów przepalonych.

CHRONOLOGIA

Cmentarzysko w Sieniawie-Piganach reprezentuje grupę tarnobrzeską kultury łużyckiej okresu Hallstatt D. Za podstawę chronologii przyjęto ceramikę i materiały porównawcze głównie z terenów południowych i południowo-wschodnich.

Grupa tarnobrzeska kultury łużyckiej z uwagi na brak szczegółowych opracowań naukowych jest dotąd jednym z najmniej znanych kręgów kulturowych. Materiały pochodzące z badań zarówno przedwojennych, jak i prowadzonych po wojnie nie zostały jeszcze opublikowane. Literatura zawiera jedynie wzmianki o pojedynczych zabytkach lub niewielkich zespołach należących do tej grupy, a pochodzących ze znalezisk luźnych ewentualnie badań ratowniczych. Sygnalizują o niej głównie skarby i cmentarzyska, z osad znana jest osada w Turbii pow. Tarnobrzeg, której badania prowadzono w czasie okupacji. Do najlepiej zbadanych cmentarzysk należą stanowiska w Machowie i Sokolnikach z pow. Tarnobrzeg, przy czym obydwie obiekty są już w trakcie opracowywania. Cmentarzysko w Sokolnikach datowane jest przez M. Drevko na schyłek okresu Hallstatt D¹, zaś cmentarzysko w Machowie przypada według niego⁵ prawdopodobnie na IV i V okres epoki brązu.

⁴ M. D r e w k o: Cmentarzysko w Sokolnikach-Pogoni w powiecie tarnobrzeskim na tle rozwoju tarnobrzeskiej grupy kultury „łużyckiej” (rękopis). Składam w tym miejscu doc. M. Drevko serdeczne podziękowanie za udzielenie mi wielu wyjaśnień przy pisaniu niniejszego opracowania.

⁵ M. D r e w k o: op. cit.

Grupa tarnobrzeska kultury łużyckiej rozwinęła się na terenach leżących w widłach Wisły i Sanu. Początek jej powstania umieszcza J. Kostrzewski⁶ w IV okresie epoki brązu, opierając się na chronologii skarbów i znalezisk łuźnych. Podobny pogląd reprezentuje M. Drewko⁷ w oparciu o materiały z cmentarzysk. Cmentarzysko w Sieniawie znajdowało się na południowo-wschodnich peryferiach tej grupy. Wśród występujących tu form ceramicznych wyróżniono 14 grup, przy czym grupy od 1—8 naśladują w większym lub mniejszym stopniu naczynia dwustożkowe, znane w licznych wariantach na stanowiskach kultury łużyckiej. Niestety ścisłych analogii trudno się dopatrzeć. Stosunkowo najwięcej materiału porównawczego znaleziono do naczyń grupy 1, najbliższej formom dwustożkowym. Znaną są one między innymi z cmentarzyska grupy kieleckiej w Ludwikowie pow. Kielce i określone na V okres epoki brązu⁸, a także pojedynczo występują na terenie grupy górnośląsko-małopolskiej, w V okresie epoki brązu i okresie Hallstatt C. Popielnice w przybliżeniu dwustożkowe, szeroko i wąskootworowe z dziurkami pod lekko wychyloną na zewnątrz krawędzią, zaklasyfikowane do grupy 5, posiadają pewne powiązania z naczyniami grupy mazowiecko-podlaskiej kultury łużyckiej, a także grupy tarnobrzeskiej (Turbia, Sokolniki) w młodszym okresie halsztackim, lecz sposób ukształtowania krawędzi oraz załomu brzuśca są różne. Przsadziste popielnice z dziurkami pod krawędzią wystąpiły licznie również na cmentarzysku w Machowie, forma ich jest jednak zasadniczo różna. Krawędzie na ogół proste, niewychylone, brzusiec kulisty, najczęściej zdobiony i oddzielony od szyjki bruzdą. Naczynia zaszeregowane do grupy 6, z wydatnym dwustożkowym załomem brzuśca i wychyloną silnie na zewnątrz krawędzią, znajdują swój odpowiednik również w grobie 7 na cmentarzysku w Sokolnikach. Najbliższym materiałem porównawczym do popielnicy o ostrym załomie brzuśca przypadającym w $\frac{2}{3}$ wysokości, zaliczonej do grupy 7, jest popielnica z grobu 16 na cmentarzysku w Machowie. Obydwa naczynia są jednakowo masywne, ciężkie, o grubych ściankach, różnica polega tylko na tym, że popielnica z Machowa ma nieco dłuższą szyjkę. Ponadto nieco podobne formy notujemy na cmentarzysku w Sokolnikach. Naczynia z guzkami na załomie brzuśca, zaklasyfikowane do grupy 2 i 8, znane są też w licznych odmianach na cmentarzysku w Machowie, lecz na ogół charakteryzują się one bardziej wydatnym i ostrym załomem brzuśca, podczas gdy egzemplarze z Sieniawy mają załom łagodny, mało wystający. Stosunkowo najbliższe w zakresie formy są naczynia tego rodzaju z cmentarzyska ciepłopalnego w Małusach Wielkich pow. Częstochowa, należącego do grupy górnośląsko-małopolskiej (podgrupa krakowska) kultury łużyckiej okresu Hallstatt D lub wczesnego okresu lateńskiego⁹. Inne naczynia zaszeregowane do grupy 8 występują również na wielu cmentarzyskach kultury łużyckiej w młodszym okresie halsztackim. Z naczyń w przybliżeniu dwustożkowych pozostały do omówienia formy charakteryzujące grupę 2 i 3, z załomem brzuśca przypadającym w $\frac{1}{2}$ wysokości. Są to naczynia smukłe i wysokie. Jedne z wklęsłymi wysokimi szyjami, zaliczone do grupy 2, drugie o ściankach łagodnie nachylonych. Formy grupy 2 w pewnym sensie nawiązują do popielnic gruszkowatych z cmentarzyska w Sokolnikach, lecz posiadają inne proporcje. Wspólną ich cechą jest smukłość formy, charakterystyczna dla grupy tarnobrzeskiej kultury łużyckiej w okresie halsztackim. Dotyczy to również popielnic grupy 3. Naczynia doniczkowato-jajowate z dziurkami pod krawędzią oraz guzkami i nacinanymi ukośnymi wałkami znane są na całym terenie grupy tarnobrzeskiej, jak również poza jej granicami na stanowiskach kultury łużyckiej z końca epoki brązu i epoki żelaza.

Położenie cmentarzyska w Sieniawie-Piganach ułatwiało prawdopodobnie kontakty z kulturami kręgu scytyjskiego. Zdają się świadczyć o tym silne wpływy zaakcentowane w formach naczyń zaszeregowanych do grupy 12. Są to naczynia smukłe, wysokie, z załomem brzuśca umieszczonym w $\frac{1}{3}$ wysokości i wydłużonymi, wąskimi szyjami. Uwagę zwracają naczynia z krawędzią rozchyloną i guzkami na załomie oraz uchwytami poniżej załomu brzuśca. Są to naśladownictwa form typu Villanova. Materiału porównawczego dostarczają liczne halsztackie znaleziska z terenu Rumunii¹⁰. Podobne formy wystąpiły też między innymi na cmentarzyskach w Czechach i Wysocku b. pow. Brody, należących do kultury wysockiej¹¹. T. Sulimirski łączy formy tego typu z halsztacką kulturą tracką¹². Ciekawie przedstawia się także naczynie z grobu 43, bez guzków w środkowej partii. Jest to naczynie duże, wykonane masywnie, podobne formy notowane są też w kulturze kusztanowickiej, na terenach Rusi Podkarpackiej. Stosunkowo najbliższą formą jest okaz z małymi guzkami na załomie, występujący w grobie nr V na cmentarzysku w Kusztanowicach pow. Mukaczew¹³. Stanowisko w Kusztanowicach datowane jest przez J. Böhma i J. M. Jankowicha na okres scytyjsko-

⁶ J. Kostrzewski: Pradzieje Polski, Poznań 1949.

⁷ M. Drewko: op. cit.

⁸ J. Kostrzewski: Prehistoria ziem polskich, Kraków 1939—1948, tabl. 71 ryc. 31.

⁹ K. Salewicz: Cmentarzysko ciepłopalne w Małusach Wielkich, „Wiadomości Archeologiczne” t. XV (1938), str. 150, tabl. L, 3,4.

¹⁰ D. Berciu: Săpăturile arheologice de la Boeța verde și gogosu (1949, 1950), „Materiale și cercetări arheologice” Vol. II, str. 130, fig. 10. D. Berciu: Cercetări și descoperiri arheologice în regiunea București, „Materiale și cercetări arheologice” Vol. II, str. 555, fig. 10.

¹¹ T. Sulimirski: Kultura wysocka, Kraków 1931, tabl. XXIII, 1.

¹² T. Sulimirski: op. cit., str. 155.

¹³ J. Böhme, J. M. Jankowich: Skythové na Podkarpatské Rusi, část I; Mohylové pohřebiště v Kuštanovicích, „Carpatica”, Praha 1936, Tabl. XX, 5.

halsztacki przypadający według chronologii P. Reinecke¹⁴ na Hallstatt D oraz okres lateński A i B, przy czym większość grobów posiadała inwentarz charakterystyczny dla Hallstattu. Naczynia tego rodzaju znane są również w kulturze wysockiej w okresie Hallstatt D, różniąc się jednak od okazu z Sieniawy mniejszymi rozmiarami¹⁵. Zapożyczoną z obcych terenów wydawałaby się także, ze względu na materiał porównawczy, forma naczynia z grobu 31. Podobne okazy, lecz bez guzków na załomie i znacznie mniejsze, notowane są też w kulturze wysockiej na cmentarzysku w Wysocku i w Białej¹⁶. Również interesujące są dwa naczynia grupy 13. Są to formy o bardzo skromnym materiale porównawczym. Smukłością kształtu, lekko wychyloną na zewnątrz krawędzią i załomem brzuśca umieszczonym poniżej połowy wysokości nawiązują one do form południowych, charakterystycznych dla kręgu scytyjskiego. Najbliższą analogię do naczynia z grobu 52 stanowi okaz z kurhanu I w Iwanowicach b. pow. Kameniec¹⁷, posiadający jednak bardziej wywinięte krawędzie i wałek dookoła nad załomem brzuśca, oraz naczynie z grobu VI z Czech b. pow. Brody¹⁸, o nieco szerszej szyjce.

W zespole naczyń z cmentarzyska w Sieniawie zasługują na uwagę naczynia z dookólnym żeberkiem. Są to formy nie znane w Sokolnikach i Machowie¹⁹. Być może, stanowią one formę typową dla cmentarzyska w Sieniawie. Należy zwrócić jednak uwagę na fakt, który sugeruje ich południowe pochodzenie. Naczynia z dookólnym żeberkiem wystąpiły bowiem także na cmentarzysku w Kuztanowicach (grób XV)²⁰ oraz w Valea Lupului w Rumunii²¹, gdzie określa się je na pierwszy okres epoki żelaza.

Jeśli chodzi o pozostałe naczynia z niniejszego cmentarzyska, to zarówno wyróżnione tu naczynia małych rozmiarów, jak i miniaturowe nawiązują do form reprezentowanych przez popielnice. Zaś misy, czepaki i talerze należą do licznie spotykanych na cmentarzyskach łużyckich w okresie halsztackim.

Z nielicznych przedmiotów metalowych na uwagę zasługują dwie zawieszki spiralne, wykonane z okrągłego drutu, notowane dość często w grupie tarnobrzeskiej kultury łużyckiej. Występują one również w kulturze wysockiej²². Szpile z główką zwiniętą w uszko należą do często spotykanych w kulturze łużyckiej.

Cmentarzysko w Sieniawie-Piganach wykazuje stosunkowo mało powiązań z innymi stanowiskami grupy tarnobrzeskiej. Występujące tu formy ceramiczne w sporadycznych tylko wypadkach znajdują ścisłe analogie wśród typowych naczyń tej grupy. Zasadniczo, jak wskazuje materiał porównawczy, posiadają one charakter dość odrębny, wykazujący z jednej strony bardzo silne wpływy różnych grup kultury łużyckiej, z drugiej zaś elementy charakterystyczne dla grupy tarnobrzeskiej w okresie halsztackim. Ponadto duży procent naczyń wykazuje zapożyczenia z południa, znane również w kulturze wysockiej, kuztanowickiej i w całym kręgu scytyjskim,

К Р А Т К О Е С О Д Е Р Ж А Н И Е

Поиски на могильнике в местности Сенява-Пиганы совершены были в 1930 году. Стоянка расположена на песчаном холме; она частично разрушена. Сохранившийся материал происходит из 125 погребений. В состав инвентаря входит главным образом керамика; металлические предметы обнаружены лишь спорадически.

В общем в керамическом материале констатировано 171 сосудов, среди них отличают сосуды больших размеров, как например урны, а также маленькие сосуды, а именно миски, черпаки, игравшие роль прибавок. Решительное большинство составляют экземпляры больших размеров; среди них отмечается значительное разнообразие форм. Эти сосуды не были причислены к типам, вообще принятым в археологической номенклатуре, так как каждый из сосудов, собственно говоря, представляет особый тип. Ввиду этого выделили только группы сосудов, отличающихся конструкцией и пропорцией отдельных элементов.

Экземпляры, причисленные к группам 1—8, обладают формой приблизительно конусообразной, к остальным же принадлежат: сосуды с профилем в виде буквы S, тонкие сосуды с дырочками под краем и с шероховатой поверхностью, тонкие сосуды с довольно сильно торчащим наружу рёбрышком, а также формы, обнаруживающие влияние керамики типа Villanova. Между прибавками отмечены равным образом многочисленные разновидности, но в общем они изъясняют связь с формами урн.

Сосуды из могильника в м. Сенява-Пиганы изготовлены в общем нестарательно, стенки сосудов помимо глажения оказываются неровными и складчатыми. Глина не всегда тщательно перемешана с примесью и вследствие этого плохо выра-

¹⁴ J. Böhm, J. M. Jankowich: op. cit., tablica chronologiczna.

¹⁵ T. Sulimirski: op. cit., tabl. IX, 1c, 2d.

¹⁶ T. Sulimirski: op. cit., tabl. XXIII, 7, 12.

¹⁷ T. Sulimirski: Scytowie na zachodnim Podolu, Lwów 1936, tabl. XIV, 6.

¹⁸ T. Sulimirski: Kultura wysocka, Kraków 1931, tabl. XVII, 9a.

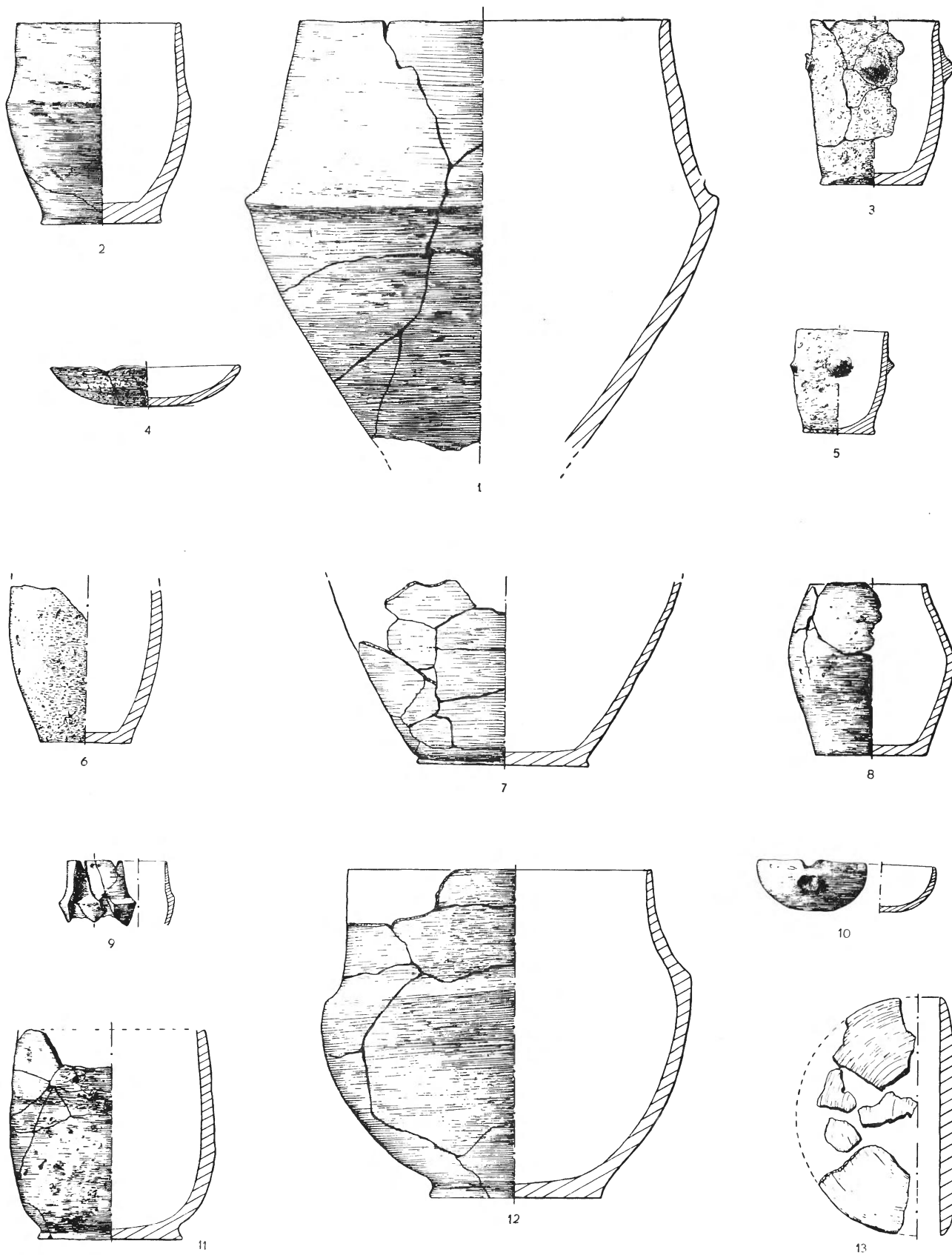
¹⁹ Według informacji doc. M. Drewko.

²⁰ J. Böhm, J. M. Jankowich: op. cit., tabl. XVI, 5.

²¹ M. Dinu: Descoperirile arheologice de la Valea Lupului-Jasi, „Annale ştiinţifice de Universităţi AL. I Cuşa”, T. I (1955), str. 75, fig. 7.

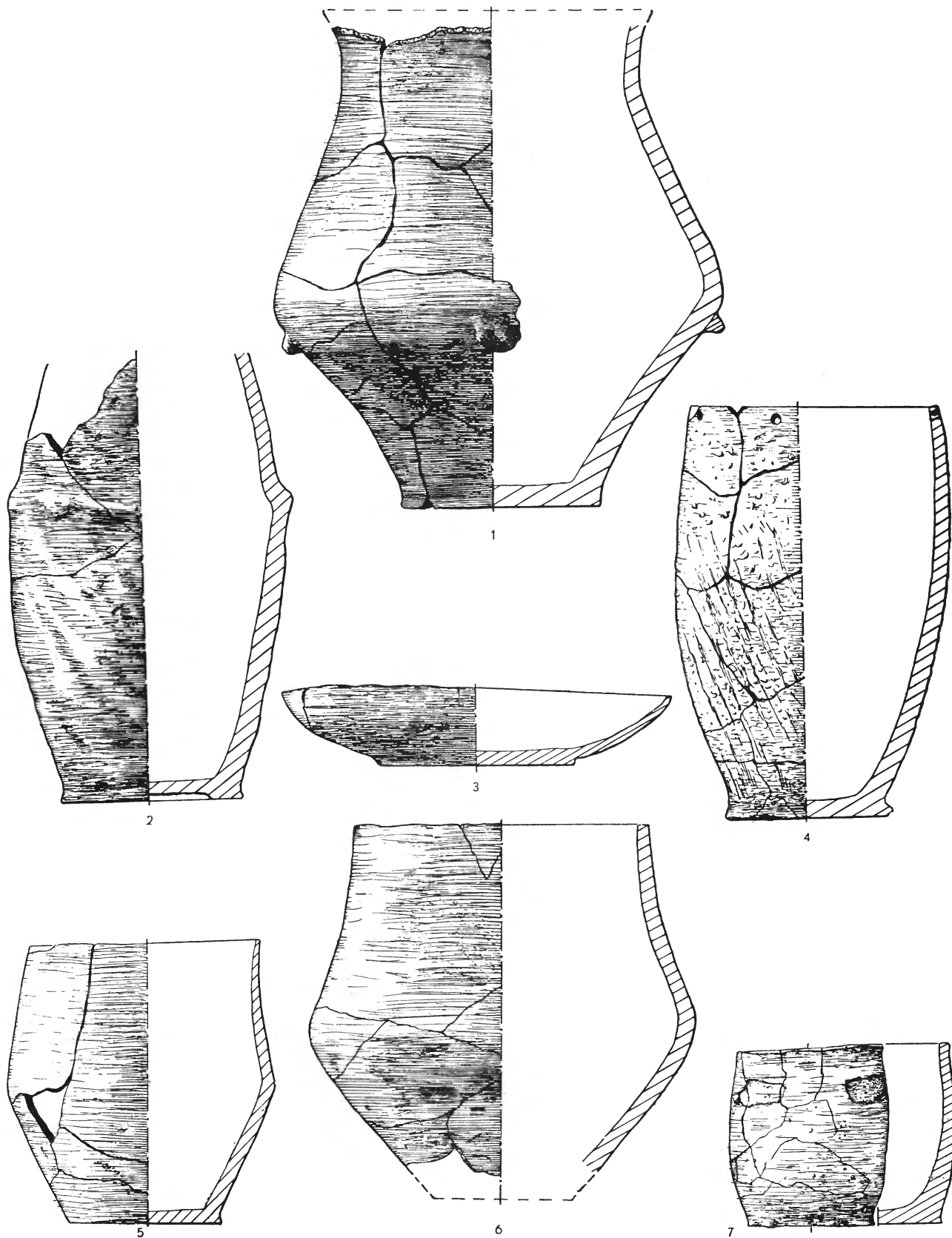
²² T. Sulimirski: op. cit., tabl. XXIV, 18.

TABLICA LXXIV

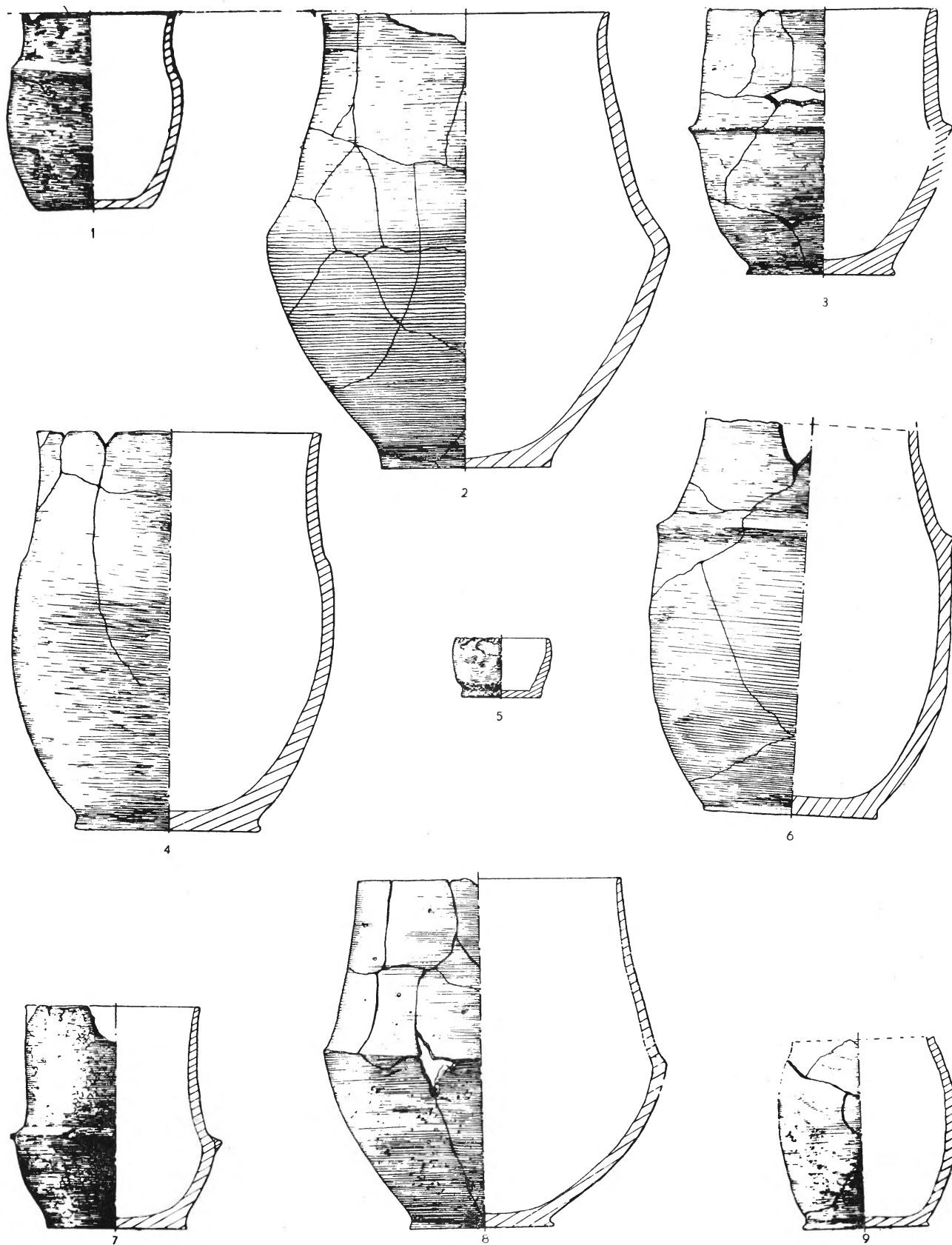
Sieniawa-Pigany pow. Jarosław. Cmentarzysko. Grób 1 (1-2, 4-5, 9). Grób 3 (3). Grób 5 (6-7). Grób 6 (8). Grób 8 (12). Grób 10 (10). Grób 11 (11). Grób 15 (13). Wszystkie przedmioty $\frac{1}{4}$ w.n.

TABLICA LXXV

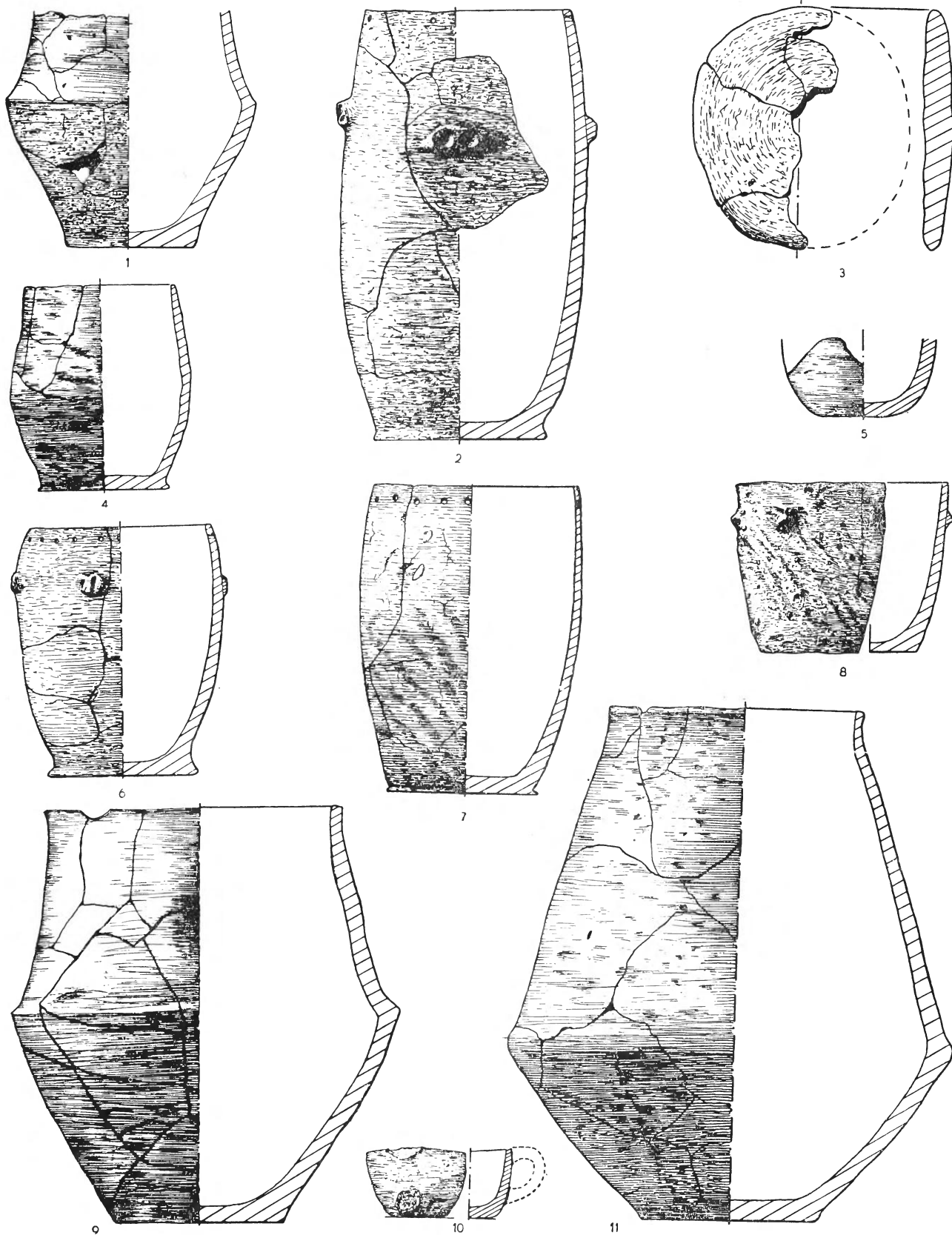
Sieniawa-Pigany pow. Jarosław. Cmentarzysko. Grób 13 (1). Grób 14 (3). Grób 15 (4-5). Grób 16 (2). Grób 17 (6). Grób 18 (7). Wszystkie przedmioty $\frac{1}{4}$ w.n.

TABLICA LXXVI

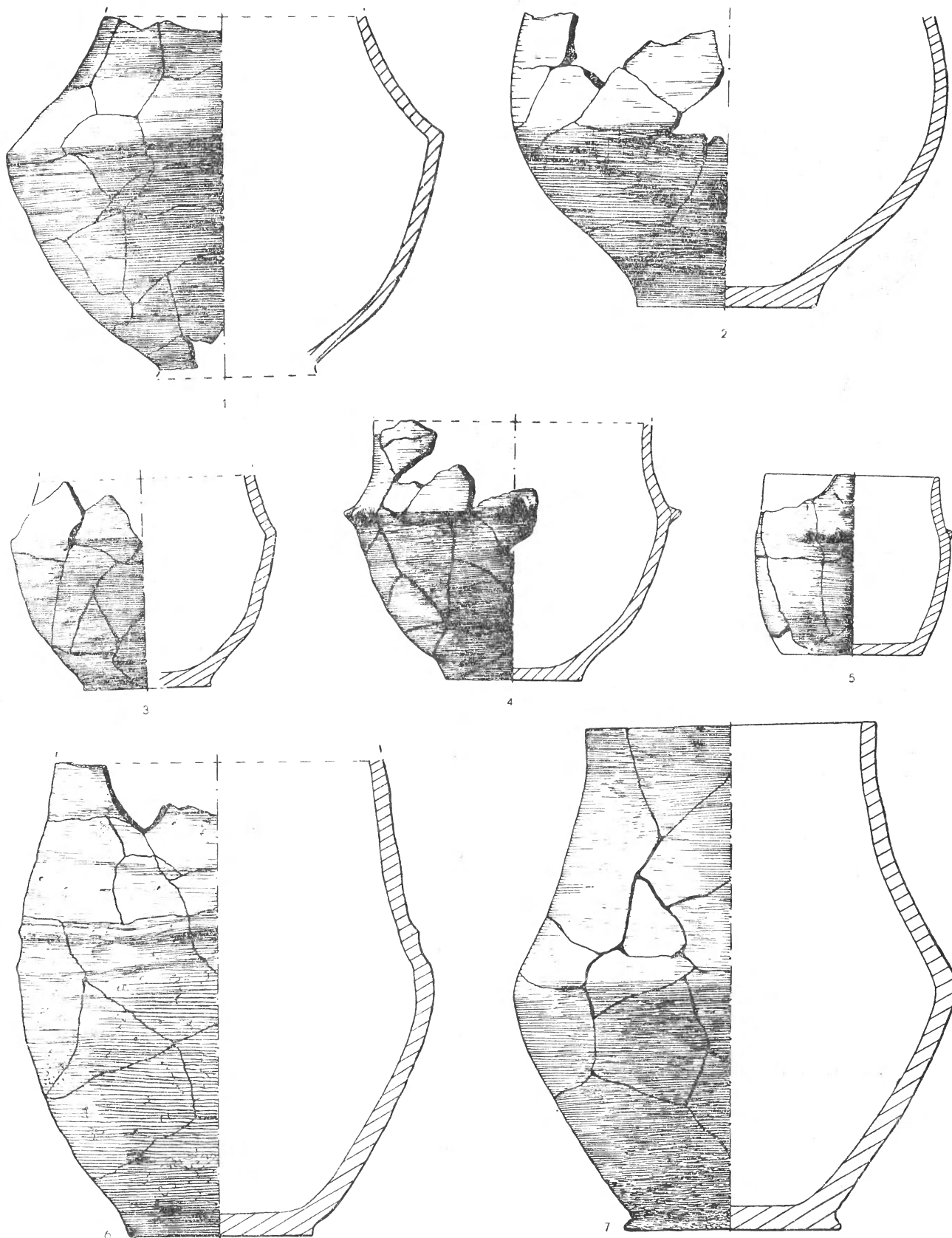
Sieniawa-Pigany pow. Jarosław. Cmentarzysko. Grób 21 (2). Grób 23 (3). Grób 24 (8). Grób 26 (5-6). Grób 27 (4). Grób 29 (1). Grób 31 (7). Grób 32 (9). Wszystkie przedmioty $\frac{1}{4}$ w.n.

TABLICA LXXVII

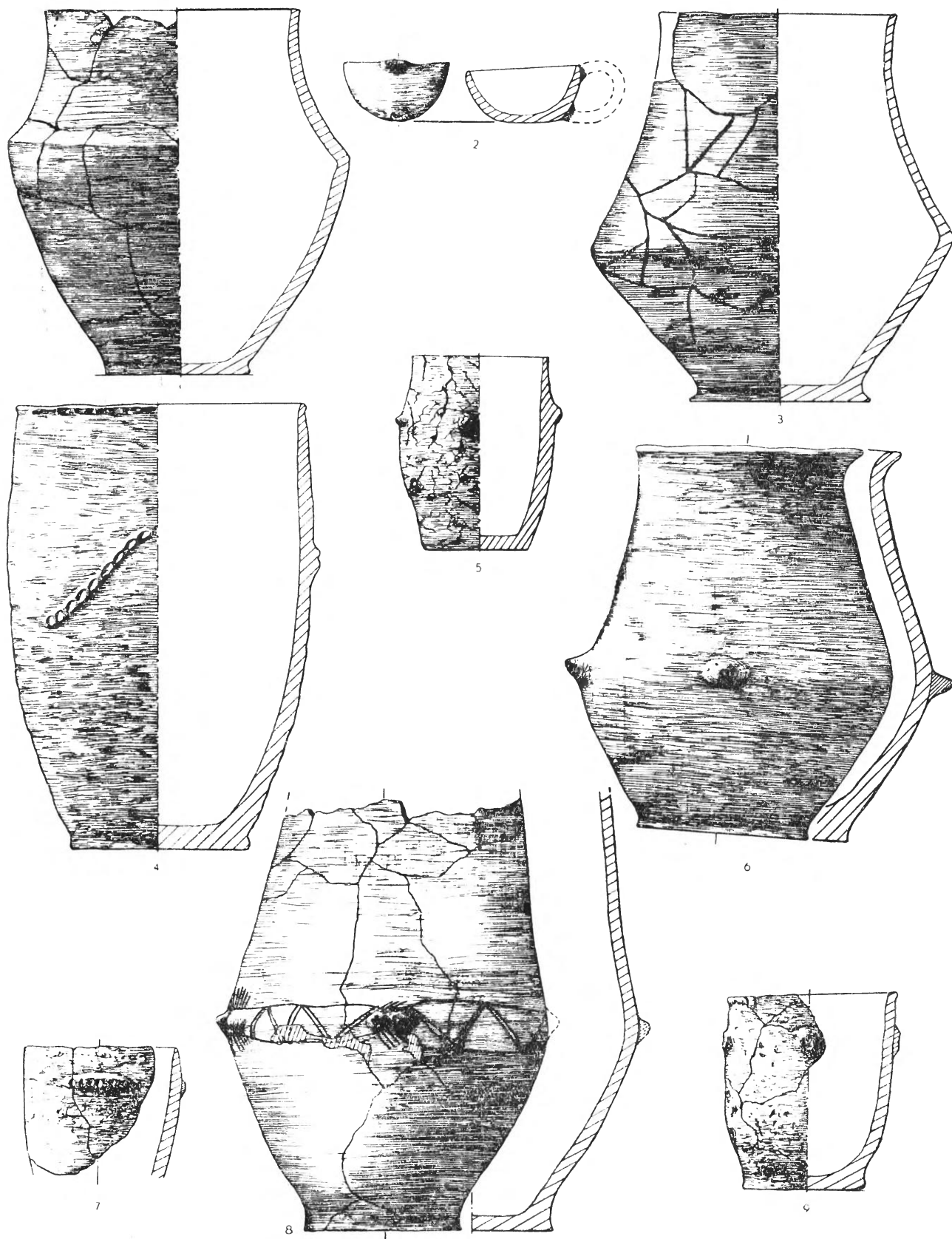
Sieniawa-Pigany pow. Jarosław. Cmentarzysko. Grób 33 (4). Grób 34 (1,3). Grób 35 (5). Grób 37 (6). Grób 38 (8).
Grób 39 (2). Grób 40 (7). Grób 42 (9-10). Grób 43 (11). Wszystkie przedmioty $\frac{1}{4}$ w.n.

TABLICA LXXVIII

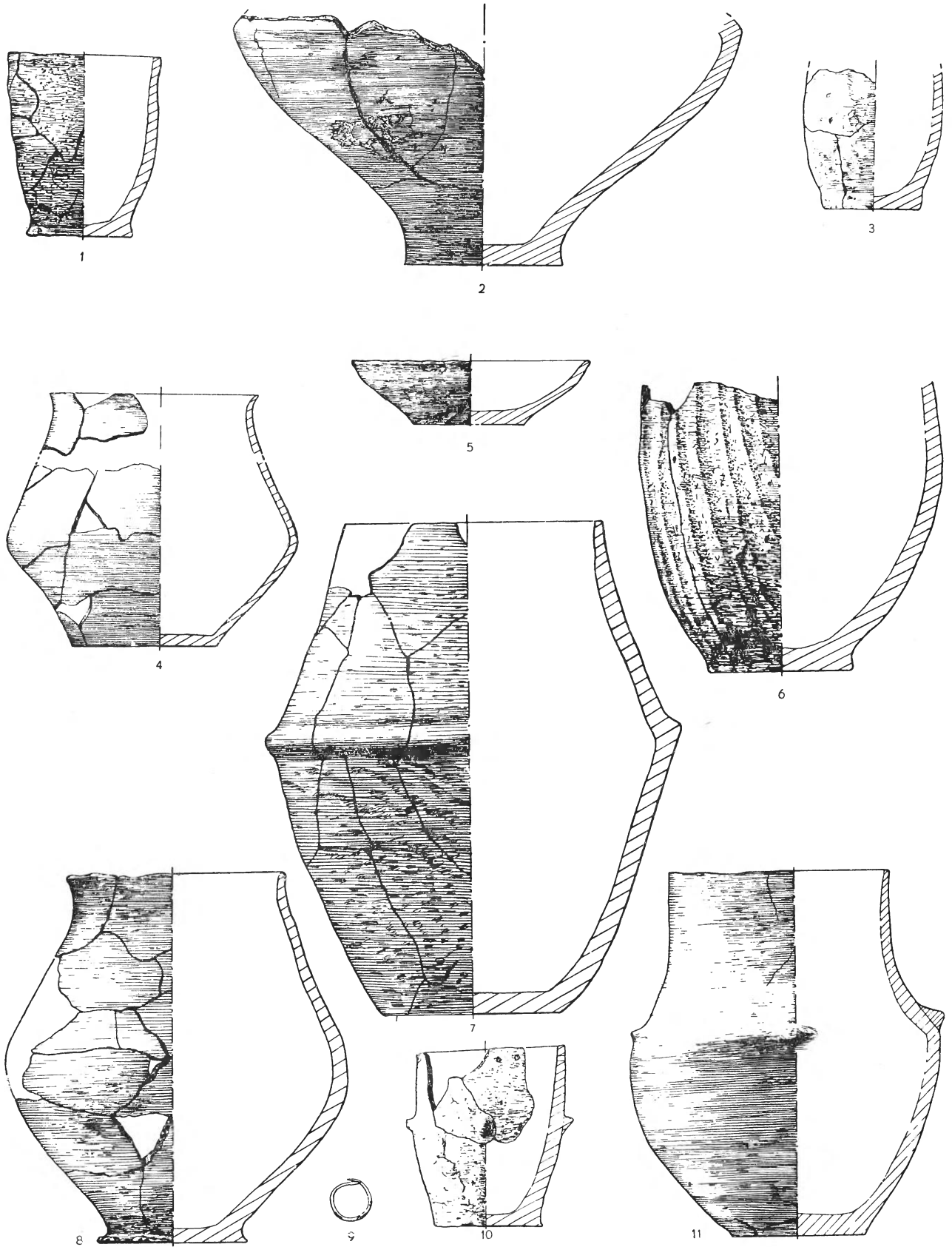
Sieniawa-Pigany pow. Jarosław. Cmentarzysko. Grób 44 (3). Grób 45 (1, 4). Grób 46 (2). Grób 47 (5). Grób 48 (6).
Grób 49 (7). Wszystkie przedmioty $\frac{1}{4}$ w.n.

TABLICA LXXIX

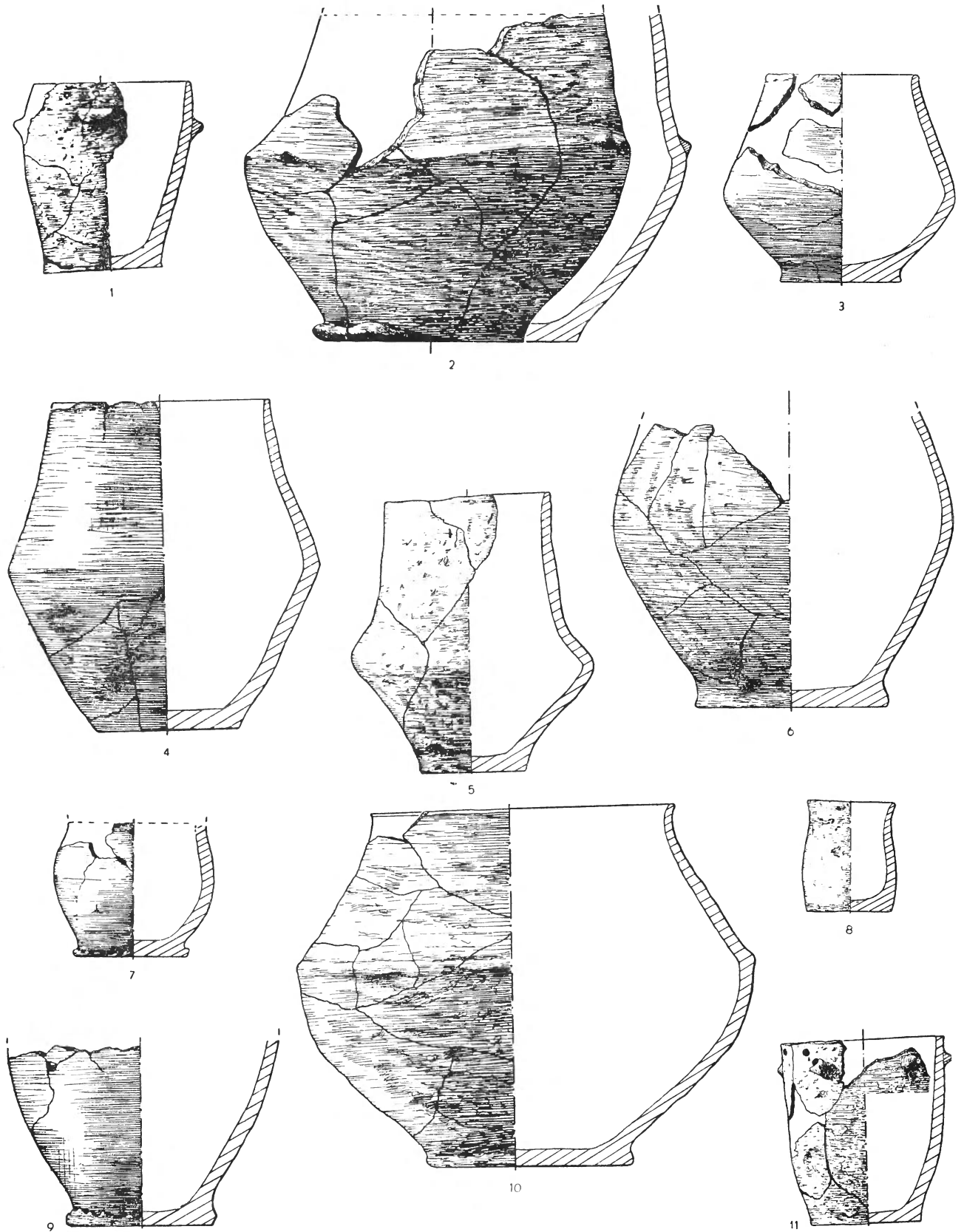
Sieniawa-Pigany pow. Jarosław. Cmentarzysko. Grób 49 (2). Grób 51 (1). Grób 52 (3). Grób 53 (6). Grób 54 (4). Grób 55 (8). Grób 59 (5). Grób 63 (9). Grób 64 (7). Wszystkie przedmioty $\frac{1}{4}$ w.n.

TABLICA LXXX

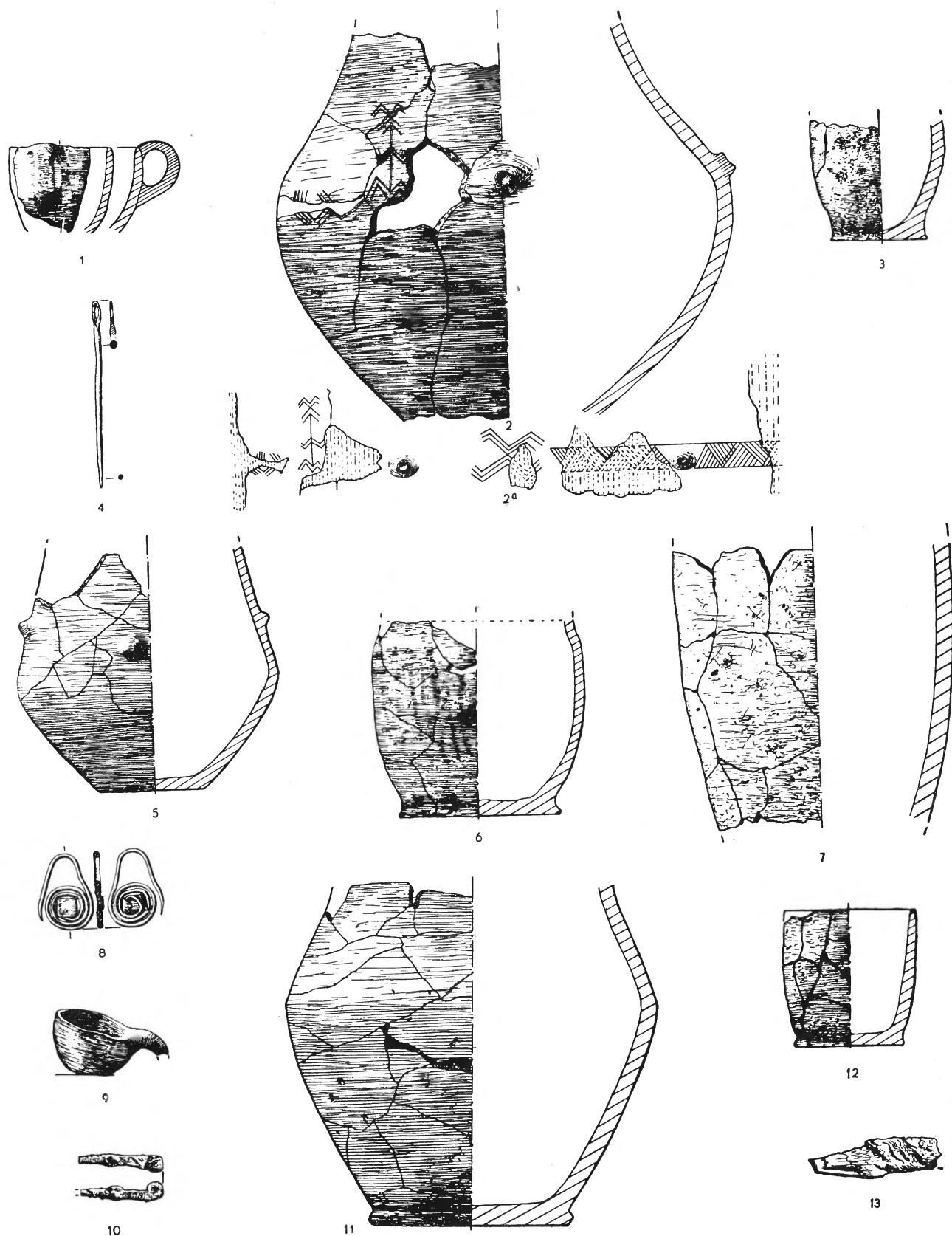
Sieniawa-Pigany pow. Jarosław. Cmentarzysko. Grób 61 (7). Grób 65 (2). Grób 66 (1). Grób 67 (3). Grób 68 (5).
Grób 69 (4). Grób 70 (6). Grób 71 (9). Grób 74 (8). Grób 75 (11). Grób 77 (10). Nr 9 — 1/2 w.n., pozostałe 1/4 w.n.

TABLICA LXXXI

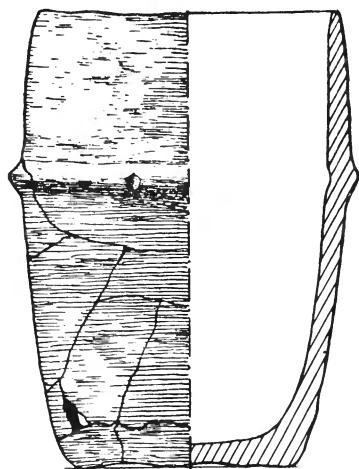
Sieniawa-Pigany pow. Jarosław. Cmentarzysko. Grób 72 (2). Grób 78 (1). Grób 80 (3). Grób 81 (4). Grób 82 (6). Grób 83 (11). Grób 84 (7). Grób 85 (9). Grób 86 (5). Grób 87 (10). Grób 89 (8). Wszystkie przedmioty $\frac{1}{4}$ w.n.

TABLICA LXXXII

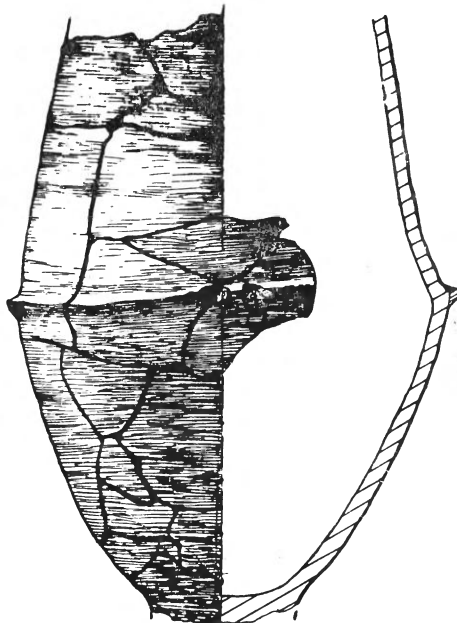

Sieniawa-Pigany pow. Jarosław. Cmentarzysko. Grób 91 (2, 2). Grób 92 (5). Grób 94 (4). Grób 95 (1). Grób 97 (7). Grób 98 (3). Grób 100 (6). Grób 101 (8, 11). Grób 103 (9). Grób 104 (12). Grób 105 (10, 13). Nr 4, 8, 10, 13 — $\frac{1}{2}$ w.n., pozostałe $\frac{1}{4}$ w.n.

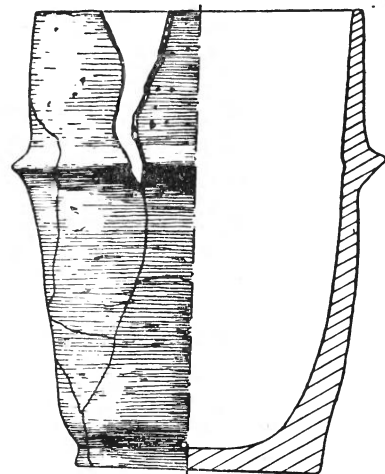
TABLICA LXXXIII

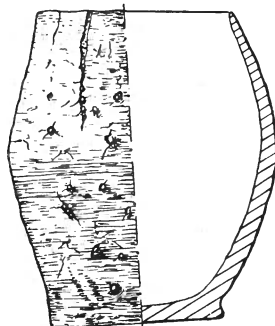
1

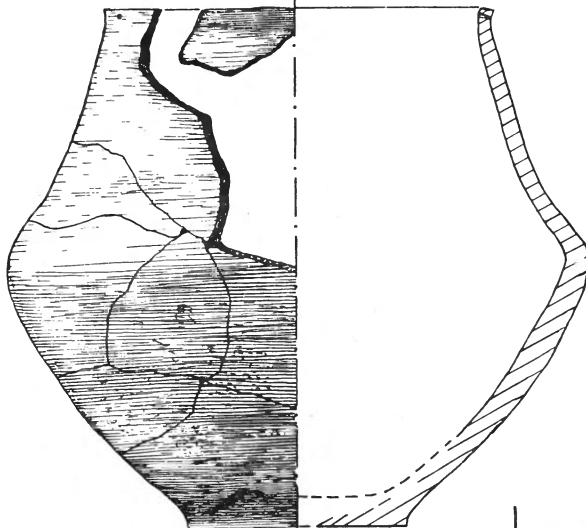
2

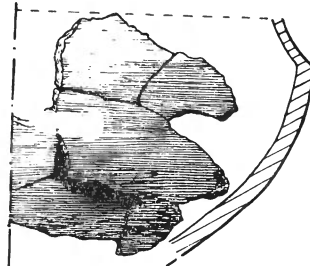
3

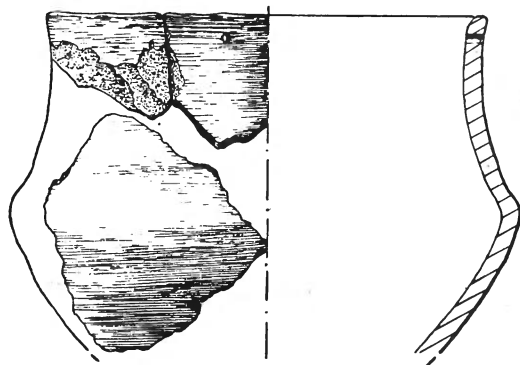
4

5

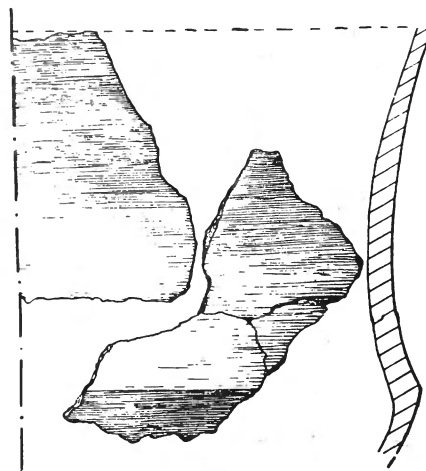
6

7

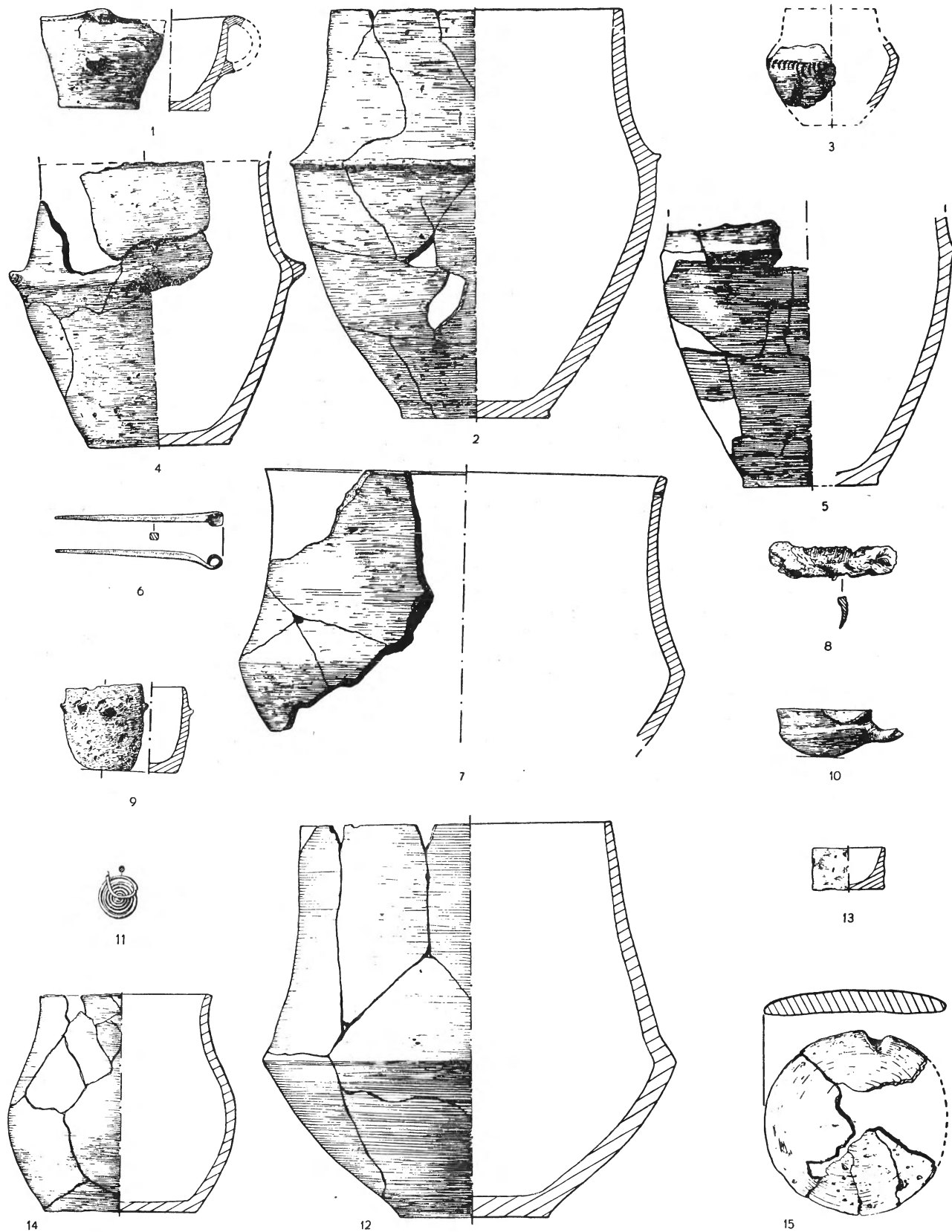
8

9

Sieniawa-Pigany pow. Jarosław. Cmentarzysko. Grób 107 (1). Grób 108 (3). Grób 109 (2, 8). Grób 110 (5). Grób 111 (4).
Grób 113 (6-7, 9). Nr 8 - $\frac{1}{2}$ w.n., pozostałe $\frac{1}{4}$ w.n.

TABLICA LXXXIV

Sieniawa-Pigany pow. Jarosław. Cmentarzysko. Grób 114 (14). Grób 117 (1-2, 9). Grób 120 (3, 5, 8). Grób 121 (10). Grób 122 (15). Grób 123 (4, 6, 13). Grób 124 (12). Znajdziska luźne (7, 11). Nr 8, 11 — $\frac{1}{2}$ w.n., pozostałe $\frac{1}{4}$ w.n.

ботана. В способе отделки поверхности отмечаем два вида: поверхности полностью глаженные и поверхности шероховатые. Сосуды с орнаментацией встречаются в небольшом количестве, они украшены гравированным и пластичным орнаментом.

Вышеупомянутый могильник принадлежит к типу урновых могильников; здесь обнаружено лишь одно ямовое погребение (88). Оснащение погребений весьма скудное. Оно обнимает обыкновенно урну, заполненную промытыми костями; иногда урна покрыта миской или плоской тарелкой; немногочисленные прибавки стояли подле. Между костями встречались иногда металлические предметы из бронзы и железа. Сосуды были уставлены в песке в глубине 95 см, под уровнем вскопанной земли. Все комплексы являются индивидуальными погребениями.

Могильник в м. Сениава-Пиганы представляет так называемую тарнобжегскую группу лужицкой культуры гальштатского периода Д. Из сравнительного материала следует, что обнаруженные тут керамические формы лишь в отдельных случаях имеют точные аналогии между типичными сосудами тарнобжегской группы. В основном они представляют довольно обособленный характер; они проявляют с одной стороны очень сильные влияния различных групп лужицкой культуры, с другой стороны элементы, характерные для тарнобжегской группы в гальштатский период. Сверх того значительный процент сосудов обнаруживают заимствования с юга, которые были известны также в высококой и куштановицкой культурах и в так называемых скифских культурах.

S U M M A R Y

Excavations of a cemetery at Sieniawa-Pigany were carried out in 1930. The cemetery, partly destroyed, is situated on a down. The finds preserved are the result of the exploration of 125 graves. These are chiefly pottery, metal objects being scanty.

As a whole, 171 pots were ascertained, among them some of large size, such as urns, and small ones: associated vessels (dishes and ladles) were distinguished. Large pots preponderated, showing a great diversity of shape. These pots could not be sorted according to types generally adopted in archaeological nomenclature, as every pot was different. Thus only groups of pots were sorted out according to the shape and the proportions of the particular pots.

Pots assigned to groups 1—8 are of a slightly biconical shape, the remaining are: pots with an S-shaped profile, slender ones with perforations under the edge and with a rough surface, other slender pots with protruding borders around them and pots showing the influence of the Villanova type pottery. Among the associated vessels a great diversity in shape was also observed, yet in general their shape is similar to that of the urns.

The pots from the Sieniawa-Pigany cemetery are of rather coarse workmanship, their walls, in spite of smoothing, are rough. Clay was not always thoroughly mixed and prepared. Two kinds of surfaces were observed: completely smoothed and rough. Ornamented pots were scanty, the ornament consisted of incisions (cuttings) or was convex.

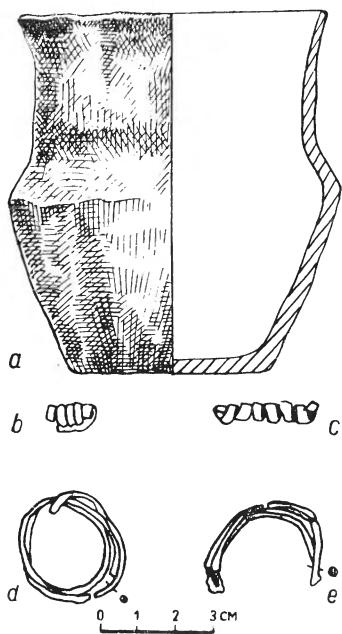
The cemetery at Sieniawa-Pigany belongs to those which consist of urn-containing graves. Only one pit-grave (no. 88) was discovered there. The graves are poorly furnished, usually with an urn filled with cleaned bones, sometimes covered with a dish or a flat plate, and scanty associated vessels, being placed nearby. Sometimes metal objects of bronze and iron were found among bones. The pots were placed on sand, at the depth of 95 cm under the level of humus. Only single graves were discovered there.

The cemetery represents the Tarnobrzeg group of the Lusatian culture of the Hallstatt D period. A comparative study shows that only in single cases the pots occurring at Sieniawa-Pigany bear a strong resemblance to typical pots of the Tarnobrzeg group. As a rule, they are of a peculiar character, showing, on one hand, very strong influences of various groups of the Lusatian culture, and elements characteristic of the Tarnobrzeg group of the Hallstatt period on the other. A great number of these pots gives evidence of connections with the South, also known to us in the Wysocko and the Kusztanowice cultures as well as in the whole Scythian area.

Cmentarzysko w Chrustach pow. Łask

W ślad za notatką w „Głosie Robotniczym” o znajdujących się zabytkach archeologicznych w Liceum Ogólnokształcącym w Łasku Konserwator Zabytków Archeologicznych (mgr H. Wiklak) przeprowadził inspekcję w wyżej wymienionym liceum. W wyniku inspekcji ustalono, że na terenie wsi Chrusty pow. Łask znajduje się piasznica gromadzka. Podczas wybierania z niej piasku na potrzeby wsi już od dawna odkrywano naczynia gliniane ze spalonymi kośćmi ludzkimi. Ostatnio w roku 1955 dzieci szkolne bawiąc się w archeologów wykopały grób popielnicowy i przekazały do miejscowej szkoły.

Dopiero w roku 1959 Jan Szukdlarek, uczeń Liceum Ogólnokształcącego w Łasku (były uczeń szkoły podstawowej w Chrustach), odebrał zabytki ze szkoły w Chrustach i przekazał do Li-

Ryc.1. Chrusty pow. Łask. Stanowisko 1. Kubek gliniany (a). Ozdoby z brązu (b—d). Fragment bransolety żelaznej (e).

ceum Ogólnokształcącego w Łasku, skąd zabytki przejęte zostały w dniu 4. XII. 1959 r. przez Muzeum Archeologiczne w Łodzi.

W skład inwentarza grobowego wchodzi: 1. Popielnica gliniana (naczynie uszkodzone) o profilu esowatym, z powierzchnią chropowatą, barwy brunatnej. 2. Kubek gliniany cienkościenny z brzegiem wychylonym na zewnątrz, z dnem zaznaczonym dołeczkiem (Ryc. 1a). 3. Kubek różniący się od poprzedniego brakiem dołeczka na dnie. 4. Kilka drobnych fragmentów małego kubeczka o brzegu zachylonym do środka. 5. Kilka ułamków z naczynia o powierzchni obmazywanej gliną z góry na dół. Barwa brunatna. 6. Trzy fragmenty bransolety brązowej skośnie

żłobkowanej (Ryc. 1c). 7. Fragment naszyjnika (Ryc. 1d) brązowego, gładkiego. 8. Fragment ozdoby z wąskiej blachy taśmowej (Ryc. 1b). 9. Dwa fragmenty bransolety żelaznej (Ryc. 1e). 10. Drobne fragmenty stopionych ozdób brązowych.

Zespół ceramiki i przedmiotów metalowych pozwala datować cmentarzysko kultury łużyckiej w Chrustach gm. Ochle pow. Łask na okres halszacki.

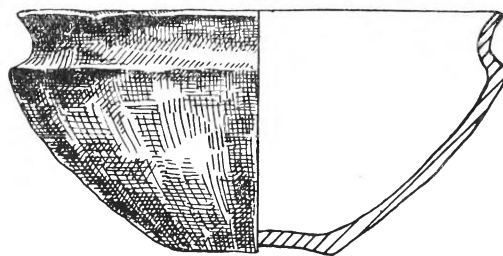
H. Wiklak

Grób skrzynkowy w Dominikowicach pow. Poddębice

W ostatnich dniach grudnia 1959 r. Dyrekcja Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi zawiadomiona została przez W. Terleckiego, sekretarza P.O.P. w Prezydium P.R.N. w Poddębicach, o odkryciu zabytków w Dominikowicach pow. Poddębice.

W czasie przeprowadzonej inspekcji w dniu 7. I. 1960 r. przez Konserwatora Zabytków Archeologicznych stwierdzono częściowe odkrycie grobu skrzynkowego na polu Józefa Olejnika. Cmentarzysko położone jest w odległości około 1 km na północ od byłego folwarku Dominikowice, nad rowem odwadniającym tuż przy drodze polnej wiodącej z Balina do Paulina. Na grób skrzynkowy przykryty brukiem kamiennym natrafił Józef Olejnik w połowie grudnia. Kamienie z bruku wywiózł na teren budowy zagrody. Skrzynię natomiast kamienną wraz z jej zawartością pozostawił w stanie nienaruszonym do przybycia archeologów.

Skrzynia w rzucie poziomym była lekko trapezowata. Ściany boczne skrzyni zbudowane były z pięciu płaskich kamieni. Spód jej wyłożony był jednym płaskim kamieniem. Płaski, prawie prostokątny kamień przykrywał otwór skrzyni. W skrzyni przy zachodniej ścianie ustawiona była popielnica ze spalonymi kośćmi

Ryc. 1. Dominikowice pow. Poddębice. Stanowisko 1. Misa gliniana.

ludzkimi, złożonymi w porządku anatomicznym (kości czaszki na wierzchu). Popielnica przykryta została dużą misą glinianą. Obok popielnicy w narożniku południowo-wschodnim ustawiona była przystawka grobowa. Oba naczynia oddzielała od kamienia warstwa gliny celowo ubitej na dnie jamy grobowej. Popielnicą było duże naczynie gliniane o czarnej powierzchni, słabo wypalone, które uległo zupełnemu rozlasowaniu. Natomiast pokrywę po-

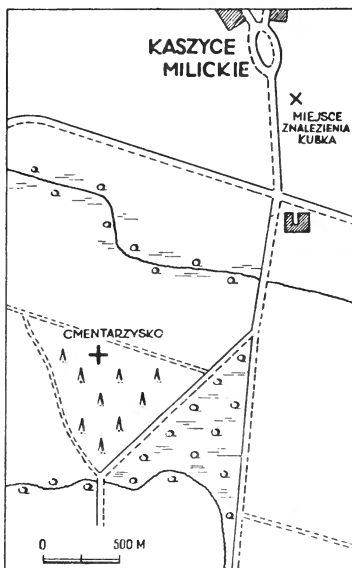
pielnicy tworzyła głęboka, szerokootworowa misa (Ryc. 1) o brzuścu ostro odcinającym się od średnio wysokiej szyjki, której brzeg wychylony jest na zewnątrz. Powierzchnia gładka. Barwa jasnoszara. Gлина słabo wypalona. Wysokość 13,5 cm; średnica: otworu 26 cm, dna 8 cm. Przystawkę grobową stanowiło niewielkie naczynie baniaste o czarnoślniącej powierzchni, z gliny czarnej z domieszką białych ziarn piasku ze względu na słabe wypalenie uległo prawie całkowitemu zniszczeniu. Średnica dna 7 cm.

Zarówno forma naczyń glinianych, jak i technika ich wykonania pozwalają datować grób skrzynkowy w Dominikowicach pow. Poddębice na późny okres halstattki.

H. Wiklak

Cmentarzysko kultury łużyckiej w Kaszycach Milickich pow. Milicz

Cmentarzysko kultury łużyckiej, oddalone o około 1,5 km w stronę południową od wsi Kaszyce Milickie, było od dłuższego czasu niszczone wybieraniem kruszywa. W kwietniu 1959 r. A. German, robotnik budowlany PPRB w Obornikach Śląskich, powiadomił o odkryciu kilku naczyń Konserwatora Zabytków Archeologicznych na woj. wrocławskie. Po stwierdzeniu stanu zagrożenia cmentarzyska postanowiono przeprowadzić na nim prace ratowniczo-zabezpieczające.

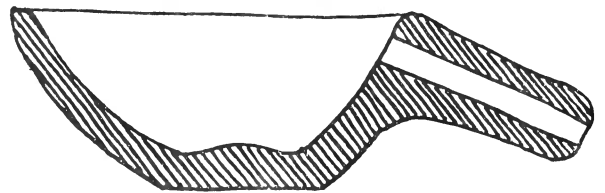
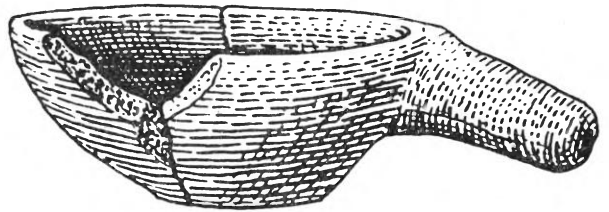
Ryc. 1. Kaszyce Milickie pow. Milicz. Mapa sytuacyjna cmentarzyska i luźnego znaleziska.

Badania tego typu przeprowadzono w miesiącach maju i czerwca 1959 r. Przebadano łącznie powierzchnię około 6 arów (Ryc. 1). Wydobyto groby położone wzdłuż ściany wybierzyśka. Odstąpiono 41 zespołów grobowych. Większość z nich znajdowała się płytko pod powierzchnią humusu, to jest na głębokości 0,27–0,40 m. Dolna głębokość zalegania naczyń wahała się w granicach od 0,37 do 1,12 m. Płytkie położenie większości grobów spowodowało silne uszkodzenie wielu naczyń.

Wyposażenie grobów składało się z wyrobów glinianych (naczynia, Ryc. 2, występowały w ilości od 2 do 14 sztuk) oraz przedmiotów brązowych. We wszystkich grobach udało się wyodrębnić zarysy jamy grobowej. W 39 wypadkach przepalone kości znajdowały się wyłącznie w popielnicy. W dwóch grobach nie zauważono w ogóle kości. Prawdopodobnie są to groby symboliczne. Funkcję popielnic najczęściej pełniły dużych rozmiarów naczynia baniaste, przeważnie posiadające poniżej załomu brzuśca listewki lub guzki. Większość popielnic była przykryta misą lub krążkiem glinianym.

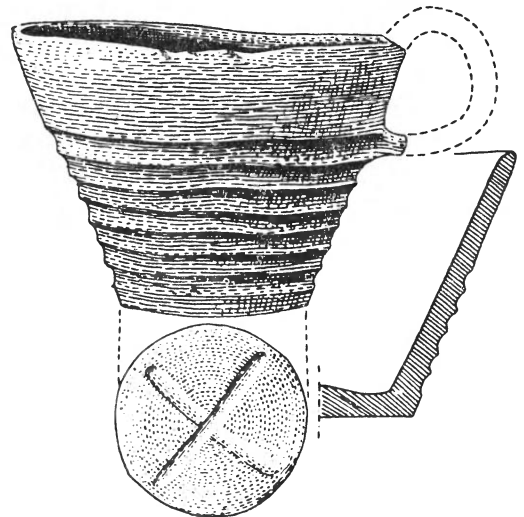
Pobieżny przegląd materiału archeologicznego z cmentarzyska w Kaszycach Milickich pozwala określić jego chronologię na IV i V okres epoki brązu.

Należy również wspomnieć, że podczas badań powierzchniowo-weryfikacyjnych, przeprowadzonych w listopadzie 1959 r. na po-

Ryc. 2. Kaszyce Milickie pow. Milicz. Naczynie z grobu 15.

lach w pobliżu Kaszyc Milickich, natrafiono na luźno leżący kubek. Posiada on kształt ściętego, odwróconego stożka. Na jego zewnętrznej powierzchni dna widnieje znak krzyża (Ryc. 3). Wysokość naczynia 6,3 cm; średnica wylewu 9,9 cm, dna 4,6 cm. Objętość 0,2 dcm³. Tego rodzaju znaki spotyka się nie tylko na wyrobach ceramicznych, ale i kamiennych w epoce brązu i żelaza.

Ryc. 3. Kaszyce Milickie pow. Milicz. Kubek luźno znaleziony.

W sposób przekonujący tłumaczone są jako symbole słońca, otoczonego wielkim kultem przez ludy rolniczo-pasterskie. Umieszczenie krzyża na powierzchni zewnętrznej dna wyklucza aspekt dekoracyjny. Wydaje się, że wątki dekoracyjne ze zrozumiałych względów umieszczano na ceramice lub innych wyrobach w miejscach łatwo widocznych dla oka.

Wspomniany kubek leżał w odległości około 1200 metrów w kierunku północno-wschodnim od cmentarzyska ciałopalnego kultury łużyckiej w Kaszycach Milickich. Luźno znalezione naczynie prawdopodobnie pochodzi z wyżej wymienionego stanowiska.

T. Kaletyn

Grób kloszowy z okresu wczesnolateńskiego we wsi Kłepie Górne pow. Busko Zdrój

W marcu 1960 r. we wsi Kłepie Górne pow. Busko Zdrój rolnik Władysław Stachurski przy kopaniu piasku koło swego domostwa odkrył na głębokości około 80 cm grób kloszowy z okresu wczesnolateńskiego. W grobie były 4 naczynia gliniane: popielnica, misa, klosz i jeszcze jedno naczynie. Wszystkie naczynia prócz popielnicy zostały zniszczone, zanim archeolog przybył na miejsce odkrycia.

Popielnica (Ryc. 1) jest obustronnie wygładzona. Nasadę szyi uwydatnia lekka wklęsłość widoczna dokoła naczynia. Na górnej części brzuśca mały pionowo ukształtowany guzek imitujący

Ryc. 1. Kłepie Górne pow. Busko Zdrój. Popielnica z grobu kloszowego.

imadelko. Brzeg wylewu naczynia równo ścięty. Dno wąskie, uwydatnione. Barwa powierzchni niejednolita, od szarobrunatnej do brązoceglastej. Przełom brunatny. Wysokość 22,5 cm; średnica: wylewu 21,5 cm, dna 10 cm; grubość ścianki 0,7 cm. Popielnica jest w kilku miejscach spękana; w jednym miejscu brak małego fragmentu brzegu wylewu.

W popielnicy znajdowały się kości nieboszczyka spalonego na stosie. Po ilości i rozmiarach poszczególnych fragmentów kostnych można sądzić, iż w odkrytym grobie pochowano osobnika dorosłego. Kości były ułożone w zasadzie w porządku anatomicznym. Prócz kości stwierdzono w popielnicy fragment ozdoby wykonanej ze splecionego potrójnie drutu brązowego ze śladami silnego przepalenia w ogniu.

Odkrywca grobu poinformował autora notatki, iż popielnica była nakryta misą koloru szarobrazowego, o ściankach dość dokładnie wygładzonych. Popielnicę wraz z misą przykrywał, zwrócony dnem do góry, dużych rozmiarów klosz. Na podstawie zachowanych fragmentów klosza można powiedzieć, że brzusiec jego był chropowaty, szyję miał wygładzoną. Nasadę szyi zdobiła pozioma listwa karbowana biegnąca dokoła naczynia.

Wśród materiału ceramicznego, pochodzącego z opisywanego grobu, da się wyróżnić fragmenty jeszcze jednego naczynia, zapewne dość pokaźnych rozmiarów, którego powierzchnia zewnętrzna była chropowata, koloru brązoceglastego, wewnętrzna – wygładzona, barwy szarobrazowej. Brzeg wylewu karbowany, trochę grubszy od ścianek naczynia, których grubość waha się od 0,7 do 0,9 cm. Przełom niejednolity, brązowy i brunatny.

Grób odkryty w Kłepiu Górnym należy, jak już wyżej zaznaczono, do kultury grobów kloszowych. Wskazuje na to zarówno forma i charakter pochówki, jak i kształt naczyń. Pod względem konstrukcji grobu trzeba go zaliczyć do typu b wydzielonego przez S. Noska (S. Noska: *Kultura grobów skrzynkowych*

i podkloszowych w Polsce południowo-zachodniej, *Prace Prehistoryczne PAN* nr 3, Kraków 1946, str. 5). Jest to grób jednostkowy, a sądząc z zachowanego fragmentu ozdoby metalowej, charakterystycznej raczej dla stroju kobiecego, można z pewną dozą prawdopodobieństwa powiedzieć, iż w grobie odkrytym koło domu W. Stachurskiego pochowano osobę płci żeńskiej.

Materiały pochodzące z opisanego grobu znajdują się w Muzeum Świętokrzyskim w Kielcach, nr nr inw. 956, 957.

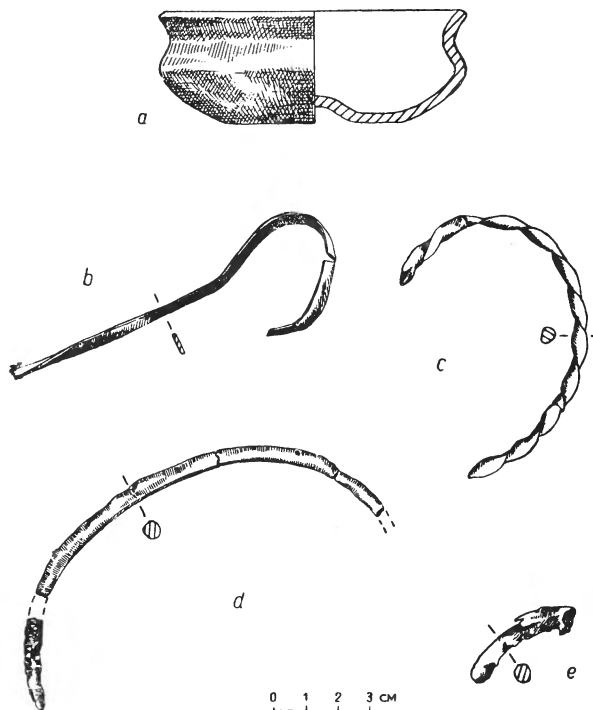
Z. Pyzik

Cmentarzysko kultury lużyckiej w Niemysławie pow. Poddębice

W dniu 3.I. 1960 r. Konserwator Zabytków Archeologicznych zawiadomiony został o odkryciu i niszczeniu cmentarzyska ciepłopalnego w Niemysławie pow. Poddębice. Wiadomość tę przekazał Ziemowit Skibiński, uczeń 9 kl. Liceum Ogólnokształcącego w Poddębicach.

Inspekcja przeprowadzona na miejscu odkrycia w dniu 7.I. 1960r. ustaliła, że w r. 1956 podczas regulowania drogi z Niemysłowa do Borków Drużbińskich (prowadzącej przez las za cmentarzem parafialnym w Niemysławie) odkryto groby popielnicowe. Część popielnic zabezpieczona została przez Wiktora Gawrenowskiego, kierownika szkoły w Niemysławie. Przechowywane one były na strychu szkolnym, skąd zabrano je w dniu 7.I.1960 r. do Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi.

W skład ocalałych zabytków grobowych wchodzi: 1. Popielnica gliniana o gładkiej szyjce, łagodnie załamany brzusiec obmazywanym ukośnie rzadką gliną. Barwa szara. Wysokość 22 cm; średnica: otworu 18 cm, dna 9 cm. 2. Naczynie dwuuche o zwężającej się gładkiej szyjce, brunatnym brzuscu, z lekko wychylonym dnem; w miejscu przejścia szyjki w brzusiec znajdują się dwa

Ryc. 1. Niemysłów pow. Poddębice. Stanowisko 1. Naczynko gliniane (a). Fragmenty spirali z brązu (b-e).

naprzeciwległe kolankowate ucha. Powierzchnia obustronnie gładka. Barwa czarna z żółtymi plamami. Gлина z domieszką grubych ziarn piasku. Wysokość zachowana 13 cm; średnica dna 8,5 cm. 3. Ułamki ceramiki z dużego naczynia o zwężającej się ku górze szyjce i łagodnym załomie brzuśca. Nasadę szyjki obejmują

muje wokół rząd płaskich dołeczków. Powierzchnia gładka. Barwa ciemnoszara z dużymi żółtymi plamami. 4. Małe naczynko gliniane (Ryc. 1a) o wysokiej lekko rozchylonej szyjce, ostrym załomie brzuśca i płaskim dnie. Powierzchnia gładka. Barwa żółto-brunatna. Wysokość 9 cm, średnica: otworu 7,3 cm, dna 5 cm. 5. Fragment kubka płytkiego, o brzegu wychylonym na zewnątrz. Powierzchnia czarna. Gлина na przełomie brunatnoczarna. 6. Siedem fragmentów zwoju cienkiego drutu brązowego (Ryc. 1d-e) stopionego w ogniu. 7. Cztery fragmenty spiralki z taśmy brązowej o przekroju płaskim (Ryc. 1b). 8. Fragment spirali o pięciokrotnym zwoju z półokrągłej, wąskiej taśmy brązowej (Ryc. 1c).

Zespół grobowy zabytków pozwala datować cmentarzysko w Niemysłowie na późny okres halszacki.

H. Wiklak

Osady z okresu późnolatańskiego i rzymskiego oraz z okresu wczesnośredniowiecznego w Poświętnem pow. Płońsk

Ekipa Pracowni Polskiego Atlasu Archeologicznego IHKM PAN w czasie przeprowadzonych w kwietniu 1959 r. badań powierzchniowych wzdłuż dolin rzeki Płonki, Wkry i Raciążnicy odkryła m.in. w miejscowości Poświętne pow. Płońsk, na ziemiach Rolniczego Zespołu Doświadczalnego, nie znane dotąd w literaturze fachowej stanowisko archeologiczne, datowane licznie występującymi na powierzchni ziemi fragmentami naczyń na okresy: późnolatański, rzymski i wczesnośredniowieczny.

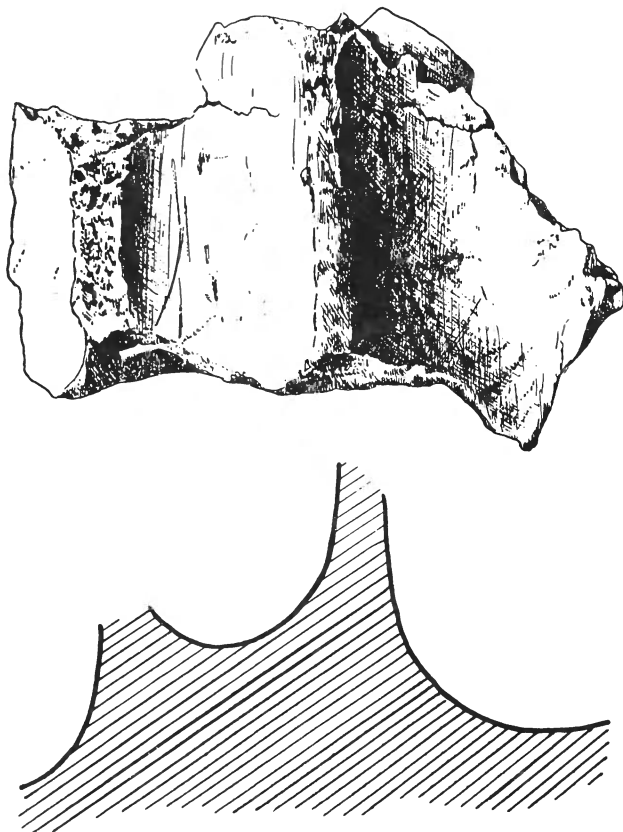
Osady w Poświętnem położone są na lewym brzegu doliny rzeki Płonki na tarasie nadzalewowym, na wschodnim krańcu miejscowości i na południe od drogi z Poświętnego do Michowa. Taras w tym miejscu wchodzi w dolinę rzeki dwoma cyplami szerokimi na 50–60 m. Krawędzie tarasu nadzalewowego są wyraźnie podcięte, lecz nie wysokie (około 0,5 m). Dalej na wschód, w kierunku Michowa, taras łagodnie przechodzi w dolinę rzeczną.

We wrześniu 1959 r. Pracownia Polskiego Atlasu Archeologicznego, korzystając z subsydiów Prezydium Warszawskiej Rady Narodowej, rozpoczęła systematyczne badania wykopaliskowe osad. Prace badawcze objęły płaszczyznę od górnej platformy wzniesienia ku dolinie rzeki wzdłuż wschodniego cypla tarasu. Pod warstwą ziemi ornej wystąpiła jednolita warstwa kulturowa o przeciętnej miąższości 0,3 m, intensywnie przemieszana z polepą i zawierająca znaczne ilości fragmentów naczyń. Po odsłonięciu większej przestrzeni oraz zdjęciu górnej części warstwy kulturowej ukazały się pierwsze zarysy obiektów. Były to przede wszystkim jamy bardzo dobrze rysujące się w piaszczystym podłożu calcowym o głębokości nie przekraczającej 1 m. Na podstawie znalezionych w nich fragmentów ceramicznych można stwierdzić, że część jam pochodzi z okresu wczesnośredniowiecznego, a część z okresu rzymskiego. Poza ceramiką w jamach znajdowały się kości zwierzęce, kawałki węgla drzewnych, polepy oraz kamieni. W jednej jamie znajdowało się szydło i przęślik.

Odsłonięto także zarys obiektu o nie ustalonym w chwili obecnej przeznaczeniu. Zarys ten charakteryzuje się regularnym prostokątnym kształtem o wymiarach $2 \times 2,5$ m, a znajduje się w nim ceramika wczesnośredniowieczna oraz duże ilości nasion nie określonej w tej chwili rośliny. Poza tym wystąpiły także zarysy z fragmentami naczyń zasobowych z okresu rzymskiego.

W pobliżu kulminacji wzniesienia, prawie pod powierzchnią ziemi ornej, odsłonięto część owalnego zarysu, który stanowiła zwarta masa bardzo silnie przepalanej gliny i ułożona w krąg warstwa dużych kamieni. W profilu okazało się, że przepalona glina i kamienie stanowią górną część wkopu jamowego. Wkop ten, o głębokości 1,8 m i szerokości 1,4 m, wylepiony jest jednolitą warstwą zielonkawej, ilastej gliny, grubości wahającej się od

10 do 50 cm, i obramowany dużymi kamieniami. Górną warstwę tego obiektu stanowiła silnie przepalona polepa i rumosz gliniany. W rumoszu występowały liczne fragmenty wyraźnie formowanej, wypalanej gliny ze śladami odcisków po drzewie. Najbardziej charakterystyczny rumosz to duże, mocno wypalone fragmenty gliny z wyciśniętymi w niej półokrągłymi otworami (Ryc. 1) o średnicy 4–5 cm. Wypełnisko jamy stanowią: przepalona glina, bliżej

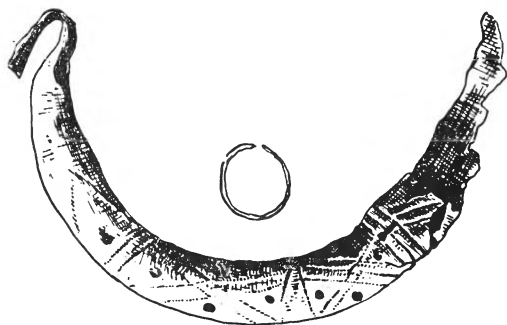
Ryc. 1. Poświętne pow. Płońsk. Fragment wypalanej gliny z odciskami drewna.

dna jamy znów częściowo przemieszana z rumoszem glinianym, warstwy wypalonego na miałko węgla drzewnego, warstwy białej masy, przypominającej zewnętrznie zlasowane wapno, oraz kamienie. W dolnych warstwach gliny oraz w warstwach białej masy znaleziono fragmenty naczyń. Są to dwa celowo połączone naczynia o równo ułożonych fragmentach, stanowiące wykładkę w warstwie białej masy. Naczynia są barwy brunatnoczerwonej i brunatnożółtej. Pierwsze z nich jest o powierzchni dość silnie schropowaczonej, wygładzonej koło wylewu, dno lekko wyodrębnione, wykonane z gliny z domieszką gruboziarnistego tłuczni. Drugie jest o powierzchni bardzo wygładzonej, lekko lśniącej, o cienkim, wychylonym na zewnątrz wylewie, wykonane z gliny z domieszką drobnoziarnistego piasku, dołem osmalone od ognia. Naczynia te należy datować na okres rzymski.

Obiekt ten o nie ustalonym jeszcze przeznaczeniu, jak też i wszystkie inne nie wyeksplorowane zarysy zostały należycie zabezpieczone przed zniszczeniem bądź uszkodzeniem i w sezonie wykopaliskowym 1960 r. będą przebadane do końca, co pozwoli na ustalenie ich funkcji.

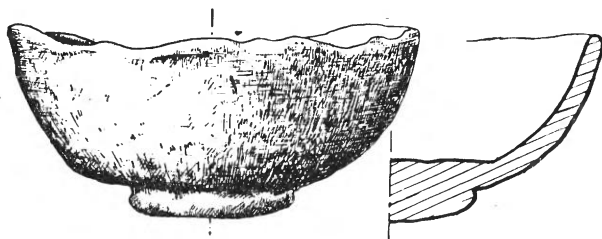
Z ciekawszych zabytków ruchomych z okresu wczesnośredniowiecznego, uzyskanych w czasie prac wykopaliskowych, najliczniej występuje ceramika. Są to fragmenty naczyń ze śladami obtaczania, z wygiętymi na zewnątrz krawędziami, zdobione ornamentem falistym oraz poziomymi, równoległymi liniami i bruzd.

Na kilku dnach występują znaki garncarskie. Z innych zabytków zasługuje na uwagę brązowy kabłączek skroniowy, znaleziony na powierzchni ziemi ornej, ornamentowany kabłączek skroniowy (Ryc. 2) typu pomorskiego, znaleziony tuż pod powierzchnią ziemi ornej, gliniane przśliki, żelazny nóż ze śladami drewnianych okładzin na rękojeści, żelazne szydło, kamienna osetka ze śladami intensywnego używania, obrobione rogi zwierzęce.

Ryc. 2. Poświętne pow. Płońsk. Kabłączek skroniowy.

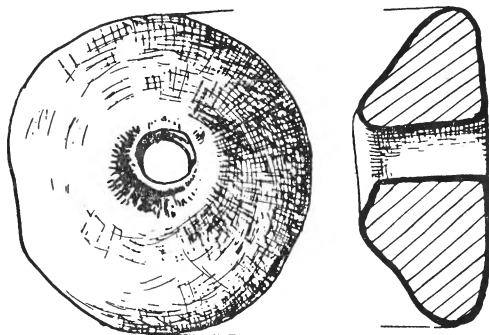
Z zabytków z okresu późnolateńskiego i rzymskiego wyróżnić należy przede wszystkim ceramikę (Ryc. 3). Występuje tu bowiem duża różnorodność form naczyń, m.in. fragmenty naczyń z facetowaną krawędzią, kubków z przewężonym uchem, naczyń

Ryc. 3. Poświętne pow. Płońsk. Miska.

dwustożkowych, jajowatych o schropowanej powierzchni, mis, dużych naczyń zasobowych. Z innych zabytków występują gliniane przśliki (Ryc. 4).

Na podstawie odkrytych zabytków chronologię osad można hipotetycznie określić na I w. p.n.e – IV w. n.e. oraz przełom XI–XII w. i XII wiek.

Ryc. 4. Poświętne pow. Płońsk. Przśliki gliniane.

Osady te będą systematycznie badane w dalszym ciągu. Należy przy tym podkreślić, że osada z okresu rzymskiego jest pierwszym stanowiskiem osadniczym z tego okresu, systematycznie badanym na Mazowszu płockim.

J. Pyrgała

Grodzisko wczesnośredniowieczne w Wielowisi pow. Tarnobrzeg

W roku 1958 przeprowadzono w miejscowości Wielowies pow. Tarnobrzeg zwiadowcze prace wykopaliskowe na częściowo znanym z literatury grodzisku (A. H. Kirkor: Zdanie sprawy z wycieczki do Mokrzyszowa odbytej w listopadzie 1876 r., „Zbiór wiadomości do antropologii krajowej”, Kraków 1877, t. I, str. 40; J. Pasternak: Ruske Karpaty v archeologii, Praha 1928, str. 151), lecz lokalizowanym błędnie w Sielcu pow. Tarnobrzeg. Znajduje się ono wprawdzie na polach pomiędzy Sielcem a Wielowsią, jednak należących już do Wielowisi. Użytkownikiem grodziska jest Władysław Rutyna, gospodarz z Wielowisi.

Grodzisko ma kształt podkowiasty. Wał stanowiący około $\frac{5}{6}$ obwodu majdanu jest częściowo zniwelowany. Szerokość jego u podstawy obecnie wynosi 13–15 m, wysokość zaś największa 2 m. Majdan jest owalny, o osiach około 18 i 20 m. Od strony północnej brak wału i majdan jest otwarty. Wymiary grodziska z kierunku północ – południe wynoszą 51 m, ze wschodu zaś na zachód 42 m.

Prace wykopaliskowe prowadzone przez Konserwatora Zabytków Archeologicznych na woj. rzeszowskie miały na celu weryfikację grodziska i dostarczenie materiałów do wydania orzeczenia konserwatorskiego. Wytyczono jeden wykop od środka majdanu poprzez wał na zewnątrz w kierunku wschodnim. Długość jego wynosi 25 m, szerokość 1 m. W wyniku obserwacji profili zauważono, iż warstwa humusu jest bardzo cienka, sięgająca najwyżej 20 cm i trudno ją oddzielić od warstwy kulturowej. W majdanie warstwa kulturowa, występująca w postaci próchnicy bagiennej, prawie sięgała do głębokości około 70 cm. Stwierdzono w niej drobne ułamki ceramiki lepionej ręcznie, o powierzchni chropowatej, brunatnej, dobrze wypalonej. Nieco ciekawszych materiałów dostarczył wał. Warstwa kulturowa sięga tu do głębokości 220 cm. Jest ona bardzo niejednolita. Do głębokości 180 cm występuje ziemia ciemnobrunatna, miejscami przemieszana z piaskiem. Poniżej jest warstwa spalenizny w postaci ziemi wymieszanej z popiołem, węglem drzewnym oraz drobnymi przepalonymi kamieniami. Na głębokości 220 cm w wale występuje całec w postaci żółtego piasku. W majdanie całcem jest żółta glina. Żadnych konstrukcji drewnianych ani w wale, ani też w majdanie nie zauważono. Stwierdzono natomiast w wale bardzo drobne ułamki naczyń ręcznie lepionych, nie nadające się do rekonstrukcji. Powierzchnia ich jest chropowata względnie niezbyt gładka, brunatna lub ciemnoszara. Wypał dobry. Na kilku skorupach zauważono ornament falisty. Poza ceramiką w wale znaleziono fragment rozcieracza żarnowego, kości zwierzęce, grudki polepy i żużla. Materiały te złożono w Muzeum w Rzeszowie.

Ceramika wskazuje, iż grodzisko niniejsze datować można na późną fazę wczesnośredniowieczną, a więc na XI–XIII wiek. Dokładne datowanie jest niemożliwe ze względu na brak odpowiednich materiałów.

Funkcję niniejszego obiektu trudno jest na razie określić. Być może, iż miał on za cel chronić przeprawy przez Wisłę, która płynie około 2 km stąd na północ, a dawniej niewątpliwie płynęła bliżej. Świadczy o tym do dziś zabagniony teren otaczający grodzisko. Nie jest także wykluczone, iż grodzisko to pełniło rolę strażnicy dla Sandomierza, który znajduje się około 5 km na północ i jest stąd doskonale widoczny. Krótkotrwałe prace nie pozwoliły na wyjaśnienie tego problemu, który niewątpliwie doczeka się kiedyś rozwiązania.

Na koniec trzeba zaznaczyć, iż grodzisko w Wielowisi jest jedyną znaną dotąd osadą obronną w widłach Wisły, Sanu i Wisłoki, na północ od toru kolejowego Kraków – Przemyśl i dlatego w przyszłości należałoby mu poświęcić nieco więcej uwagi.

K. Moskwa

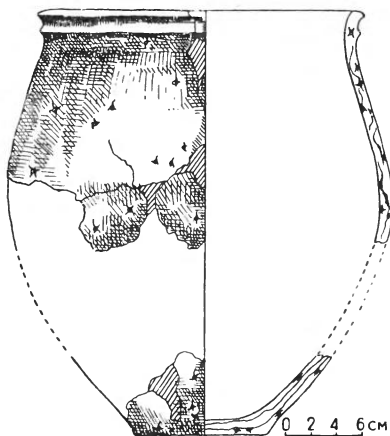
Stanowisko kultury trzcinieckiej w Windudze pow. Piotrków Trybunalski

W początkach czerwca 1959 r. podczas karczunku pni drzewnych na terenie Lasów Państwowych Nadleśnictwa Lubień (w obwodzie „Grzegorzówka” na oddziale leśnym 149 L.m., przy pniu nr 558) odkryto naczynie gliniane. Naczynie odkrył S. Szymanka ze wsi Paskrzyn, gromada Ręczno. Znajdowało się ono pod korzeniem drzewa i podczas wyciągania pnia uległo rozbiciu.

Zawiadomiony o odkryciu w dniu 17.VI.1959 r. Konserwator Zabytków Archeologicznych, przeprowadzający badania wykopaliskowe w Stobnicy, przystąpił w dniu 21.VI.1959 do badań wykopaliskowych w miejscu odkrycia zabytku.

Ponieważ odkryty grób znajdował się 3 m od granicy oddziału 149 L.m. lasów Nadleśnictwa Lubień i 186 oddziału Nadleśnictwa Łęczno, wykop przeciętno przez teren obu oddziałów dwóch powyższych nadleśnictw. W wykopie krzyżowym, o wymiarach 5×15 m i $2,5 \times 10$ m podzielonym na odcinki pięciometrowej długości odkryto: w odcinku I na głębokości 0–25 cm dwa ułamki ceramiki oraz w odcinku III na głębokości 0–25 cm dziesięć drobnych ułamków ceramiki z dwóch różnych naczyń.

Luźno znalezione naczynie tulipanowate (wyklejone) o krawędzi szerokiej, skośnie ściętej, znacznie wystającej (Ryc. 1). Poniżej krawędzi w środkowej części szyjki przebiega dookólna pozioma

Ryc. 1. Windażka pow. Piotrków Trybunalski. Stanowisko I. Naczynie gliniane.

listwa. Brzusiec, prawie smukły, przechodzi lekkim podcięciem w wąskie dno. Powierzchnia obustronnie gładka i wyświecona. Gлина tłusta z domieszką grubego tłuczni granitu. Niektóre ziarna tłuczni dochodzą do wielkości 0,4 mm. Ziarna granitu, znajdujące się niekiedy tuż pod powierzchnią, spowodowały charakterystyczne jej spękania. Wysokość naczynia około 34 cm; średnica: otworu 27 cm, dna 10 cm.

Na odcinku I dwa ułamki ceramiki z jednego naczynia. Jeden ułamek z partii przykrawędnej o brzegu lekko wychylonym z szeroką, skośnie ściętą krawędzią znacznie wystającą ponad brzeg. Drugi ułamek pochodzi z brzusca naczynia. Powierzchnia obustronnie gładka, spękana wokół ziarn tłuczni granitu. Gлина z grubą domieszką tłuczni.

Z odcinka III dziesięć drobnych ułamków ceramiki z dwóch różnych naczyń. Dwa ułamki pochodzą z naczynia cienkościenne, z gładką dwustronnie powierzchnią. Gлина brunatnożółta z domieszką tłuczni. Wśród pozostałych ośmiu ułamków znajduje się brzeg naczynia szerokootworowego z szeroką, płasko ściętą krawędzią. Gлина, barwa i powierzchnia jak w ułamkach poprzednich. Ponieważ ułamki są drobne, nie pozwalają na zrekonstruowanie całkowitej formy naczynia.

Na uwagę zasługuje tu przede wszystkim naczynie esowate (Ryc. 1) odkryte w czasie karczunku pni. Jego szeroka skośnie ścięta krawędź, wystająca z lekka ponad szerokość ścianki naczynia, oraz dookólna listwa umieszczona na szyjce przypominają żywo tego typu naczynia kultury trzcinieckiej, między innymi z Kurzej pow. Kalisz (A. Gardawski: Plemiona kultury trzcinieckiej w Polsce, „Materiały Starożytne”, t. V (1959), tabl. VI, 4), Lutomska pow. Łask (A. Gardawski: op. cit., tabl. VIII, 6), Sierpowa pow. Łęczycza (A. Gardawski: op. cit., tabl. XIII, 1). Zarówno barwa, skład gliny, jak i charakterystyczne spękania powierzchni widoczne na naczyniu z Windugi żywo przypominają wyżej wspomniane naczynia trzcinieckie.

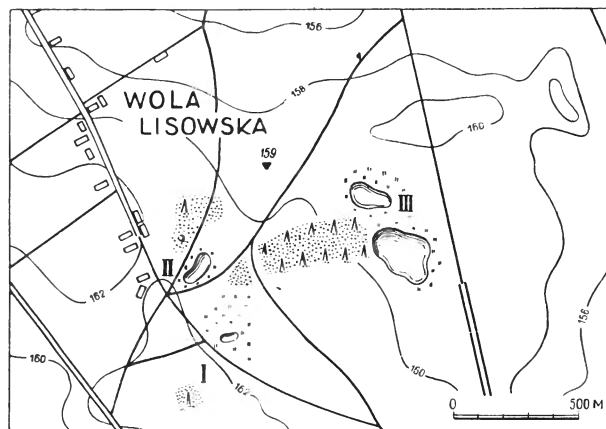
W świetle odkrytego materiału ceramicznego wydaje się, że stanowisko w Windudze pow. Piotrków Trybunalski pozostawiła ludność kultury trzcinieckiej w II okresie epoki brązu.

H. Wiklak

Ślady osadnictwa neolitycznego w Woli Lisowskiej pow. Lubartów

W okresie letnim 1959 r. z ramienia Inspektora-Rzeczoznawcy Zabytków Archeologicznych na województwo lubelskie prowadziłem w powiecie Lubartów badania terenowe. W trakcie poszukiwań powierzchniowych na obszarze lewego brzegu Wieprza, w kierunku na północ od Lubartowa, w południowej i południowo-wschodniej części wsi Wola Lisowska zostały odkryte nowe, nie znane dotąd w literaturze stanowiska archeologiczne.

Stanowiska te (Ryc. 1) leżą bądź na łagodnych zboczach lekko wzniesień (stanowisko I), bądź też na niewielkich piaszczystych pagórkach, pooddzielanych silnie zabagnionymi dolinkami lub torfowiskami (stanowiska II i III). Na pagórkach spotyka się tu roślinność piaskową i o charakterze stepowym, gdzieśkolwiek występują skrawki lasu mieszanego. Cały obszar, na którym rozmieszczone są stanowiska, zajmuje powierzchnię w przybliżeniu 1 km².

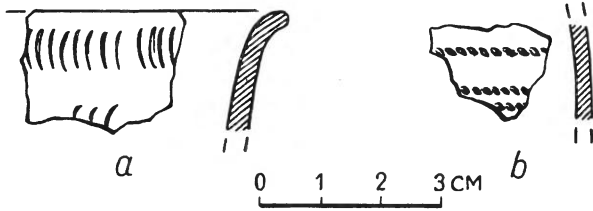

Ryc. 1. Wola Lisowska pow. Lubartów. Plan sytuacyjny. Stanowiska oznaczono cyframi rzymskimi.

Stanowisko I. Przy drodze gospodarczej prowadzącej z Lisowa do Woli Lisowskiej, obok pierwszych (od strony południowej) zabudowań tej ostatniej wsi, w pobliżu niewielkiego jeziora stwierdzono istnienie zabytków archeologicznych. Miejsce, gdzie zarejestrowano względnie dużą ilość znalezisk, położone jest na polach ornych, na wschodnim stoku wzniesienia, opadającym w stronę zabagnionych łąk. Obszar, na którego powierzchni występują zabytki, nie przekracza kilkunastu arów. Znalezione około 25 drobnych, mało charakterystycznych ułamków ceramiki, wszystkie prawdopodobnie z naczyń neolitycznych. Prócz tego około 15 odpadków, odłupków i wiórów krzemienych. Stosun-

kowo skromny inwentarz i mała przestrzeń stanowiska pozwalają domyślać się, że mamy tu do czynienia ze śladami raczej krótkotrwałego obozowiska ludności neolitycznej.

Stanowisko II. W odległości około 350 m na północ od poprzedniego stanowiska, w rozwidleniu dróg gospodarczych prowadzących z Woli Lisowskiej do Nowej Trójni i Brzezin, znajduje się pagórek piaszczysty. Znaczna część tego pagórka jest silnie zniszczona na skutek kopania żwiru przez ludność miejscową. Od strony północno-wschodniej pagórek otaczają bagniste łąki i torfowiska. Największą ilość zabytków zarejestrowano w górnej i południowej partii, ale pojedyncze zabytki spotykane były także i na pozostałym obszarze pagórka. Na zachowanych profilach i nietkniętych świadkach widoczna jest warstwa kulturowa miąższości do 6 cm. Przestrzeń, na której występują zabytki, wynosi w przybliżeniu około 300 m². Znalaziono kilkadziesiąt drobnych, mało typowych ułamków ceramiki neolitycznej, w tym: ułamek brzegu naczynia zdobionego rzędami łuczków wykonanych paznokciem (Ryc. 2a), skorupa barwy brązowej, glina z domieszką gruboziarnistą, oraz ułamek części górnej naczynia dekorowanego ornamentem sznurowym (Ryc. 2b), skorupa barwy brązowej,

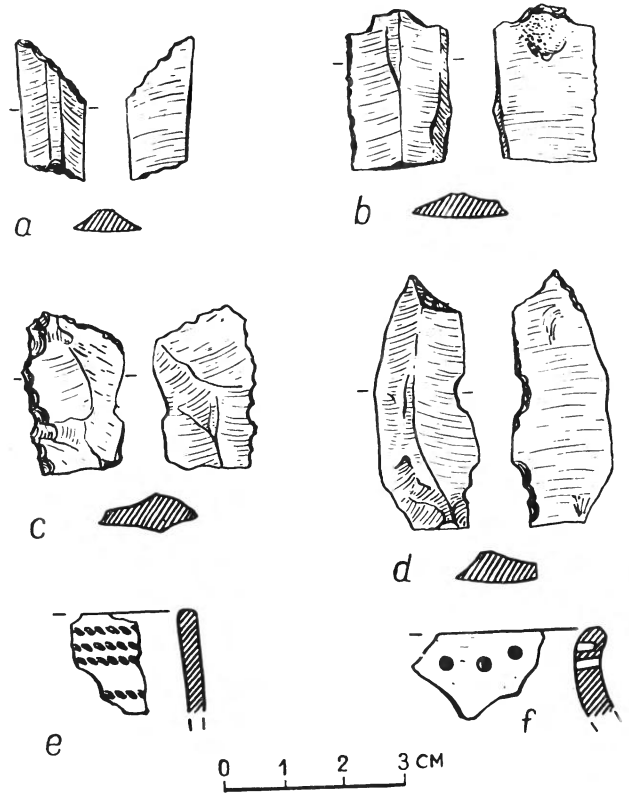

Ryc. 2. Wola Lisowska pow. Lubartów. Stanowisko II. Ułamki ceramiki (a–b).

glina z domieszką średnioziarnistą. Prócz tego około 40 odpadków, odłupków i wiórów krzemiennych; kilka wiórów i odłupków ze śladami przepalenia. Pochodząca stąd ceramika, zwłaszcza charakterystyczne ułamki naczyń przypominają najbardziej znaleziska tzw. „grupy mazowieckiej”, odkryte w analogicznych warunkach topograficznych. Wątki zdobnicze naczynia (Ryc. 2a) mają bliskie odpowiedniki przede wszystkim wśród najstarszej ceramiki tej grupy (T. Sulimirski: *Polska Przedhistoria*, cz. I, Londyn 1955, str. 128). Obserwacje w warstwy kulturowej oraz dane o ilości i jakości materiałów zabytkowych pozwalają domyślać się, że mamy tu do czynienia ze stanowiskiem zawierającym relikty dość długotrwałej (?) działalności osadniczej małej grupy ludności. Prawdopodobnie było tu miejsce postoju w rodzaju obozowiska, zamieszkiwanego sezonowo dla celów łowiecko-zbierackich.

Stanowisko III. W odległości około 800–900 m na północny wschód od stanowiska II, na częściowo rozwianych, piaszczystych pagórkach, ciągnących się wzdłuż północno-zachodniego i północno-wschodniego brzegu dużego torfowiska, stwierdzono liczne występowanie zabytków. Największa ilość znalezisk zalegała w partiach górnych i na południowych stokach wzniesień. Gdziekolwiek, zwłaszcza na nietkniętych świadkach pagórka, leżącego obok północno-wschodniej krawędzi lasu mieszanego, zachowały się resztki warstwy kulturowej, miąższości od 2 do 6 cm, z wyraźnymi śladami spalenizny w postaci drobnych kawałeczków i pyłu węgla drzewnego. Cała przestrzeń, na której występuje materiał archeologiczny, wynosi w przybliżeniu 1/4 ha. Pośród zebranych zabytków można wyróżnić, oprócz odpadków krzemiennych i mniej charakterystycznych ułamków ceramiki, następujące przedmioty: ułamek górnej części naczynia dekorowanego ornamentem sznurowym (Ryc. 3e), skorupa barwy ciemnobrunatnej,

glina z domieszką średnio- i drobnoziarnistego piasku; ułamek brzegu naczynia dekorowanego otworkami pod krawędzią (Ryc. 3f), skorupa barwy brązowej, glina z domieszką gruboziarnistą; ułamek brzegu (?) naczynia dekorowanego ukośnymi odciskami kilkunastego grzebyka. Prócz tego grocik trapezowaty (Ryc. 3a) z krzemienia szarego biało nakrapianego, ułamek noża krzemienego (Ryc. 3b) o drobno szczybionej krawędzi; odłupek z załuskaną lewą krawędzią (Ryc. 3c) z krzemienia barwy jasnoszarej; obłęcznik

Ryc. 3. Wola Lisowska pow. Lubartów. Stanowisko III. Przedmioty krzemienne (a–d). Ułamki ceramiki (e–f).

z zachowaną piętą (Ryc. 3d) z krzemienia narzutowego bałtyckiego, kilka wiórów i odłupków ze śladami przepalenia. Mimo że na ogół ceramika jest zbliżona do zabytków „grupy mazowieckiej”, pochodzących ze stanowiska II, to jednak motywy zdobnicze, a w szczególności ornament dołków pod krawędzią i odcisków grzebyka, są o wiele bardziej typowe dla wyrobów kultury ceramiki grzebykowej z późniejszych faz neolitu i epoki brązu (T. Sulimirski: *op. cit.*, str. 128). Obserwacje warstwy kulturowej oraz dane o ilości i jakości zabytków nasuwają domysł, że mamy tu do czynienia ze stanowiskiem zawierającym relikty dość długotrwałej (?) działalności osadniczej większej (?) gromady ludności. Być może, były tu obozowiska zamieszkiwane sezonowo dla celów łowiecko-zbierackich.

Sumując wyniki, można stwierdzić, że na odkrytych stanowiskach występują wyłącznie, lub prawie wyłącznie, materiały neolityczne i eneolityczne. Obserwacje i znaleziska wskazywałyby, że najbliższa okolica Woli Lisowskiej w tym czasie nie była zamieszkała trwale; znajdowały się tam raczej przejściowe obozowiska, zakładane zapewne głównie dla celów łowieckich i zbierackich.

L. Gajewski

Działalność Działu Archeologicznego Muzeum Świętokrzyskiego w Kielcach w 1960 roku

W roku 1960 w Dziale Archeologicznym Muzeum Świętokrzyskiego w Kielcach wykonano następujące prace:

Badania wykopaliskowe i powierzchniowe

Kontynuowano współpracę z Instytutem Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk i Katedrą Archeologii Słowiańskiej UW, w ramach której w dalszym ciągu prowadzono osady wczesnośredniowieczne na Wzgórzu Kościelnym w Świętomarzu pow. Starachowice (14. X — 16. XI).

Współpracowano z Zespołem Historii Polskiej Techniki Hutniczej i Odlewniczej Polskiej Akademii Nauk, przebadano fragment osady wczesnośredniowiecznej na Wzgórzu Kościelnym w Świętomarzu pow. Starachowice (14. X — 16. XI).

Współpraca z Zespołem Badań nad Polskim Średniowieczem UW i PW wyraziła się udziałem w badaniach wykopaliskowych na zamku w Pińczowie (1.VIII — 12.IX).

W ramach współpracy z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków Archeologicznych przeprowadzono ratownicze badania wykopaliskowe na osadzie i cmentarzysku halsztackim kultury łużyckiej w Siesławicach pow. Busko Zdrój (5. V — 18. V i 8. IX — 22. IX).

Poza wymienionymi wyżej wstępne badania wykopaliskowe przeprowadzono (24. IX — 30. IX) na stanowisku wczesnośredniowiecznym na Górze Grodowej w Tumlinie, pow. Kielce.

Badania powierzchniowe i zwiadowcze przeprowadzone zostały w miejscowościach: Iłża, Jastrzębiec, Klepie Górne i Siesławice pow. Busko Zdrój; Huta Stara i Tumlin pow. Kielce i Witów pow. Kazimierza Wielka.

Publikacje

Na początku roku sprawozdawczego ukazała się w sprzedaży wydana przez Muzeum Świętokrzyskie broszura popularnonaukowa, pt. „Pradzieje Ziemi Województwa Kieleckiego. Przewodnik po Wystawie Archeologicznej”, zawierająca 56 stron druku + 14 tablic z ilustracjami. Poza tym opublikowane zostały w czasopiśmie fachowych opracowania materiałowe i notatki napisane przez pracowników Działu.

W roku sprawozdawczym oddano do druku następujące opracowania materiałowe: „Ślady osadnictwa wczesnośredniowiecznego w Kielcach”, „Gliniany kaganek górniczy w kopalni w Skibach pow. Kielce”, „Grób kloszowy z okresu wczesnolateńskiego we wsi Klepie Górne pow. Busko Zdrój”, oraz 2 notatki.

Prace wewnątrzmuzealne

Inwentaryzowano i katalogowano nowe materiały pochodzące z badań i darów. Stan liczebny biblioteczki Działu zwiększono o kilkadziesiąt pozycji pochodzących z zakupów i wymiany. Ogółem biblioteczka liczy 486 woluminów.

Dla Muzeum Regionalnego w Szydłowie, pow. Chmielnik, opracowano scenariusz wystawy archeologicznej.

Akcja oświatowa

W miejscowej gazecie codziennej „Słowo Ludu” opublikowano 2 popularne artykuły o tematyce archeologicznej, a dla

miejscowej Rozgłośni Radiowej udzielono 1 wywiadu na temat nowych odkryć archeologicznych, poza tym wygłoszono przed mikrofonem pogadankę o tematyce archeologiczno-regionalnej i zredagowano dla Dziennika Radiowego kilka komunikatów.

Wygłoszono w Kielcach i w innych miejscowościach województwa kieleckiego 19 publicznych odczytów popularnonaukowych na temat archeologii i pradziejów.

Po wystawie Działu Archeologicznego oprowadzono 190 wy-cieczek.

J. Kuczyński, Z. Pyzik

Dział Archeologiczny Muzeum w Sandomierzu

Muzeum w Sandomierzu można by śmiało nazwać w chwili obecnej Muzeum Archeologicznym, ponieważ zbiory innych działów, jak historyczny, numizmatyczny i etnograficzny, znajdują się w stanie zaczątkowym. Zbiory archeologiczne natomiast w roku 1960 przekroczyły liczbę trzech tysięcy zabytków. Blisko połowę z nich stanowią dawne zbiory Muzeum Ziemi Sandomierskiej.

Muzeum Ziemi Sandomierskiej zostało założone w maju 1920 r. przez sandomierski oddział Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego. W latach dwudziestych działało na terenie Sandomierszczyzny kilku zapalonych archeologów-amatorów, jak Jan Pietraszewski, Zdzisław Lenartowicz, Stanisław Karpowicz, Leon Wilkoński. Stąd kolekcja dawnego Muzeum P.T.K. przedstawiała się wcale zasobnie. Jak wynika z opracowania zbiorów przez Zofię Podkowińską (Z. Podkowińska: Zbiór wykopalisk Muzeum Ziemi Sandomierskiej Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego w Sandomierzu, „Wiadomości Archeologiczne” t. VIII (1923), str. 29—48), już w drugim roku istnienia Muzeum Ziemi Sandomierskiej posiadało około 500 zabytków. Przeważały wówczas zabytki neolityczne, zwłaszcza narzędzia krzemienne. W późniejszych latach zgromadzono pokaźną ilość zabytków również z innych okresów. Zbiory zostały jednak poważnie uszczuplone podczas wojny. Duża część zabytków zaginęła, zabrana prawdopodobnie przez Niemców. W ten sposób zaginęła brązowa korona-naszynnik (z okresu lateńskiego) z Dwikóz, pow. Sandomierz. Natomiast znalezione z nią w zespole kubek i misa zachowały się (J. Pietraszewski: Notatki archeologiczne z Ziemi Sandomierskiej, „Wiadomości Archeologiczne” t. IX (1924—1925), str. 123). Zaginęło również kilka przedmiotów z grobu tzw. książęcego (z okresu rzymskiego) z Krakówki pod Sandomierzem (L. Wilkoński: Grób ciałopalny z okresu wczesnorzymskiego z Krakówki pod Sandomierzem, „Wiadomości Archeologiczne” t. XV (1938), str. 106—123). O specjalnym zainteresowaniu Niemców zbiorem świadczy przedwojenny katalog zabytków przetłumaczony w czasie wojny sumiennie na niemiecki. Jest to niemieckie streszczenie informacji podanych na kartach katalogowych pod spodem lub na odwrocie tychże. Po wojnie ocalone zbiory mieściły się w ciasnym lokalu P.T.T.K. w Sandomierzu w stanie zupełnie nie uporządkowanym.

W rezultacie w r. 1956 przekazano nowo powstałemu Muzeum 1460 zabytków wymagających konserwacji oraz niejednokrotnie drobniagowych poszukiwań celem ustalenia metryki. Praca ta została podjęta w r. 1958 i zakończona w r. 1959. Został założony nowy inwentarz i katalog kartkowy, naczynia wyklejono i uzupełniono w razie ubytków. Zabytki drobniejsze zostały zapakowane w pudła opatrzone naklejką i sygnaturą określającą chronologię. Obecnie inwentarz prowadzony jest na bieżąco.

W latach 1958 i 1959 przybyła pokaźna ilość zabytków pochodząca z badań wykopaliskowych prowadzonych na terenie miasta. Ponieważ prace te miały na celu wyjaśnienie stosunków osadniczych

Sandomierza we wczesnym średniowieczu, zabytki siłą rzeczy reprezentują przede wszystkim okres wczesnośredniowieczny. Nieporównanie skromnie przedstawiają się nowe nabytki z okresów wcześniejszych. Pochodzą one bowiem przeważnie z darowizn i badań ratowniczych.

Do bardziej interesujących można zaliczyć toporek kultury pucharów lejkowatych znaleziony w towarzystwie kawałów bursztynu, naczynie kultury ceramiki sznurowej grupy krakowskiej z Sandomierza oraz żelazną radlicę z Kamienia Plebańskiego pod Sandomierzem. Z badań ratowniczych pochodzą szczątki kostne i naczynia kultury ceramiki sznurowej grupy złockiej. Groby te odkryto na Rynku w Sandomierzu oraz we Włostowie i Samborcu pow. Sandomierz. Do wymienionych zabytków dochodzą jeszcze materiały powierzchniowe zbierane przygodnie, niemniej cenne jako punkty kartograficzne.

Stała wystawa archeologiczna została utworzona w r. 1957 według scenariusza Jerzego Gąssowskiego. Jest ona chronologicznym przeglądem zabytków pochodzących z ziemi sandomierskiej. Pierwotnie kończyła się zbiorem ceramiki średniowiecznej oraz planszami obrazującymi rozwój Sandomierza w średniowieczu. Obecnie zrezygnowano z tego rodzaju zakończenia

Ryc. 1. Muzeum w Sandomierzu. Ogólny widok sali archeologicznej.

na korzyść rozwinięcia poszczególnych zagadnień w okresie neolitycznym i wczesnośredniowiecznym. Dodano np. zespół zabytkowy o dużym znaczeniu dydaktycznym, mianowicie zrekonstruowany grób kultury złockiej. W chwili obecnej na wystawie znajdują się trzy groby. Grób kultury złockiej, kultury grobów kłozowych oraz tzw. grób książęcy z okresu rzymskiego. Dwa pierwsze groby zawierają zabytki zestawione ze sobą, najbardziej typowe dla tego rodzaju zespołów, lecz pochodzące z różnych miejscowości, gdy tymczasem grób książęcy został wydobyty w całości i tak eksponowany. Dobór innych zabytków został poddyktowany potrzebą zobrazowania bądź jakiejś kultury, bądź zagadnienia. Czasem obie te rzeczy łączyły się ze sobą, co znalazło swój wyraz w gablocie poświęconej kulturze pucharów lejkowatych. Zilustrowano tutaj poszczególne fazy powstawania narzędzi krzemiennych, przede wszystkim ze względu na wysoki stan techniki obróbki krzemienia w tej kulturze.

Napisy wyjaśniające zostały zrobione na płytkach szklanych białą farbą, przez co nie zaciemniają wnętrza gablot i są łatwo czytelne. Ekspozycje rozmieszczono w całkowicie oszklonych, lekkich, nowoczesnych gablotach stojących. Nieodzownym uzupełnieniem wystawy są plansze ściennie obrazujące osadnictwo Sandomierszczyzny w poszczególnych okresach oraz tablice informujące w największym skrócie o najważniejszych problemach archeologii. Z wystawą archeologiczną łączy się wystawa numizmatyczna utworzona w r. 1960. Wystawiono tutaj część skarbu denarów rzymskich z Chmielowa Piaskowego pow. Opatów (M. Haisig, H. Hołubowiczowa: Skarb denarów rzymskich z Chmielowa Piaskowego, pow. Opatów, „Wiadomości Archeologiczne” t. XVIII (1951), str. 291–321), będących w posiadaniu Muzeum w Sandomierzu, oraz wczesnośredniowieczny skarb „krzyżówek” z Gnieszowic, pow. Sandomierz. Skarb ten pochodzi z XI w. i składa się z 237 monet, z czego 201 stanowi własność Muzeum w Sandomierzu (pozostałe są przechowywane w Muzeum Archeologicznym w Krakowie). Doskonałą ilustracją do wspomnianych skarbów są mapy znalezisk monet z wyżej wymienionych okresów z terenu Sandomierszczyzny oraz duże

napisy objaśniające dany okres historii rozwoju obrotu pieniężnego.

W ciągu lat 1958–1960 zdołano zgromadzić w bibliotece muzealnej 180 woluminów literatury archeologicznej, w tym komplet kwartalnika „Wiadomości Archeologicznych” oraz najnowsze publikacje książkowe.

W zakresie publikacji zbiorów opracowano i oddano do druku następujące prace: 1. Próba datowania radlicy z Kamienia Plebańskiego pod Sandomierzem na podstawie badań archeologicznych i metaloznawczych (praca wspólna: Eligia Krzystkova, Jerzy Piaskowski). 2. Nieznane denary z Chmielowa Piaskowego pow. Opatów (Janusz Kuczyński). 3. Groby kultury ceramiki sznurowej grupy złockiej z Sandomierza i Włostowa (Eligia Krzystkova). 4. Drobne notatki informujące o nowych odkryciach i artykuły prasowe w liczbie 8.

E. Gąssowska

Wystawa „Kultura Śląska za pierwszych Piastów” w Muzeum Górnośląskim w Bytomiu

Z końcem drugiego kwartału 1960 r. w Muzeum Górnośląskim w Bytomiu otwarto czasową wystawę o tematyce mileniowej pt. „Kultura Śląska za pierwszych Piastów”. Wystawa została przygotowana przez Dział Archeologiczny Muzeum Górnośląskiego w związku z otwarciem uroczystości tysiąclecia Państwa Polskiego w województwie katowickim.

Całość ekspozycji składa się z dwóch różnych co do wielkości części. Treścią pierwszej jest całość zagadnień związanych z wszystkimi zasadniczymi przejawami życia społeczeństwa śląskiego we wczesnym średniowieczu. Druga obrazuje postawę narodu polskiego wobec wielkiej rocznicy.

We wprowadzeniu do wystawy podkreślono łączność wczesnego średniowiecza z wcześniejszymi okresami, przedstawiono rozmieszczenie plemion Słowiańszczyzny Zachodniej oraz pozycję Śląska w obrębie państwa pierwszych Piastów. Charakterystykę kultury tego okresu obrazuje w pierwszym rzędzie środowisko wiejskie. Pokazano tu uprawę zbóż i hodowlę zwierząt w oparciu o bardziej typowe materiały archeologiczne, ikonograficzne i źródła pisane. W takiej postaci przedstawiono również środowisko miejskie. Obok charakterystycznego budownictwa najwięcej miejsca poświęcono rzemiosłu i stosunkom wymiany.

Ryc. 1. Muzeum Górnośląskie w Bytomiu. Fragment wystawy „Kultura Śląska za pierwszych Piastów”.

Zgeneralizowany obraz kultury państwa pierwszych Piastów uzupełniają takie zagadnienia, jak: struktura społeczeństwa, charakterystyka elementów państwowości, przemiany ideologiczne i ich wyraz w budownictwie, sztuce, pochówku zmarłych. Zagadnienia te starano się ilustrować przede wszystkim materiałami zebranymi w czasie badań archeologicznych prowadzonych na terenie Śląska.

Druga część wystawy obrazuje postawę, jaką wobec rocznicy tysiąclecia Państwa Polskiego zajęły dzisiejsze władze państwowe, nauka polska i samo społeczeństwo. Ta część wystawy, będąca właściwie zakończeniem, ma również za zadanie uświadomić dotychczasowy dorobek wynikający z takiej postawy.

Wystawa otrzymała nowoczesną pod względem formy oprawę. Scharakteryzowana powyżej tematyka została przedstawiona na zwartym pasie plansz, w które wkomponowano odpowiednie

gablotki z zabytkami albo same zabytki bez gablotowej osłony. Również rekonstrukcje i kopie powiązano bezpośrednio z planszami. W rezultacie całość otrzymała zwarty charakter, jest bardziej przystępna i przejrzysta tematycznie. Dalszą zaletą takiego rozwiązania jest łatwość przeniesienia i powtórnego zmontowania wystawy w którymś z innych muzeów okręgu katowickiego.

Zrezygnowano zupełnie z obszernych objaśnień tekstowych starając się zabytek przedstawić tak, aby w kontekście z innymi był dla zwiedzających zrozumiały. Tylko w niektórych wypadkach, dla wykazania zgodności pomiędzy wymową źródeł archeologicznych a pisanych, posłużono się wyjątkami zaczerpniętymi z tych ostatnich. W takim wypadku spełniają one podwójną rolę: źródła i objaśniającego tekstu. Dzięki tak oszczędnemu szafowaniu słowem wystawa nie została przeciążona tekstem.

Wystawa cieszy się dużą frekwencją. Szczególnie licznie jest odwiedzana przez młodzież szkolną.

Scenariusz wystawy przygotował mgr J. Szydłowski, projekt i opracowanie graficzne artysty plastycy B. Dackow i J. Skoluda.

J. Szydłowski

Otwarcie stałej ekspozycji archeologicznej Muzeum w Białymstoku

W dniu 12 kwietnia 1960 r. w Muzeum w Białymstoku nastąpiło uroczyste otwarcie stałej ekspozycji archeologicznej. Stało się to wydarzeniem kulturalnym nie tylko samego miasta, ale i całego województwa. Intensyfikacja prowadzonych badań wykopaliskowych odsłaniających najdawniejszą historię bytujących tu społeczeństw powoduje, iż krąg osób zainteresowanych i sympatyków archeologii staje się coraz szerszy. Dlatego też generalny plan scenariusza ekspozycji zakładał z góry, iż wystawa musi dać przekrój poprzez wszystkie epoki archeologiczne i w ten sposób pewnie oderwane fakty znane społeczeństwu uszeregować zarówno w zakresie chronologicznym, kulturowym, jak i etnicznym.

Istniały obawy, czy plan ten będzie mógł być w pełni zrealizowany z uwagi na szczupłość materiału. Dział bowiem został od podstaw zorganizowany dopiero przed czterema laty. Jednak przekazanie przez Konserwatora Zabytków Archeologicznych w Białymstoku zabytków pochodzących z jego wykopalisk oraz przez Dyрекcję Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie części materiału z badań przedwojennych pozwoliło, iż wystawa nabrała pełnego wyrazu. Uzupełniły ją makiety, kopie, modele, których większość została wykonana, dzięki uprzejmości Dyrekcji, w pracowniach Muzeum Archeologicznego w Poznaniu.

Autorem scenariusza i organizatorem wystawy był kierownik Działu mgr Danuta Jaskanis, opracowaniem plastycznym zajął

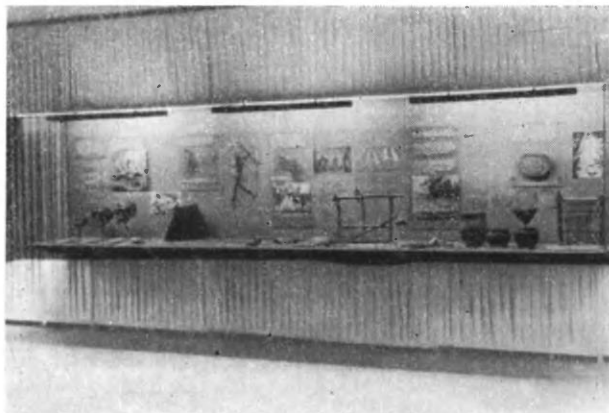

Ryc. 1. Widok ratusza w Białymstoku.

się inż. arch. Mieczysław Piprek, zaś wykonali je art. plastyk Józef Łotowski i Jan Moczydłowski. Ekspozycja zajęła 5 sal w podpiwnicznej części osiemnastowiecznego ratusza (Ryc. 1). Rozpoczyna ją kolorowa tablica chronologiczna porównująca fazy rozwoju poszczególnych kultur świata antycznego w nawiązaniu do ziem polskich. Urozmaicona jest makietami gipsowymi przedsta-

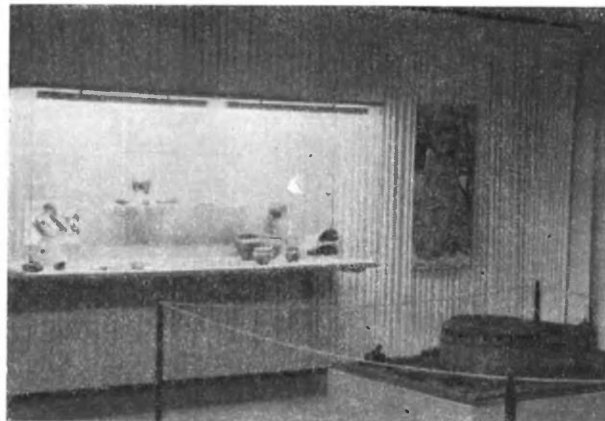
wiającymi schematycznie największe pomniki kultury w zakresie rzeźby lub architektury.

Wstępem do części właściwej jest gablota poświęcona archeologii jako nauce i problemowi ochrony zabytków. Pokazane tu są przedmioty dostarczone do Muzeum przez przygodnych znalców, np. żarno kamienne, rozcieracze, ceramika, toporki kamienne. Najstarsze epoki archeologiczne reprezentują obok zabytków liczne zdjęcia, modele, kopie i malowidła (Ryc. 2).

Ryc. 2. Białystok. Fragment wystawy archeologicznej.

Część najbardziej rozbudowana obejmuje okres rzymski i wędrowek ludów, który na tych terenach związany jest etnicznie z ludem bałtyjskim Jaćwingami. Kolektywnie prowadzone badania wykopaliskowe na Suwalszczyźnie dostarczyły Muzeum pięknych i cennych zabytków. Są to brązowe bransolety mankietowe, brązowe naszyjniki, napierśnik z ażurowymi zakończeniami, srebrne szczypczyki, posrebrzana klamra do pasa, wielka różnorodność paciorków szklanych, bursztynowych i inne. Te piękne i mistrzynie wykonane przedmioty pokazane w nawiązaniu do stosun-

Ryc. 3. Białystok. Fragment wystawy archeologicznej.

ków społeczno-ekonomicznych zapoznają zwiedzających ze stopniem rozwoju plemion jaćwieskich, których poziom życia dorównywał całkowicie współczesnym im plemionom słowiańskim. Na uwagę zasługują zrekonstruowane formy pochówków: ciałopalny grób popielnicowy i szkieletowy. W małej niszy na tle paneau z widokiem cmentarzyska kurhanowego leżą dwa szkielety, wojownika i kobiety jaćwieskiej, z pełnym wyposażeniem grobowym. Ostatnią salę zajmuje okres wczesnego średniowiecza reprezentowany niestety najskromniej (Ryc. 3). Mała ilość badań nad tym okresem nie tylko nie dostarczyła materiału zabytkowego, ale nie dała nawet konkretnych podstaw do określenia granic osadnictwa. Obszar Białostoczczyzny bowiem to rubież etniczna plemion polskich, ruskich i bałtyjskich.

D. Jaskanis

KOMITET REDAKCYJNY

ZDZISŁAW RAJEWSKI — Redaktor Naczelny

JERZY HALICKI — Zastępca Redaktora Naczelnego

Rada Redakcyjna

Witold Hensel, Przewodniczący Rady (Instytut Historii Kultury Materialnej PAN — Warszawa), Konrad Jażdżewski (Muzeum Archeologiczne — Łódź), Bogdan Kostrzewski (Muzeum Archeologiczne — Poznań), Stefan Nosek (Muzeum Archeologiczne — Kraków), Zdzisław Rajewski (Muzeum Archeologiczne — Warszawa), Tadeusz Żurowski (Wydział Zabytków Archeologicznych Ministerstwa Kultury i Sztuki)

Materiał ilustracyjny do niniejszego zeszytu wykonali:
M. Curyło, S. Dembiński, H. Pawłowski, T. Wenhryniewicz, J. Wiklak

Rycina na okładce przedstawia brązowy ornamentowany kabléczek skroniowy znaleziony w miejscowości Poświętne, pow. Płońsk

Adres Redakcji: Warszawa, ul. Długa 52 (Arsenał)
Państwowe Muzeum Archeologiczne

Zakład Narodowy im. Ossolińskich—Wydawnictwo. Wrocław 1962. Nakład: 800 + 200 egz. Obj. ark. wyd.: 8,50; ark. druk. 7,25 (×8). Papier rotograviurowy kl. III, 80 g, 61×86. Oddano do składania 5 VII 1961, podpisano do druku 30 I 1962, druk ukończono w lutym 1962.
Zam. 1111/61 H-85 Cena zł 30.—

Drukarnia im. Rewolucji Październikowej, Warszawa

